

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2022/01. ■ VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2022/01 ■ VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapító: Legfőbb Ügyészség

Kiadó: Országos Kriminológiai Intézet

Főszerkesztő: Prof. Dr. Barabás A. Tünde osztályvezető, tudományos főmunkatárs, főtanácsos (OKRI),
tanszékvezető egyetemi tanár (NKE)

Felelős szerkesztő: Dr. Kiss Anna PhD tudományos főmunkatárs (OKRI),
egyetemi oktató (PPKE)

Olvasószerkesztő: Dr. Kőhegyes Anikó

A szerkesztőbizottság elnöke: Prof. Dr. Belovics Ervin PhD legfőbb ügyész helyettes,
tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE), egyetemi magántanár (ELTE)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Prof. Dr. Polt Péter PhD legfőbb ügyész, tanszékvezető egyetemi tanár (NKE),
c. egyetemi tanár (PPKE)

Dr. Lajtár István PhD legfőbb ügyész helyettes, c. egyetemi tanár (KRE)

Dr. Fejes Péter PhD Vas megyei mb. főügyész helyettes, egyetemi docens (ELTE)

Dr. Békés Ádám PhD ügyvéd, egyetemi docens (PPKE)

Prof. Dr. Domokos Andrea PhD intézetvezető egyetemi tanár (KRE)

Prof. Dr. Gellér Balázs József PhD ügyvéd, tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE)

Prof. Dr. Görgényi Ilona PhD intézetigazgató egyetemi tanár (Miskolci Egyetem)

Szerkesztőbizottsági titkár: Dr. Sárík Eszter PhD tudományos főmunkatárs (OKRI)

Tördelő, grafikus: Dr. Kőhegyes Anikó

Weboldal tervező: Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály

TARTALOM

2022/01

TANULMÁNYOK

- 06** Garai Renáta – Kiss Máté Jenő
Burokba zárt erőszak: a szülőbántalmazás sajátosságai a büntetőjogi beavatkozás és a joggyakorlat tükrében
- 26** Csapucha Bernadett
A kiskorú veszélyeztetése büntettének jogalkalmazási dilemmái
- 34** Idzig Izabella
A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés hatályos szabályozása az ítélkezési gyakorlat tükrében

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

- 54** Inzelt Éva – Szepcsik Regina
Beszámoló a „Korrupciós kockázat, kockázatos korrupció?
A csekély súlyú és nagy volumenű korrupció elhatárolási szempontjai”
című projekt novemberi tréningjéről

HÍREK

- 60** Hegedűsné Virág Anikó
A közvádlói tevékenység jogtörténeti gyökerei Magyarországon 1871 előtt, avagy tisztí ügyészek Somogy Vármegyében a kezdetektől 1849-ig
- 78** Havasi Sára
Járványügyi szabályok a fiataikorúak büntetés-végrehajtásában

NEMZETKÖZI FIGYELŐ

- 90** Bartuszek Lilla Judit
A kereset(t) megoldás?
A nemzetközi, valamint a hazai klímátörvények jogi kerete, a klímákerek gyakorlatának alakulása

KÖNYVAJÁNLÓ

- 104** Válogatás a szakirodalomból

MELLÉKLET – XXXV. OTDK, VÁLOGATÁS

- 108** Lindt Roland
Sed libera nos a malo
A vallásgyakorlás és egyes vallási felekezetek a büntetőjog tükrében

GARAI RENÁTA¹ – KISS MÁTÉ JENŐ²

BUROKBA ZÁRT ERŐSZAK:

A SZÜLŐBÁNTALMAZÁS SAJÁTOSSÁGAI A BÜNTETŐJOGI
BEAVATKOZÁS ÉS A JOGGYAKORLAT TÜKRÉBEN

Bevezetés

*Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy családuk a biztonság, az intimitás tere, elsődleges szocializációs közegünk.*³ Elsősorban innen építkezünk, ebből merítjük mintáinkat, s az ott tapasztalt meghatározó befolyást gyakorolnak jövőbeni viselkedésünkre, élethelyzeteink kezelésére. A család voltaképpen a társadalom legalapvetőbb egysége, egy olyan tér, amelyben a bensőséges viszonyok által egyfajta érzelmi és anyagi stabilitást lelhetünk.

A család funkciója és megítélése a történelem során folyamatosan változott, és az együtt élő nagyobb rokoni közösségek az utolsó évszázadokban fokozatosan átalakultak „kiscsaláddá”, így lett egyre ritkább a többgenerációs közös háztartás.

Az átalakuló családmodellekben a szülők szerepe sem maradt változatlan. A patriarchális szemlélet szerint az apák képviselték a családot a társadalom felé, a családon belül is korlátlan hatalommal bírtak, az anyák pedig a házimunkában és a gyermeknevelésben teljesedtek ki.⁴ A XX. században viszont elkezdtek felbomlani a klasszikus nemi szerepek, a nők munkába állása pedig komoly frusztrációt jelentett a haladó szellemet nélkülöző férfiakban. Ez a fajta változás a XXI. században sem hagyott alább, és bár mostanra nem feltétlenül a házasságra, hanem sokkal inkább a pszichológiai⁵ és egzisztenciális függésre épül, de még mindig a társadalom alapkövét jelenti. Mindez magával vonta, hogy a szülők szerepe is jelentősen megváltozott, illetve a szülő-gyermek viszonyrendszert teljesen más, addig ismeretlen tényezők formálják.

1 Dr. Garai Renáta PhD, LLM, tudományos segédmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet; mb. oktató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 Dr. Kiss Máté Jenő, bírósági titkár, Pesti Központi Kerületi Bíróság; PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

3 Anthony GIDDENS: *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 101.

4 MAGYAR Erzsébet: *A család története*. In: Bodonyi Edit – Busi Etelka – Hegedűs Judit – Magyar Erzsébet – Vizely Ágnes: *A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése*. Család, gyerek, társadalom. Bölcsész Konzorcium 2006. 6–7.

5 VIKÁR György: *Az ifjúkor válságai*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 123.

A család átalakulásával a családon belüli erőszak is változáson ment keresztül, melynek nyomán megfigyelhetünk egy első ránézésre nehezen kontextusba helyezhető jelenséget, az ún. szülőbántalmazást. A viták és a féltékenységi jelenetek rendezésének vagy éppen a gyermek megnevelésének sem lehet elintézési módja a bántalmazás, az pedig talán még ezeknél az eseteknél is jobban „kiüti a biztosítékot” a társadalmi megítélésben, ha a szülők és nagyszülők által felnevelt gyermekek és unokák tanúsítanak manipulatív és agresszív, félelmet keltő magatartást idősebb családtagjaikkal szemben, és őket gazdaságilag, érzelmileg és/vagy fizikailag is bántalmazzák.

A kriminológia interdiszciplináris tudományának a büntetőjoggal ápolt kapcsolata tűnik a legszorosabbnak, mivel e tudomány adja a kriminológiai vizsgálódás kereteit;⁶ a viktimológiával szoros összekapcsolódását pedig annak köszönheti, hogy a büntetőpolitika már évtizedek óta jelentős figyelmet szentel a sértetteknek.⁷ A szülőbántalmazást középpontba helyező írásunk ezért – nem véletlenül – kriminológiai és büntetőjogi elemeket egyaránt tartalmaz, amivel elsődleges célunk a jelenség reflektorfénybe helyezése és az egyes tudományterületek eredményeinek összefésülése.

Jogalkotói beavatkozás

A családon belüli erőszak az egyik legelterjedtebb bűncselekmény és emberijog-sértés a világon, ennek ellenére az esetek legnagyobb részében feltáratlanul marad.⁸ Nagyon helyesen sokat beszélünk a partner- és a gyermekbántalmazásról, ugyanakkor a tipikusan tanúk nélkül zajló erőszak másik szegmensét az idősebb családtagok alkotják, akiknek éppen azokban kell csalódnuk, akiket sokszor erejükön felül, becsületesen felneveltek, és akiket inkább tisztelni, óvni és segíteni kellene. Az elkövetők pontosan tudják, hogy az otthonokba a hatóságok ritkán látnak be, így a zárt ajtók mögött elszenvedett bűncselekmények elsődleges jellemzője szülők esetében is a nagyfokú látencia. A családon belüli erőszak komplexitásának eredője az a körülmény, hogy az áldozatot (és annak gyengeségeit) az elkövető ismeri a legjobban, és ezt ki is használja; az eszkalálódott helyzeteket átható erőszakos magatartás célja pedig nem más, mint hogy a bántalmazó a családtagjait hatalmá-

6 KEREZSI Klára: *A kriminológia és a büntetőpolitika kapcsolata*. Kriminológiai Tanulmányok 40. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2003. 123.

7 Uo. 124.

8 Bryan STRONG – Christine DEVault – Theodore COHEN: *The Marriage and Family Experience: Intimate Relationships in a Changing Society* (Belmont: Wadsworth Cengage Learning 2011) 447.

ban tartsa, felettük ellenőrzést és uralmat gyakoroljon.⁹ Talán mára elértük annak elfogadottságát, hogy a családban történt (bűn)cselekmények nem tekinthetők magánügynek, amit megerősít és alátámaszt azon tény, hogy a jogalkotó is olyan mértékű problémaként azonosította, amellyel szemben konkrét és határozott lépésekre van szükség. Mindezek súlyát jelzi, hogy az Alkotmánybíróság már 2009-ben kimondta: „a családon belüli erőszak kezelése kilépett a magánszféra köréből, felszámolása közüggé vált.”¹⁰

A jogtudomány már korábban rámutatott arra, hogy „a bűncselekmények áldozatai méltatlanul tengődnek az igazságszolgáltatás perifériáján: eljárásbeli részvételüket, valamint a jóvátétel érvényesítésével kapcsolatos lehetőségeiket tekintve hátrányos helyzetben vannak.”¹¹ Ezt kompenzálta az új Be. többek között azzal, hogy a különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések testet öltenek a jogok gyakorlásának elősegítésében és az érintett személy védelmében. A sértettek kíméletéhez tartozik például, hogy a magánéletüket tekintve fokozott körültekintéssel kell eljárni velük kapcsolatban, de ide sorolható az is, hogy a hatóságok biztosítják számukra, hogy a büntetőeljárásban részt vevő más személlyel (tipikusan a bántalmazóval) szükségtelenül ne találkozzanak.¹²

A családon belüli erőszak az alapjogvédelem nemzetközi fórumain is egyre növekvő nyilvánosságot kap. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint „a családon belüli erőszak problémája – amely a pszichikai erőszaktól a fizikai bántalmazásig terjedhet, illetőleg a verbális bántalmazás különféle formáiban jelentkezhet – [...] általános probléma, amely minden tagállamot érint, és nem mindig kerül felszínre, mivel gyakran személyes kapcsolatokban vagy zárt közösségekben történik.”¹³ A szülőbántalmazás, a gyermekbántalmazás, illetve a testvérbántalmazás természete szinte teljesen azonos a feleségbántalmazásával, melynek során a bántalmazó a féltelen kontrollt, a korlátlan uralom érzését keresi,¹⁴ s amellyel szemben a szülők éppoly védtelenek és kiszolgáltatottak, mint a kiskorú gyermekek.

9 VISONTAI-SZABÓ KATALIN: *A családon belüli erőszak pszichológiai és jogi kérdései*. Acta Universitatis Szegediensis – Forum – Acta juridica et politica 2014/1. (237–273) 271.

10 53/2009. (V. 6.) AB határozat, ABH 2009/410.

11 Kiss Anna: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*. PhD értekezés tézisei. 1. http://193.6.1.94:9080/JaDoX_Portlets/documents/document_5527_section_1154.pdf

12 Kiss Anna: *A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai a büntetőeljárásban*. In: Hollán Miklós – Mezei Kitty (szerk.): *A büntetőjog hazai rendszere megújításának koncepcionális céljai és hatásai*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet 2020. 61.

13 Opuz v. Turkey, Judgement of 9 June 2009, no. 33401/02 § 132.

14 MORVAI Krisztina: *Terror a családban*. A feleségbántalmazás és a jog. Kossuth Kiadó, 2003. 9. és 33–34.

A szülők, nagyszülők sérelmére elkövetett kapcsolati erőszak

A 2013. július 1-jén hatályba lépett Btk. hasábjain novumként figyelhettünk fel a 212/A §-ban szabályozott kapcsolati erőszak bűncselekményére, noha addig is tudtuk, hogy a családon belüli erőszak eseteit a büntetőjog eszközeivel kezelni kell. De akkor mi változott? A jogalkotó hazánk büntetőjog-történetében elsőként, önálló tényállásban rögzítette a családtagok fokozott védelmét, amellyel kőbe véste, hogy már nemcsak a tettelegesség, hanem a szóbeli bántalmazás (emberi méltóság sérelme)¹⁵ és a gazdasági ellehetetlenítés (anyagi javak elvonása) is büntetendő cselekmény:

Aki gyermekének szülője, továbbá az elkövetéskor vagy korábban vele közös háztartásban vagy egy lakásban élő hozzátartozója, volt házastársa, volt élettársa, gondnoka, gondnokoltja, gyámja vagy gyámoltja sérelmére rendszeresen

- a) az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartást tanúsít,
- b) a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javakat von el és ezzel a sértettet súlyos nélkülözésnek tesz ki,

ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A fent meghatározott bűncselekmények csak magánindítványra büntethetők.¹⁶

A kapcsolati erőszak igen széles passzív alanyi körét a teljes tényállásra nézve az (1) bekezdés határozza meg, melynek értelmében a szülők, a nagyszülők, a testvér, a (volt) házastárs, (volt) élettárs és még számos családtag a büntetőjog védőhálójába került. Az (1) bekezdés a) pontja a testi sértés szintjét el nem érő erőszakos magatartásokat¹⁷, lelki-szóbeli bántásokat szankcionálja, míg a b) pont elkövetési tárgya alatt az anyagi javak értendők, amelyek eladása, megterhelése, megsemmisítése, megrongálása, elrejtése, eltitkolása is tényállásszerű.¹⁸

15 Családtagok sérelmére tipikusan elkövetett verbális bántalmazás: gyalázkodó, becsmérítő, trágár kifejezések használata, az önbecsülés megsértése, gúny, kifigurázás, megszégyenítés, megalázó helyzet teremtése. Az emberi méltóság valamennyi ember számára féltett érték. Senki nem mondhatja azt, amit csak akar, a vélemény kinyilvánításának szabadsága nem irányulhat mások emberi méltóságának megsértésére. Lörík Ügyvédi Iroda <https://lorik.hu/buntetojog/az-emberi-meltosag-elleni-buncselekmenyek/becsuletsertes/>

16 Btk. 212/A. § (1) és (4) bekezdés.

17 Btk. Záró rész. Értelmező rendelkezések. 459. § (1) bekezdés 4. pont: Erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására.

18 HVG-ORAC Jogkódex. A büntető törvény kommentárja. Btk. 212/A. § (szerk.: Belovics Ervin – Polt Péter).

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a kapcsolati erőszak (1) bekezdésébe tartozó cselekmények felső határa a tetteges becsületsértést, a személyi szabadság megsértését, a kényszerítést vagy a testi sértést nem érheti el, hiszen ez esetben már a hivatalból üldözendő (2) bekezdés valósul meg. Kifejezett jogalkotói szándék alapján csak az ezek „alatti” magatartásformák esetén követelhető a sértettektől magánindítvány, a hozzátartozó sérelmére több alkalommal elkövetett könnyű testi sértés és tetteges becsületsértés¹⁹ pedig hivatalból üldözendővé vált, ezáltal kiesett a régi gyakorlatban megszokott magánindítványos körből.

Aki az (1) bekezdésben meghatározott személy sérelmére rendszeresen követ el

a) a 164. § (2) bekezdése szerinti testi sértést vagy a 227. § (2) bekezdése szerinti becsületsértést, büntett miatt három évig,

b) a 164. § (3) és (4) bekezdése szerinti testi sértést, a 194. § (1) bekezdése szerinti személyi szabadság megsértését vagy kényszerítést, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.²⁰

Amennyiben a hozzátartozók – így a szülők, nagyszülők – sérelmére családtagjuk rendszeresen:

- könnyű testi sértést,
- tetteges becsületsértést,
- súlyos testi sértés alapesetét,
- könnyű testi sértés minősített eseteit (aljas indokból vagy célból, védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen személy sérelmére, illetve a bűncselekmény elhárítására idős koránál vagy fogyatékoságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére),
- személyi szabadság megsértésének alapesetét vagy
- kényszerítést

követ el, a Btk. 212/A. § (2) bekezdése szerinti nem magánindítványos, nem szubszidiárius, hivatalból üldözendő kapcsolati erőszak büntetettét valósítja meg, és három, illetve egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Végül, de nem utolsósorban azt kell nyomatékosítani, hogy a törvényhelyen meghatározott rendszeres elkövetés kritériuma mára letisztult a joggyakorlatban, hiszen nem jelent mást, mint hogy az elkövető rendszert csinál magatartásából (viselkedése nem rendkívüli), így

19 Családtagok sérelmére tipikusan elkövetett tetteges becsületsértés: a sértett testének támadó jellegű megérintése, a sértett leködpése, leöntése, megdobálása, megpofozása stb.

20 Btk. 212/A. § (2) bekezdés.

már legalább két elkövetés esetén is megállapítható.²¹ A nemrégiben meghozott, és úgyszintén a kapcsolati erőszakkal foglalkozó BH2020. 195. számú döntésében a legfőbb bírói fórum ismét kiemelte, hogy a tényállásban szereplő „rendszeresen” törvényi feltétel nemcsak sokszámú és időben elhúzódó magatartásokat jelent, az eset körülményeitől függően akár két alkalommal történő elkövetés esetén is megállapítható.²² Itt kívánjuk megjegyezni, hogy a hozzátartozók sérelmére elkövetett súlyos testi sértés bírósági döntéssel jogerősen befejezett ügyeire vonatkozóan lefolytatott aktavizsgálat²³ a törvényes minősítés elmaradása kapcsán súlyos hibákat tárt fel. A vizsgált bünyügyi iratok (n=95) csupán 34%-ában volt törvényes a cselekmény „sima” súlyos testi sértésként való rögzítése (nem volt adat korábbi bántalmazásra), azonban az iratok közel 60%-ában (!) a sértett folyamatos bántalmazásáról számolt be, így a helyes minősítés a – magasabb büntetési tételű²⁴ – súlyos testi sértéssel elkövetett kapcsolati erőszak lett volna.²⁵

A gondozási kötelezettség elmulasztása

Fontossága miatt érintőlegesen megemlíthetjük a gondozási kötelezettség elmulasztását is. A Btk. 167. §-a szerint, aki állapotánál vagy idős koránál fogva önmagáról gondoskodni nem tudó személlyel szemben gondozási kötelezettségét nem teljesíti, és ezáltal a gondozásra szoruló életét, testi épségét vagy egészségét veszélyezteti, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Látni kell tehát, hogy az emberi élet, testi épség, illetve egészség olyan kiemelkedő érték, hogy a törvény már veszélyeztetésük esetére is büntetőjogi oltalmat biztosít.

Az életkor előrehaladtával az önfenntartási képesség csökkenhet, ami akár egy olyan szintet is elérhet, amikor az időskorú személy már nem képes biztosítani az életben maradásához szükséges körülményeket. A mulasztásos bűncselekmény megannyi szülőt és nagyszülőt érinthet, melynél a passzív alany testi szükségleteinek a kielégítésére vonatkozó kötelezettséget kell érteni (étellel-itallal való ellátáson túlmenően a megfelelő lakóhely és lakhatási körülmények megteremtése, a gyógykezelés lehetővé tétele, az állandó felügyelet biztosí-

21 Kúria: 17/2017. Büntető elvi határozat.

22 Kúria Bfv. II. 1.182/2019.

23 GARAI Renáta: *A kapcsolati erőszak bűncselekményének jogalkalmazási gyakorlata*. OKRI 2018/III.B/1.28. sz. kutatás.

24 Btk. 164. § (3) bekezdés: három évig terjedő szabadságvesztés.

Btk. 212/A. § (2) bekezdés b) pont: egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés.

25 A fennmaradó 8%-ban téves iratküldés történt, illetve információk hiányában nem volt eldönthető a minősítés pontossága.

tása). E kötelezettség tehát nemcsak a szorosan vett testi szükségletek kielégítését foglalja magában, hanem az élet, a testi épség és az egészség fenntartásához szükséges minden tevékenységet is. Noha materiális bűncselekményről van szó (befejezettségéhez a közvetlen veszély kialakulása szükséges), azonban ennek kialakulásáig a cselekmény kísérleti stádiuma még értékelést nyerhet. Családtagok esetében a gondozási kötelezettség alapvetően a személyes viszonyból ered, így egyértelműen terheli a gyermeket a szülő tekintetében.²⁶

A szülők elleni erőszak jellemző sajátosságai

A gyermekek jellemzően serülőkorban fordulnak először szembe szüleikkel. Ez a kor átmenetet jelent a fiatalok életében, kezdetét veszi a „lázadások” időszaka, lassan kilépnek a gyermeki létből, ugyanakkor a társadalom még nem tekinti őket teljes értékű, önálló felnőtteknek.²⁷ A serülőkorúak fizikai, pszichés vagy pénzügyi visszaéléseinek hátterében a szülő-gyermek kapcsolat kontrollálásának szándéka áll,²⁸ az identitásválságnak komoly szerepe lehet a bántalmazóvá válásban.²⁹ A bántalmazás leginkább tinédzserkorban, a 12-17 éves korcsoportban jellemző, de az életkor minden esetben a gyermek testi erejével összefüggésben vizsgálándó, mert ha a gyermek nagyobb és erősebb, mint a szülő, könnyebben szerez érvényt akarátának.³⁰ A bántalmazó gyermek profiljának bemutatása során ki kell emelni, hogy egyes kutatások szerint a szüleiket abuzáló gyerekek 50-80%-a fiú,³¹ más statisztikák szerint ugyanakkor nem figyelhetőek meg egyértelmű nemi különbségek: úgy találták, a lányok viselkedése ugyanolyan arányban válik abuzívvá, mint a fiúké.³² Abban ugyanakkor a egyetértenek a kutatók, hogy mindkét nem részéről megfigyelhetjük a bántalmazás minden formáját, de a férfiak inkább fizikailag, a nők pedig leginkább érzelmileg, verbálisan bántalmazzák szüleiket.³³

26 HVG-ORAC Jogkódex. Btk. 167. §

27 Natasha BOBIC: *Adolescent Violence Towards Parents*. Australian Domestic and Family Violence Clearinghouse Topic Paper 2012. 1–2.

28 Amanda HOLT: *Responding to the problem of 'parent abuse'*. The Psychologist 32/3. (186–188.) 188.

29 A. HOLT 188.

30 Nicola KENNAIR – David MELLOR: *Parent abuse: A review*. *Child Psychiatry and Human Development*, 38 (2007) (203–219.) 206.

31 Barbara COTTRELL – Peter MONK: *Adolescent-to-Parent Abuse: A Qualitative Overview of Common Themes*. *Journal of Family Issues* 25/8 (2004): (1072–1095.) 1073.

32 Morris J. PAULSON – Robert H. COOMBS – John LANDSVERK: *Youth who physically assault their parents*. *Journal of Family Violence* 5/1990. (121–133.) 125.

33 N. KENNAIR – D. MELLOR (2007) 206.

Megfigyelték továbbá, hogy a gyermek és az általa abuzált szülő kapcsolata gyakran tükrözi a szülők között kisgyermekként tapasztalt bántalmazás dinamikáját,³⁴ de a gyermekkorban átélt vagy látott abúzus egyébként is hajlamosítja az illetőt arra, hogy később maga is bántalmazóvá váljon.³⁵ „Az a gyerek, aki másokat bánt, valószínűleg saját maga is komoly problémákkal küszködik” – vélekedik Sebestyén Eszter pszichológus, majd hozzáteszi: ettől függetlenül az ilyen háttér soha nem jelentheti azt, hogy akkor ő bánthat másokat; agresszió esetén azt kell észrevenni, hogy az adott személy több segítséget igényel a konfliktuskezelésben és az indulatai kontrollálásában.³⁶ A genetikai háttér, a környezeti tényezők, a társadalom és a kultúra együttesen hat a személyiségfejlődésre, illetve gyakorol hatást az individuumbra,³⁷ de ezen okokból nem menthetjük fel a bántalmazót.

A családon belüli erőszak egyéb formáihoz hasonlóan a bántalmazó célja ilyenkor is az, hogy megélje a másik (jelesül a szülő) feletti kontroll, hatalom érzését.³⁸ Úgy véljük, hogy a szülőbántalmazás a családon belüli erőszak „mostohagyermeké”, a partnerbántalmazással összehasonlítva lényegesen kevésbé kutatott területről van szó, sőt: egyes kutatások szerint a szülők egyre inkább úgy érzik, hogy a gyermekek jogairól folytatott társadalmi diskurzus növekvő dominanciája az elmúlt évtizedekben egyenesen aláásta szülői jogait.³⁹ Mindez tovább fokozza a bántalmazó gyerekekkel szembeni tehetetlenség érzését, olyannyira, hogy a szülők úgy gondolják: nincs joguk felemelni a hangjukat, a társadalom nem fordul kellő érzékenységgel a probléma és az áldozatok felé, környezetük alábecsüli az általuk átélt abúzus súlyosságát, és nem hiszi el, hogy egy gyerek is tarthatja „terrorban” a szüleit.⁴⁰ Az angol nyelvű szakirodalom *silencingnek* (elhallgattatásnak) nevezi a jelenséget, amely valójában egy megküzdési stratégia az átélt szenvedések feldolgozására.⁴¹

34 A. HOLT 188.

35 B. COTTRELL – P. MONK (2004) 1073.

36 SEBESTYÉN Eszter: *Az a gyerek, aki másokat bánt, valószínűleg saját maga is komoly problémákkal küszködik. A pszichológus válasza.* 2019. 01. 22. <https://wmn.hu/ugy/50117-az-a-gyerek-aki-masokat-bant-valoszinuleg-sajat-maga-is-komoly-problemakkal-kuszkodik---a-pszichologus-valasza>

37 RÉPÁSSY ÁRPÁDNÉ NÉMETH Laura: *Erőszak a családban.* 2020. 02. 13. <https://ujbtk.hu/dr-repassy-arpadne-dr-nemeth-laura-eroszak-a-csaladban/>

38 Barbara COTTRELL: *Parent abuse: The abuse of parents by their teenage children.* (Ottawa: Family Violence Prevention Unit, Health Canada 2001) 3.

39 Helen REECE: *The degradation of parental responsibility.* In: Stephen Gilmore et. al. (szerk.): *Responsible parents and parental responsibility* (Oxford: Hart 2009.) 85–102.

40 A. HOLT 187.

41 Bijaya POKHAREL – Kathy HEGADOREN – Elizabeth PAPATHANASSOGLOU: *Factors influencing silencing of women who experience intimate partner violence: An integrative review.* *Aggression and Violent Behavior* 52 (2020) (1–9.) 1.

A meg nem értettség és szülői jogok sérelmének érzése, illetve a silencing egymást erősítő hatásának köszönhetően a szülőbántalmazás látenciája a családon belüli erőszak egyéb formáihoz képest is kiemelkedő. Elterjedtségét nagyon nehéz megbecsülni, de úgy tűnik, gyakoribb jelenségről van szó, mint gondolnánk: különböző kutatások adatai alapján a szülők 9-14%-át bántalmazta már gyermeke fizikailag;⁴² továbbá az egyedülálló, idősebb és a szociálisan nehéz helyzetben lévő szülők nagyobb valószínűséggel válnak saját gyermekeik manipulációjának és bántalmazásának áldozatává.⁴³ Magyarországi viszonylatban elmondható, hogy – országos lefedettséggel három teljes évet vizsgálva – a bírósági döntéssel jogerősen befejezett ügyekben 443 elkövető (99% férfi, 1% nő)⁴⁴ összesen 461 sértett (94% nő, 6% férfi)⁴⁵ sérelmére követett el kapcsolati erőszak bűncselekményt. A sértettek 25%-a (116) a hatvan év feletti korosztályba tartozott, az idősebbek tekintetében partnerbántalmazás helyett inkább a szülők és nagyszülők bántalmazása jelent meg a bűnügyi iratok között.⁴⁶

Szülőbántalmazás Magyarországon a jogesetek visszatükröződésében

Korábbi kutatások eredményei is alátámasztják az időskorúak és/vagy fogyatékoságuk miatt védekezésre korlátozottan képes személyek – hozzátartozói státusztól független – fokozott büntetőjogi védelmének indokoltságát.⁴⁷ Érdekes adat, hogy egy, az OKRI-ban végzett aktakutatás eredményei szerint a nyereségvágyból történő emberölések sértettjeinek jelentős része idős, kiszolgáltatott helyzetben lévő személy volt, míg kifejezetten a fiatalokkorúak által elkövetett ilyen motívumot takaró cselekmények áldozatai között ugyancsak kiemelkedő arányban szerepeltek idős, beteg emberek.⁴⁸ Ugyancsak egy OKRI-kutatás adataiból tudhatjuk, hogy az akkor részletesen elemzett 1478 büntetőügyből 173 esetben

42 B. COTTRELL – P. MONK (2004) 1072.

43 N. KENNAIR – D. MELLOR (2007) 208–209.

44 GARAI Renáta: *A kapcsolati erőszak „szövődményei” – egy novum hatása és joggyakorlata*. PhD értekezés. Budapest 2021. 198.

45 Uo. 216.

46 Uo. 218.

47 Így például SÁRIK Eszter: *Kegyetlenségre ítélve. Az emberölések kriminológiai háttere és jogi következményei*. In: Tamási Erzsébet (szerk). *Különös kegyetlenséggel... Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015. 45–84.

48 BOLYKY Orsolya: *Az emberölések jogi és kriminológiai jellemzői, különös tekintettel a mentális tényezőkre büntetőjogi értékelésére*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola. Doktori értekezés. Budapest, 2018.

felmenő sérelmére követtek el bűncselekményt, ami azt jelenti, hogy hozzávetőleg minden tizedik családon belüli erőszakos áldozata szülő vagy nagyszülő; ez a hozzátartozó sérelmére megvalósított személy elleni erőszakos bűncselekmények 12%-át jelentette, s elkövetői 89%-ban férfiak voltak.⁴⁹

Hazánk büntetőügyeinek feltérképezése során jócskán találunk szülő- és nagyszülő bántalmazása miatt indult eljárásokat, a sértettek típusa szerint csoportosítva ebből merítettünk néhányat.

Az anya bántalmazása

A családon belüli erőszak rizikófaktorai⁵⁰ a bántalmazás jelen formájánál is megmutatkoznak mind a szülő, mind pedig a gyermek oldalán. A bántalmazott szülő profiljának bemutatásakor viszont rávilágíthatunk arra, hogy az esetek túlnyomó részében az anya, nem pedig az apa az áldozat. Ez a megfigyelés annyira szembetűnő, hogy Amanda Holt, a téma brit kutatója szerint a szülőbántalmazás nem is megfelelő kifejezés a jelenség leírására, mert nem közvetíti a nemi különbségekben megnyilvánuló valóságot, mely szerint a legtöbb esetben anyabántalmazásról van szó.⁵¹

a) Sz. Imre hosszú időn keresztül gyötörte édesanyját, megfélemlítette és veréssel fenyegette, amennyiben nem ad, vagy nem kér neki pénzt valakitől. „Menjél pénzért!”, „Takarodj már!” szavakkal többször felszólította, majd kérésének nyomatékokat adva ezen alkalmakkor nagy erővel megütötte. Mászor mindenféle kurvának nevezte, és ordítva különféle tárgyakat dobált szét. A vádlott tenyérrel és ököllel ütötte édesanyját, lábait rugdosta, illetve kerékpározás közben halántékon ütötte úgy, hogy a sértett az árokba borult, a szemüveg leesett a fejről, majd arra eszmélt, hogy egy idegen ember próbálja felsegíteni, akit a vádlott elküldött a helyszínről. Fia viselkedésének hatására a sértett többektől kért kölcsön a településen, mely pénzüsségeket aztán átadott fia részére.⁵²

Az alábbi ügyben figyelemreméltó módon rögzítette a bíróság, hogy a térdprotézise miatt nehezen mozgó sértett a bírósági tárgyaláson napra pontosan ugyan nem volt képes meg-

49 GYURKÓ Szilvia: *Idősbántalmazás a családon belül*. In: Virág György (szerk.): *Családi iszonyok*. KJK-Kerszöv Kiadó, Budapest, 2005. 243–245.

50 CLAUDIA GARCIA-MORENO – HEIDI STÖCKL: *Protection of sexual and reproductive health rights: addressing violence against women*. International Journal of Gynecology and Obstetrics 106 (2009) (144–147.) 145.

51 A HOLT 188.

52 Miskolci Járásbíróság 10. B. 899/2016/7. Forrás: OKRI 2018/III.B/1.28. sz. kutatás.

jelölni a bántalmazások időpontját, de mindez a megközelítőleg 82 éves sértettől nem is volt elvárható:

b) „A vádlott és a sértett közötti közeli hozzátartozói viszonyra, valamint T. Antalné sértetti minőségére tekintettel a bíróság fokozott körütekintéssel vizsgálta, hogy az eljárás során a sértett valóban képes volt-e elfogulatlan, részrehajlástól mentes vallomást tenni. Egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a vádlott és valamely tanúként kihallgatott személy közötti hozzátartozói viszony, illetve az a körülmény, hogy az eljárás során kihallgatott tanú egyben az eljárás tárgyát képező bűncselekmény sértettje, önmagában nem szolgálhat alapul arra, hogy a bíróság az érintett tanúként tett vallomását, illetve ezen vallomásból mint bizonyítási eszközből eredő bizonyító tényeket (bizonyítékokat) elvesse és döntésének meghozatala során figyelmen kívül hagyja.”⁵³

A legfrissebb ügyészégi sajtóközlemények sincsenek híján az anyabántalmazásos eseteknek, amelyek sértettjei nem feltétlenül idős korú személyek, a leszármazók életkora pedig a huszonevéstől egészen a középkorúakig terjed. Széles a paletta, és nemcsak a bántalmazások hagynak sokszínű nyomokat, hanem egyáltalán a szülőbántalmazás ténye vet fel erőteljes személyiségtorzulásra utaló jegeket és indokol hathatós, értelmes és kézzel fogható beavatkozásokat:

c) Az elkövetőt már korábban is azért ítélték szabadságvesztés büntetésre, mert bántalmazta az édesanyját, s miután szabadult a börtönből, ismét hozzá költözött. A férfi állandóan leittasodott, és rettegésben tartotta, szidalmazta, bántalmazta a 80 év feletti idős asszonyt. A sértettnek sérülései is keletkeztek, de azokkal vagy nem ment el orvoshoz, vagy ha mégis igénybe vett ellátást, a keletkezésük valós okát a fia fenyegetőzései hatására eltitkolta. Egy ismételt vita során az anya segítséget akart kérni unokájától, de a férfi ennek megakadályozására a telefont elvette tőle, a sértettet lelökte a teraszról, majd a földre került sértettet a kezénél és hajánál fogva rángatta, és többször is megütötte.⁵⁴

d) Az édesanyjával élő férfi erősen ittas állapotban érkezett haza, majd a kapu döngetésére kijövő édesanyját kétszer ököllel arcon ütötte. A sértett félelmében a szomszédhoz mene-

53 Szegedi Járásbíróság 19. B. 4579/2016/5., Szegedi Törvényszék 2. Bf. 614/2017/4. Forrás: OKRI 2018/III.B/1.28. sz. kutatás.

54 Magyarország Ügyészége: Nem kímélte idős édesanyját – a Pest Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2021. 11. 29. <http://ugyeszseg.hu/nem-kimelte-idos-edesanyjat-a-pest-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/>

kült, ő hívta ki a rendőrséget. A terhelt ezután egy beindított láncfűrészszel fenyegetőzött, hogy szétvágja vele édesanyját és a szomszédot is „kinyírja”, majd az eszközt letette, és a kerítésen keresztül a szomszéd ingatlanára is bemászott.⁵⁵

e) A férfi legalább két személynek adott el új pszichoaktív anyagot, közülük az egyik a szer elfogyasztását követő néhány órán belül meghalt. Ezen túlmenően az édesanyjával közös háztartásban élő terhelt rendszeresen trágár szavakkal illetve és bántotta édesanyját, a haját tépte, megpofozta és megrúgta (nyolc napon belül gyógyuló sérülések, de fennállt a súlyosabb sérülés kialakulásának reális veszélye).⁵⁶

f) A vádlott hosszabb ideje megromlott kapcsolatban édesanyjával és kiskorú testvérével élt együtt. Egy alkalommal a szórakozóhelyről hazaérő férfi a neki háttal álló sértettet elkezdte taszigálni a bejárati ajtó felé, majd hátulról egy nagyot lökött rajta, melynek következtében az édesanya legurult a lépcsőn. A férfi azonban még ekkor sem hagyott fel az asszony bántalmazásával, fejét a házfalhoz verte, illetve ököllel is arcon ütötte, majd távozott otthonról (nyolc napon túl gyógyuló súlyos sérülések, többek között csuklótörés).⁵⁷

Ügyszintén gyakori, hogy az alkoholproblémák, egzisztenciális nehézségek, valamint egyéb okok miatt a házasságukat felbontó vagy élettársi kapcsolatukat megszakító férfiak visszaköltöznek a „mamahotelbe”, és édesanyjukon nemcsak felgyülemlett feszültségeiket vezetik le, hanem rajtuk élőködve tartják fenn magukat:

g) A férfi válása után költözött vissza édesanyjához, de munkát nem vállalt, alkoholizált és folyamatosan kölcsön kért a sértettől, melyek miatt a köztük lévő viszony megromlott, állandósultak a veszekedések. A vádlott édesanyját hajánál fogva rángatta, megütötte, a falhoz húzta, fejét többször a falba verte, fojtogatta.⁵⁸

55 Magyarország Ügyészsége: Ittasan bántotta édesanyját, láncfűrészszel fenyegette a szomszédot – a Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2021. 11. 11. <http://ugyeszseg.hu/ittasan-bantotta-edesanyjat-lancfuresszel-fenyegette-a-szomszedot-a-gyor-moson-sopron-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/>

56 Magyarország Ügyészsége: Letartóztatásba került a „biofűvel” kereskedő férfi, aki verte az édesanyját – a Fejér Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2021. 09. 22. <http://ugyeszseg.hu/letartoztatasa-kerult-a-biofuvel-kereskedo-ferfi-aki-verte-az-edesanyjat-a-fejer-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/>

57 Magyarország Ügyészsége: Lelökte a lépcsőn az édesanyját az ittas vádlott – a Somogy Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2021. 04. 28. <http://ugyeszseg.hu/lelokta-a-lepcson-az-edesanyjat-az-ittas-vadlott-a-somogy-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye-fotoval/>

58 Magyarország Ügyészsége: Rendszeresen bántalmazta az édesanyját – a Csongrád-Csanád Megyei Fő-

h) Az édesanyjával élő férfi évek óta alkoholista életmódot folytatott, szülője tartotta el, már a munkáját is elvesztette. Egy alkalommal a férfi megjelent az asszony munkahelyén (egy üzletben), és 200 forintot kért tőle. Amikor a sértett megtagadta a kérést, a vádlott a pénztárgép felé indult, azonban az asszony – kezében egy partvist tartva – odalépett, hogy a testével megvédje azt. A vádlott ekkor meglökte az édesanyját, és amikor az egyensúlyát elvesztve hátrébb lépett, 1500 forintot kivett a kasszából. A sértett ekkor a partvis nyelével fia karjára ütött és lefújta gázspray-vel, megpróbálta kiragadni kezéből a bankjegyeket, de csak az egyik ötszáz forintost sikerült visszaszereznie, a vádlott pedig sietve távozott.⁵⁹

Az apa bántalmazása

Vélhetően az erőviszonyok egyenlőtlenségéből adódó jelentős különbségek, valamint a férfiak fokozottabb érdekérvényesítési képessége miatt minikutatásunk során magunk is kevesebb apabántalmazást találtunk, mint édesanya sérelmére elkövetett erőszakot. Megfigyelhető azonban, hogy az édesapák akarátának megtörése és „legyűrése” érdekében a vádlottaknak a pusztá kezüknél többre van szükségük, céljaik eléréséhez általában különböző eszközöket kell igénybe venniük. A közelmúltból három jogeset szemléltetésével ilusztráljuk mindezt:

a) A 35 éves férfi ittasan vitatkozott 72 éves édesapjával, majd a sértett a szóváltás közben egy húsklopfolót vett elő, amit fia kicsavart a kezéből. A konyhai eszközzel többször a sértett fejére sújtott, majd a kezeit és lábait is megütötte. Az ütések hatására a sértett összeesett, felkelni nem tudott, ennek ellenére fia éjszakára egyedül hagyta. A férfi másnap délelőtt tért vissza, amikor értesítette a mentőket, akik az idős sértettet kórházba szállították. A sértett fején és végtagjain több zúzódásos sérülést és törést szenvedett, azonban a fejét ért erőbehatás jellegénél és helyénél fogva súlyosabb, életveszélyes sérülés előidézésre is alkalmas volt.⁶⁰

ügyészség sajtóközleménye. 2021. 02. 03. <http://ugyeszseg.hu/rendszeresen-bantalmazta-az-edesanyjat-a-csongrad-csanad-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/>

59 Magyarország Ügyészsége: Saját édesanyját rabolta ki – a Bács-Kiskun Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2021. 04. 13. <http://ugyeszseg.hu/sajat-edesanyjat-rabolta-ki-fotoval-a-bacs-kiskun-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/>

60 Magyarország Ügyészsége: Letartóztatásba került az idős édesapját bántalmazó férfi – a Fejér Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2021. 06. 30. <http://ugyeszseg.hu/letartoztatasa-kerult-az-idos-edesapjat-bantalmazo-ferfi-a-fejer-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/>

b) A fiatal és az édesapja közötti viszony megromlott, a fiú többször bántalmazta édesapját, amiért vele szemben ezt megelőzően is indult büntetőeljárás. Az egyik este kiújult vita hevében a férfi ismét az apjára támadt, ököllel ütlegelte a fején és a mellkasán, amitől a sértett a földre esett. Ekkor lépett be a szobába a fiú barátja, akivel a sértett lábait és karjait összekötözték, miközben a védekezni próbáló sértettet a fia többször ököllel megütötte. A fiú a magához vett 9 cm pengehosszúságú szalonnázó késsel a megkötözött sértettet nagy erővel halántékon szúrta, de a vádlottak még ezután is bántalmazták a sértettet, ruhadarabokkal próbálták megfojtani, végül bezárták a lakásba. A mobiltelefonját, az iratait magukhoz vették (a sértett bankkártyájával próbáltak pénzt felvenni), és elindultak Budapestre azért, mert Bécsbe akartak menekülni, de később a Keleti pályaudvaron a rendőrök elfogták őket. A sértettnek sikerült meglazítania a kezeire, illetve a lábaira kötött pulóvereket, kinyitotta az ablakot, azon kimászva kért segítséget a testvérétől.⁶¹

c) Az italozó életvitelt folytató, jövedelemmel évek óta nem rendelkező elkövető rendszeresen került konfliktusba rokkant, betegségéből kifolyólag nehezen mozgó, erős fizikai munkára már képtelen édesapjával. Nézeteltéréseik bántalmazásig fajultak, azonban az apa – helyzetét szégyellve – az ilyen incidensekről még a feleségének sem számolt be. Megtörtént, hogy a férfi az ágyra lökte apját, majd nyakát megfogva megöléssel fenyegette. Az esetnek ekkor az édesanya is a szemtanúja volt, aki ruhájánál fogva rángatta el férjétől a fiút. Az elkövető többször kért pénzt apjától, de a sértett nem adott neki. Egyik este az erősen ittasan hazaért fiú megjegyzést tett apjának, hogy ha nem dolgozik, nem is érdemli meg az ételt. A sértett felindult állapotában a kezében lévő zsemlét a fiához vágta, aki erre ismét megöléssel fenyegette. Az apa a fürdőszobába menekült, de az ajtót már nem tudta magára zárni, így azt a vádlott benyomta, apját pedig ezáltal fellökte. A hanyatt fekvő sértett védekezett a vádlottal szemben, aki a kezében lévő késsel megvágta édesapja fülét és a karját, majd azt a tompa felével a torkához szorította. A tettlegességnek ez esetben is az anyja vetetett véget, aki a ruhájánál fogva elrántotta a fiát és elvette tőle a kést.⁶²

61 Magyarország Ügyészsége: Vádemelés az édesapját leszúró fiú és társa ellen – a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2021. 05. 11. <http://ugyeszseg.hu/vademeles-az-edesapjat-leszuro-fiu-es-tarsa-ellen-a-szabolcs-szatmar-bereg-megyei-fougyeszseg-sajtokozlomenye/>

62 Magyarország Ügyészsége: Vádemelés a rokkant édesapját bántalmazó férfi ellen – a Veszprém Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2020. 12. 20. <http://ugyeszseg.hu/vademeles-a-rokkant-edesapjat-bantalmazo-ferfi-ellen-a-veszprem-megyei-fougyeszseg-sajtokozlomenye/>

A nagyszülők bántalmazása

Vannak, akik nem csupán szüleik sérelmére követnek el bűncselekményeket, hanem ezzel párhuzamosan idős nagyszüleiket, de akár testvéreiket és más családtagjaikat is bántalmazzák. Ezen a téren sem voltak eseménytelenek ügyészségeink mindennapjai:

a) A férfi édesanyjával és húgával élt, és egy családi veszekedés alkalmával a terhelt megragadta 46 éves édesanyja kezeit és nekiszorította a bútoroknak. Az anya ezért telefonon segítségül hívta a közelben lakó 69 éves édesanyját, aki megérkezését követően számonkérte unokája viselkedését, amiért a vádlott őt is ellökte. Mikor ezt az édesanya nehezményezte, a feldúlt fiú feléje indult, de ekkor a nagymama közéjük állt, és lekevert egy pofont a terheltnek. A fiatalember ezen úgy felidegesedett, hogy megragadta nagymamája kezeit, és őt arcon fejelte, amitől az idős hölgynek eltörött az orrcsontja.⁶³

A bűncselekmény elhárítására idős koránál fogva korlátozottan képes személy sérelmére elkövetett rablás büntette, maradandó fogyatékoságot okozó könnyű testi sértés büntette, testi sértéssel, személyi szabadság megsértésével, kényszerítéssel elkövetett kapcsolati erőszak büntette és garázdaság vétsége miatt indult eljárás egy férfi ellen, aki a szüleit és a nagymamáját is bántalmazta:

b) A vádlott rendszeresen bántalmazta a vele együtt élő édesanyját és édesapját, valamint a sípcsonttörése miatt megműtött és időszakosan mozgásképtelenné, majd mozgáskorlátozottá vált nagyanyját. A vádlott erőszakos módon esetenként 400 és 3000 forint összegű készpénzt vett el a sértettektől, de számos esetben nem sikerült pénzhez jutnia. Utolsó alkalommal, ismét pénzt követelve az anyját többször fejen ütötte, míg a cselekményét megakadályozni próbáló apját is megütötte egy székkal, és az ágyban fekvő nagyanyjára is rátámadt. A vádlott pénzszerzési cél nélkül is folyamatosan fenyegette, szidalmazta és bántalmazta szüleit és nagymamáját. Előfordult, hogy ittas állapotban az anyját többször megütötte (még alvó állapotában is), kezét, illetve kisujját megharapta, ököllel orra ütötte, illetve egy általa mondogatott gyermekmondóka ritmusára rugdosta. A vádlott azt is megakadályozta, hogy az édesanyja a lakásból kimenve rendőri segítséget tudjon hívni, egyik esetben a telefonfülkéből rángatta ki a hajánál fogva és a lakóhelyükig húzta. Nagyanyja

⁶³ Magyarország Ügyészsége: Vádemelés az édesanyját, nagymamáját is bántalmazó férfi ellen – a Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2021. 08. 31. <http://ugyeszseg.hu/vademeles-az-edesanyjat-nagymamajat-is-bantalmazo-ferfi-ellen-a-gyor-moson-sopron-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/>

karját is megharapta, az apját pedig a lakásukon kívül is bántalmazta akként, hogy egy bolt előtti területen megrángatta, ököllel megütötte, majd a fejét a lépcsőfokba verte.⁶⁴

Úgy tűnik, hogy a nagyszülők a saját lakásukban sem lehetnek biztonságban, mert az unokák bántalmazása a privát szférájukban, otthonukban is utoléri őket:

c) A 26 éves gyanúsított ittasan megjelent 73 éves nagymamája lakásánál. Amikor a nagymama rövid időre elhagyta a lakrészét, az unoka fel akarta kutatni a korábban otthagytott pálinkát, de az időközben visszaérkező sértett szóvá tette a keresés közbeni rendetlenséget. Ennek folyamán szóváltás alakult ki, majd a férfi közölte a sértettel, hogy „add elő a pálinkát, mert megütlek”. A gyanúsított bántalmazta is a sértettet, megütötte a bal arcfelét, majd kétszer még fejtetőn is ütötte őt. A férfi többször volt már büntetve, különös visszaeső, korábban is követett el erőszakos bűncselekményt nagymamája sérelmére, a mostani cselekményt pedig az előző szabadságvesztés büntetéséből szabadulva, a feltételes szabadság tartama alatt követte el.⁶⁵

d) Életveszélyt okozó testi sértésért kell felelnie annak a középkorú férfinak, aki nagyszülőjét bántalmazta súlyosan. A gyanúsított egyik hajnalban megjelent nagymamája lakásán, majd amikor a sértett felébredt és kérdőre vonta unokáját, hogy mit csinál, a szóváltás során a gyanúsított több alkalommal az arcán és a fején is megütötte az idős asszonyt, aki súlyos, életveszélyes sérüléseket szenvedett.⁶⁶

Összegzés

A szülőbántalmazás partnerbántalmazással szembeni lényegi sajátossága, hogy a szülő egyszerűen nincs abban a helyzetben, hogy eltávolodjon bántalmazójától,⁶⁷ gyakran még véde-

64 Magyarország Ügyészsége: Pénzszerzési célból – de anélkül is – öt éven keresztül rendszeresen megverte szüleit és mozgásképtelen nagyszülőjét. 2019. 09. 04. <http://ugyeszseg.hu/penzszerzesi-celbol-de-anelkul-is-ot-even-keresztul-rendszeresen-megverte-szuleit-es-mozgaskeptelen-nagyszulojet/>

65 Magyarország Ügyészsége: Letartóztatták az újra a nagymamájára támadó férfit – a Nógrád Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2022. 01. 04. <http://ugyeszseg.hu/letartoztattak-az-ujra-a-nagymamajara-tamado-ferfit-a-nograd-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/>

66 Magyarország Ügyészsége: Nagymamáját verte fejbe – életveszélyes sérüléseket okozott neki – a Csongrád-Csanád Megyei Főügyészség sajtóközleménye. 2021. 11. 26. <http://ugyeszseg.hu/nagymamajat-verte-fejbe-eletveszelyes-seruleseket-okozott-neki-a-csongrad-csanad-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemenye/>

67 Rosemary PATERSON et al.: *Adolescent Violence towards Parents: Maintaining Family Connections When*

kezésként sem üti meg gyermekét, közös metszet viszont, hogy ők is rendkívül szégyellik a történeteket, ráadásul nincs bátorságuk, vagy nem is akarnak segítséget kérni. Számtalan szomorú eset példázza, hogy a szülők bántalmazása egészen a gyerekek „kirepüléséig” elhúzódhat, de az együttélés megszűnése után is fennmaradhat. Elcsépeltnek tűnik, de gyakran felmerül a kérdés, hogy pontosan hol húzható meg a családon belüli erőszak határa, mely ponton már beavatkozzanak a rokonok, a barátok, de főként a hatóságok? Hazánkban is kijelenthető, hogy alapvetően ide tartozik „minden olyan viselkedés, amelynek célja egy másik ember irányítása és leigázása, a félelem, a megaláztatás, valamint a verbális vagy fizikai bántalmazás eszközeivel.”⁶⁸

A szakirodalom a szülőbántalmazásnak is több fajtáját különbözteti meg, így beszélhetünk érzelmi, fizikai és gazdasági bántalmazásról. A tapasztalatok szerint a bántalmazásformák ritkán jelentkeznek önmagukban, jellemzően együtt, egymást váltva mutatkoznak meg.⁶⁹ Azt is tudjuk, hogy az agresszivitás a legritkább esetben jelentkezik rögtön a maga teljességében, kialakulása egy folyamat, amelyet a fokozatosság jellemez, és amelynek kezdete legtöbbször szinte észrevehetetlen.⁷⁰ A jogesetekből is látható, hogy a „gyermek” minél inkább megigéleli a hatalom és a kontroll érzését, annál többet enged meg magának felmenőivel szemben.

A büntetőügyekben eljáró hatóságoknak mindenkor az objektivitás talaján kell maradniuk, de nem állíthatjuk, hogy a hátborzongató, brutalitástól hemzsegő és az ügyészek asztalára kerülő esetek nem mozdítanak meg belső, szubjektív elemeket. A sárga akták belsejében ugyan iratok vannak, de az ügyek főszereplői hús-vér emberek, áldozatok és elkövetők, miként a rendőr, az ügyész és a bírói is ember. A szülőbántalmazás ténye önmagában végtelenül sajnálatos, melynek nyomán még a „harcedzett”, évtizedes tapasztalattal rendelkező ügyészekben is rendre ott motoszkál a kérdés: hogyan képes valaki a saját szülőanyjára, édesapjára vagy nagyszüleire kezet emelni, és vajon milyen személyiségű elkövető az ilyen? Igenis foglalkozni kell azzal, hogy a bántalmazó személyisége egy „csettintésre”, a jogerős ítélet hatására nem fog megváltozni (feljelentést elutasító vagy megszüntető határozattal a kezükben pedig még jobban felbátorodnak), ezért nemcsak a családon belüli erőszak jelenségének kezelésére, hanem az elkövetők pszichikumának helyrebillentésére is hangsúlyt kell fordítani.

The Going Gets Tough. ANZ Journal of Surgery 23/2. (90–100.) 90.

68 Dawn Bradley BERRY: *The Domestic Violence Sourcebook: Everything You Need to Know.* (Los Angeles: Lowell House 1998) 1.

69 MORVAI K. (2003) 14.

70 MORVAI K. (2003) 14.

A jogi minősítések vonatkozásában viszont kritikaként fogalmazható meg, hogy még az (új) Btk. hatálybalépését követő nyolc évvel később is hibás, törvénysértő döntések születnek. Az aktavizsgálatok egyértelműen alátámasztották azt, hogy:

- a kifejezett jogalkotói akaratra büntetendő, ám a tettegességig el nem jutó, az emberi méltóságot súlyosan sértő magatartások és a gazdasági ellehetetlenítés gyakran elsikkad;
- a nyomozó hatóságok magánindítványt követelnek a sértettektől a kapcsolati erőszak hivatalból üldözendő (2) bekezdésébe tartozó cselekmények kapcsán is (tettleges becsület-sértés, testi sértés stb.), és ezt az ügyészségek ritkán teszik szóvá;
- a sértettek többszöri fenyegetésekről és bántalmazásokról számolnak be, ennek ellenére a nyomozó hatóság nem kapcsolati erőszaknak, hanem teljesen más – sokszor alacsonyabb büntetési tételű – bűncselekménynek minősíti a cselekményt (tipikusan testi sértés, zaklás), és a jogi minősítés ügyészi szakban sem változik;
- a közvetett bizonyítékok előtérbe helyezésével szemben orvosi papírok és láttelepek becsatolását kéri a sértettektől;
- a családon belüli erőszak spiráljában elkövetett más bűncselekmények⁷¹ értékelés nélkül maradnak, így halmazati büntetés kiszabása sem valószínűsíthető.

Általánosságban elmondható a vádlottakról, hogy időskorú családtagjaikat nemcsak bántják, félelemben tartják, uralkodnak felettük és fenyegetik őket, hanem tőlük pénzt (nyugdíjukat, járadékukat, összepórolt tartalékaikat) követelnek, nem kevésszer a rablás bűncselekményi tényállását megvalósítva. Meglátásunk szerint a vádlottak éppen a feltétel nélküli szeretetet, elfogadást, érzelmi befolyásolhatóságot használják ki, amellett, hogy áldozataik védekezőképessége mind fizikailag, mind érzelmileg korlátozottabb. A kapcsolati erőszak bűncselekményének időskorú sértetti csoportját a szülők, a nagyszülők és a dédszülők alkotják, rájuk jellemző leginkább a végletekig elhúzódoó megbocsátás és ra-

71 Az országos iratvizsgálat alapján feltárt jellemző hibák és hiányosságok:

Családtag kiskorú jelenlétében történő bántalmazása: kiskorú veszélyeztetése (csekély ügyben nyert minősítést).

Pénz és egyéb értéktárgyak fenyegetéssel, erőszakkal történő elvétele: rablás (szinte minden ügyben minősítés nélkül maradt).

Pénzösszegek és egyéb értéktárgyak családtagoktól történő jogtalan eltulajdonítása: lopás (szinte minden ügyben minősítés nélkül maradt).

Szülők vagy nagyszülők lakásába erőszakkal történő bemenetel, illetve ott tartózkodás: magánlaksértés (értékelés nélkül maradt).

Az élet és testi épség elleni kiemelt tárgyi súlyú bűncselekmények jellemzően a családon belüli erőszak eszkalálódott helyzeteit jelzik. Az emberöléssel és annak kísérleteivel, az életveszélyt okozó testi sértéssel stb. halmazatban a kapcsolati erőszak büntetnének megállapítása is szükséges, ha van adat arra nézve, hogy az elkövető már korábban is bántalmazta családtagját.

gaszkodás. Utóbbiak elsődleges feladata ugyanis nem a nevelés, hanem az unoka „szórákoztatása”, különleges szeretettel, ajándékokkal, finom falatokkal, süteménnyel, törődéssel való elhalmozása. A nagyszülőktől az unokák elsősorban kényeztetést kapnak, nem pedig szidást vagy fegyelmezést, ebből is adódik minden más sértettől eltérő szerepük. A felmenők másként szeretnek, mint az élettárs vagy a házastárs, hiszen ez a kötelék vérségen, leszármazáson alapul. A szülők értelemszerűen elfogultak saját gyermekeikkel, de még inkább állítható ez a nagyszülőkről; ettől függetlenül az eljáró hatóságoknak rá kell érezniük, ha bajban vannak, és néma sikollyal nyújtott, remegő kezeiket az ügyészségeknek is meg kell fogniuk.

CSAPUCHA BERNADETT¹

A KISKORÚ VESZÉLYEZTETÉSE BÜNTETTÉNEK JOGALKALMAZÁSI DILEMMÁI²

Bevezetés

Tanulmányomban a gyermekek érdekét sértő deliktumok közül a kiskorú veszélyeztetése bűncselekményével foglalkozom. A témával összefüggésben lehetőségem adódott aktavizsgálatot lefolytatni, melynek alapjául a Fővárosi Főügyészség illetékességi területén született összes 2019. évi, jogerős eljárást befejező döntés szolgált.

A vizsgált évben 108 darab jogerős ítélet született, melyből 87 ügyben a Btk. 208. § (1) bekezdésébe, míg 21 esetben a Btk. 208. § (2) bekezdésébe ütköző magatartás miatt állapították meg az eljáró bíróságok a vádlottak bűnösségét. Ezen számadatból egyértelműen kitűnik, hogy a jogalkalmazás szempontjából az (1) bekezdés szerinti fordulat bír relevanciával, így a következőkben kizárólag ezzel a bűncselekményi alakzattal foglalkozom.

Elsőként – a hosszas dogmatikai elemzést mellőzve – a Btk. 208. § (1) bekezdése szerinti kiskorú veszélyeztetése főbb elméleti aspektusait tárom fel, majd ismertetem az egyes büntetőjogi szankciók alakulását a vizsgált ügyekben.

Írásom magját a bűncselekményt körülölelő büntető anyagi jogi és eljárásjogi dilemmák feltárása képezi, a kutatásból levont konzekvenciák, valamint az országos szinten beszerzett, az egyes Főügyészségektől kapott észrevételek alapján.

Fő célom, hogy átfogó képet adjak a Btk. 208. § (1) bekezdése szerinti kiskorú veszélyeztetése büntettének joggyakorlatban tapasztalt nehézségeiről.

Dióhéjban az elméleti oldalról

A 208. § (1) bekezdésének védett jogi tárgya az Alaptörvény rendelkezéseiben keresendő, egészen pontosan annak XVI. cikkében. Ennek értelmében ugyanis minden gyermeknek

¹ Dr. Csapucha Bernadett, kirendelt tudományos segédmunkatárs, Fővárosi Főügyészség; PhD hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

² A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium Kooperatív Doktori program Doktori Hallgatói Ösztöndíj programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz. A szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést, valamint kötelesek kiskorú gyermekükről gondoskodni. Ezen kötelezettség magában foglalja gyermekük taníttatását is.³

Az (1) bekezdés szerinti bűncselekmény passzív alanya a kiskorú személy.⁴

A szóban forgó deliktum elkövetési magatartása a súlyos kötelességszegés, mely a kiskorú nevelésével, felügyeletével vagy gondozásával áll összefüggésben, s mely tevéssel és mulasztással egyaránt megvalósítható. Az elkövetési magatartás kifejtése tipikusan húzamosabb időn át történik. A kötelességszegéseknek súlyosnak kell lenniük, vagyis olyanoknak, amelyek az általános társadalmi felfogás szerint a minimálisan elvárható követelményeknek, elvárásoknak sem felelnek meg. A kisebb nevelési hibák nem számítanak bele ebbe a körbe, ugyanakkor azok összeadódnak, s így már súlyos kötelességszegésnek minősíthetők.

Általánosságban véve elmondható, hogy az egyes kötelességek tartalmát az erkölcsi normák, társadalmi szokások konkretizálják.⁵

Az (1) bekezdés szerinti bűncselekmény materiális veszélyeztető deliktum, melynek eredménye a kiskorú testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődésének veszélyeztetése.⁶

A Btk. 208. § (1) bekezdése szerinti deliktum alanya csak speciális kvalifikáltsággal rendelkező személy lehet, vagyis a kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy.⁷

A deliktum szándékos megvalósulási formát feltételez, mind az egyenes, mind pedig az eshetőlegesen szándék elképzelhető.⁸

Az egyes büntetőjogi szankciók alakulása a vizsgált ügyekben

A 87 jogerős bűnösséget megállapító ítéletben 95 vádlott büntetőjogi felelőségének megállapításra kerül sor.

3 Magyarország Alaptörvénye XVI. cikk

4 MÁRKI Zoltán: *A gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmények*. In: Kónya I. (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC, Budapest, 2018. 764.

5 SINKU Pál: *A gyermekek érdekeit sértő és a család elleni bűncselekmények*. In: Belovics E. – Molnár G. M. – Sinku P.: Büntetőjog II., Különös Rész. Hetedik hatályosított kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2019. 242.

6 Uo. 243. o.

7 MÁRKI Z. (2018) 774.

8 SINKU P. (2019) 244.

Az egyes büntetések előfordulásának gyakorisága [Btk. 208. § (1) bekezdés]:

- végrehajtandó szabadságvesztés, és vele együtt közügyektől eltiltás: 11 fő (12%),
- felfüggesztett szabadságvesztés: 67 fő (70%),
- elzárás: 1 fő (1%),
- pénzbüntetés: 9 fő (9%),
- közérdekű munka: 7 fő (7%),
- foglalkozástól eltiltás: 1 fő (1%) – szabadságvesztés büntetés mellett.

Megállapítást nyert, hogy valamennyi vádlottal szemben büntetés kiszabására került sor, büntetőjogi intézkedést a bíróságok nem alkalmaztak. Mindemellett konzekvenciaként levonható, hogy végrehajtásában próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztéssel zárult az ügyek túlnyomó többsége.

A Btk. 208. § (1) bekezdése szerinti bűncselekmény büntető anyagi jogi és eljárásjogi dilemmái

A következőkben – az egyes problémaköröket rendszerbe foglalva – rátérek a vizsgált bűncselekményt körülölelő főbb jogalkalmazási nehézségekre. Írásom ezen része egyrészt aktavizsgálatom eredményeiből, másrészt pedig – az országos szinten – begyűjtött ügyész-ségi észrevételekből táplálkozik.

A súlyos kötelességsszegés tartalmának megítélése

A súlyos kötelességsszegést illetően elmondható, hogy annak tartalmi behatárolása meglehetősen nehézkes. Nem egységes a joggyakorlat annak megítélésében, hogy tényállásszerű magatartást valósít-e meg az a kiskorú gondozására, nevelésére vagy felügyeletére köteles személy, aki a kiskorú jelenlétében s általa is észlelhetően, de annak bevonása nélkül követ el bűncselekményt. Egyes ügyészségek, bíróságok már az ilyen esetet is az erkölcsi fejlődés veszélyeztetéseként értékelik, más esetekben pedig tényállásszerűségről csak akkor lehet szó, ha a nagykorú elkövető akár tettesként, akár részesként, de valamilyen módon bevonja a kiskorú gyermeket a bűncselekmény elkövetésébe. Az egyes ügyészségek szerint nem tekinthető egységesnek a joggyakorlat továbbá azon helyzet fennálltakor sem, amikor a szülő (jellemzően a gyermek édesapja) a kiskorú gyermek szeme láttára, bizonyíthatóan legalább egy alkalommal – ám akkor több mozzanatból álló és/vagy súlyos eredménnyel járó módon – bántalmazza szülőtársát (jellemzően az anyát). Kérdésként merül fel ilyenkor, hogy tényállásszerű magatartást tanúsít-e vagy sem az ilyen személy, azaz hol van az

a határ, ahol már súlyos kötelességszegésről beszélünk, továbbá, hogy önmagában véve az egyszeri bántalmazás elégséges-e ennek megállapításához.

Ebben a tekintetben ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet a Kúria 16/2017. számú büntető elvi döntésére, mely a partnerbántalmazás kapcsán már állást foglalt. Az kétségtelen, hogy a konkrét ügyben rendszeres bántalmazás történt, de a felsőbb bírósági döntést vizsgálva, annak szövegkörnyezetéből – meglátásom szerint – egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a kiskorú jelenlétében történő – akár egyszeri – bántalmazás megvalósítja a kiskorú veszélyeztetését, ehhez elegendő tehát egyetlen közvetlen testi, érzelmi, értelmi, erkölcsi veszélyeztetés fennállása.⁹

A veszélyeztetési eredmény értelmezése

A veszélyeztetési eredmény kérdésköre kapcsán kiemelendő, hogy annak megítélése mindig az eljáró bíróságra hárul, figyelemmel arra, hogy az jogkérdésének s nem ténykérdésének minősül, így abban a szakértő állást nem foglalhat. Utóbbit sajnos sokszor figyelmen kívül hagyják, ebből eredően számos alkalommal születnek törvénysértő szakvélemények, melyek bizonyítási eszközként nem vehetők figyelembe. A vizsgált ügyek alapján megállapítást nyert, hogy a testi fejlődés veszélyeztetésének megítélése egyszerűbb, míg az érzelmi, értelmi vagy erkölcsi fejlődés tekintetében történő állásfoglalás jellemzően az igazságügyi szakértői véleményben foglaltakra hagyatkozik.

A bűnhalmazat kérdésköre

A Btk. 208. § (1) bekezdésével bűnhalmazatban álló deliktumok vizsgálatakor megállapítottam, hogy a nevesített deliktum és a testi sértés büntette/vétsége számos esetben tévesen került együttes megállapításra. Amennyiben a vádlott többszöri alkalommal a Btk. 164. § (2)–(4) bekezdése szerinti testi sértést követi el a gyermek sérelmére, akkor a kiskorú veszélyeztetése büntettének a kapcsolati erőszakkal halmazatban történő megállapításának van helye, vagyis a bűnhalmazatot nem a testi sértés fentiekben megjelölt fordulatainak egyikével kell megállapítani. Kiváltképp súlyos hibaként tarthatóak számon azok az esetek, amikor a kiskorú gyermek testi bántalmazásakor a szülő felelőssége csak a kiskorú veszélyeztetése büntettében került megállapításra, egész egyszerűen figyelmen kívül hagyva a bántalmazás tényét.

A kapcsolati erőszak törvényi tényállása és a kiskorú veszélyeztetése büntette nemcsak akkor kerülhet egymással bűnhalmazatba, ha egyazon sértett, vagyis a kiskorú gyermek sérelmére történik valamennyi diszpozíciószerű magatartás kifejtése, hanem akkor is, amikor eltérő sértettekről van szó. Érttem ezalatt például azt az esetkört, amikor az elkövető a kiskorú gyermeke édesanyját, annak szeme láttára, rövid időközök mellett, legalább két alkalommal megveri, a kapcsolati erőszak normaszövegébe illő testi sértést okozva ezzel. A kiskorú veszélyeztetése, valamint a kapcsolati erőszak bűnhalmazatban állásával egyébként pl. a Kúria Bfv. I. 737/2020. számú döntése, valamint a Legfőbb Ügyészség Fiataalkorúak Büntetőügyeinek Önálló Osztályának Fk. Nf. 3543/2020/1. I. számú, 2020. október 20. napján kelt körlevele is foglalkozott, mutatva a kérdéskör komplexitását, annak gyakorlatban történő nehézkes megítélését.

A szülői felügyeleti jog megszüntetése

Általánosságban véve elmondható, hogy a kiskorú veszélyeztetése büntette kapcsán szinte valamennyi ügyben indokolt lenne a szülői felügyeleti jog büntetőbíróóság általi megszüntetése is, ahogy arra a kapott ügyészi észrevételek is rávilágítottak. A tapasztalatok szerint azonban ez rendre elmarad, s ha születik is ilyen jellegű joghátrány, annak tényéről sokszor egész egyszerűen nem szereznek tudomást a gyermekvédelmi szervek, így ez végső soron a szülő számára az egyébként meg nem engedett jogosultságoknak a további gyakorlását jelenti. A bíróság sokszor a szülői felügyelet tárgyában tett ügyészi indítványt egyéb törvényes útra utalja, ennek ellenére az ezzel összefüggő polgári peres eljárás megindulta rendre elmarad.

A foglalkozástól eltiltás mint büntető anyagi jogi joghátrány kérdésköre

A büntetéskiszabási gyakorlat során problémát/bizonytalanságot okoz a Btk.-ban írt azon szabály, melynek értelmében a kiskorú veszélyeztetése bűncselekményének elkövetőjével szemben kötelező jelleggel foglalkozástól eltiltást kell alkalmazni.¹⁰

A Legfőbb Ügyészség BF.124/2019/12. számon előbb egyedi állásfoglalást, majd 2020 augusztusában 28. sorszám alatt országos iránymutatást adott ki ennek rendezése érdekében, amelynek lényege, hogy a Btk. 52. §-ának (4) bekezdését az (1) bekezdésben szabályozott esetkörtől függetlenül kell kezelni.

¹⁰ Btk. 52. § (4) bek.

Továbbá a Fővárosi Főügyészség Kerületi Ügyészségek Másodfokú Nyomozás Felügyeleti Osztálya megvizsgálta a kerületi ügyészségek indítványozási gyakorlatát is, mellyel összefüggésben a Fővárosi főügyész helyettes 2021. november 10. napján iránymutatást¹¹ tett közzé, mely – csakúgy, mint az általam végzett aktakutatás eredményei is – rávilágít arra, hogy jelen büntetőjogi szankció alkalmazásától a jogalkalmazók oly gyakran eltekintenek. Az ügyek jelentős részében – a jelentés szerint – a kerületi ügyészségek azért mellőzték az említett joghátrány indítványozását, mert különös méltánylást megalapozó körülményt állapítottak meg. A különös méltánylást érdemlő eset fogalmát a büntető jogszabályok strict módon nem határozzák meg, azt a gyakorlatban leginkább a rendkívüli enyhítő körülmények alapozhatják meg, melyek a bűncselekmény elkövetésének jellege, módja, körülményei és a terhelt személye alapján ítéltethők meg. Főszabályként az alanyi és a tárgyi oldalon felmerülő tényezők együttes értékelése vezethet a különös méltánylást érdemlő eset megállapításához.¹²

Alapvetően bizonyos elkövetési magatartások tanúsításakor csak igen szűk körben mellőzhető a nevesített joghátrány. Ez az irányadó pl. akkor, ha az eljárás tárgya:

- a kiskorú sértett bántalmazása, ideértve azt is, amikor a gyermek jelenlétében bántalmazza az egyik szülő a másikat,
- a kiskorú sértett elhanyagolása,
- az alapvető szükségletek nem biztosítása,
- a kiskorú felügyeletének hosszabb időn át, folyamatosan történő elmulasztása.¹³

A Fővárosi Főügyészség vizsgálata továbbá kiemelte, hogy azokban a kiskorú veszélyeztetése miatt indult ügyekben, amelyekben az ügyészség nem indítványozta a foglalkozástól eltiltást, a bíróság jellemzően nem is alkalmazta azt.¹⁴

A tanúvallomások megtagadása a hozzátartozói minőségre történő hivatkozással

Az ilyen jellegű ügyekben bizonyítási nehézséget okoz, hogy a hozzátartozó tanúk megtagadják a vallomástételt, így kívülálló, érdektelen tanú hiányában az eljárás megszüntetésre kerül. Továbbá, ha az ilyen személyek tesznek is vallomást, akkor is különös gonddal kell eljárni, mondván, az nem befolyástól mentes vagy annak hátterében valamely érdek húzódik.

11 KÜFO 1799/2021/1.

12 Uo.

13 Uo.

14 KÜFO 1799/2021/1.

Itt felhívom a figyelmet a hatályos büntetőeljárás törvényben foglaltakra, mely – szakítva a korábbi gyakorlattal – lehetővé teszi a tanúvallomás bizonyítási eszközként történő felhasználását akkor is, ha utóbb a tanú él mentességi jogával és a vallomástételt megtagadja.¹⁵

Az együtt élő társ büntetőjogi felelőssége

Problémaként tartják számon az egyes ügyészségek az ilyen jellegű ügyekben a kiskorúakkal szembeni indokolatlan agresszív magatartást kifejtő szülő, nevelőszülő – tipikusan a férfi – házastársaként, élettársaként együtt élő személy – tipikusan a nő – mulasztásban megnyilvánuló magatartásának megítélését. A család együttélése rendkívül bonyolult és komplex érzelmi, hatalmi szövődék, viszonyrendszerének és a vizsgált magatartásokkal való összefüggésének a lehető legpontosabb feltárása volna szükséges a személyi bizonyítékok megfelelő értékeléséhez és ugyanígy a tényállásszerűség, illetőleg a tudattartalmak megállapításához is. Általánosságban véve elmondható, hogy ha az anya nyilvánvalóan szembesül a kiskorú gyermeke sérelmére tanúsított büntetőjog-ellenes magatartással, pl. szexuális cselekmény gyanújával, joggal várható el tőle, hogy a párjával szemben hatósági intézkedést kezdeményezzen.

A sértetti pozícióban lévő kiskorú személy kihallgatásának problematikája, az azzal kapcsolatos észrevételek

Kiemelendő, hogy e bűncselekmény sértettje különleges bánásmódot igénylő személy, aminek az egyik legfontosabb hozadéka, hogy ha nem töltötte be a tizennegyedik életévét, tanúként a tárgyaláson nem hallgatható ki.

Az egyes ügyészségek ennek kapcsán felhívták a figyelmet arra, hogy az új Be. szakított azon korábbi szabályozási konstrukcióval, melynek értelmében a tizennegyedik életévét be nem töltött személy kihallgatását a nyomozási bíró végezte. Az így felvett tanúvallomások hitelessége, valóságtartalma tekintetében egyébként az eljárás későbbi szakaszában aggály nem ébredt, az eljárásjogi szabályok nem sérültek.

Ezzel szemben a hatályos eljárásjogi joganyag akként rendelkezik, hogy a gyermekkorú sértettet a nyomozó hatóság tagja kihallgatja, a kiskorú tanú meghallgatásáról generális jelleggel kép- és hangfelvétel készül a jegyzőkönyvvel egyidejűleg, amelyet a bíróság minden ügyben a tárgyalás anyagává tesz. Ennek kapcsán a közelmúltban a kiskorú veszé-

¹⁵ Be. 177. § (4) bek.

lyeztetésének büntette miatt indult büntetőügyekben több esetben merült fel probléma a gyermekkorú tanúvallomásról felvett rendőrségi jegyzőkönyvek tartalma, az alakiságok megtartása tekintetében, így a bíróság – hivatalból vagy indítványra – „kiküldött bíróként” újfent meghallgatni kényszerült a tizennegyedik életévüket be nem töltött sértetteket, akiknek a vallomásából nyert bizonyíték másképp nem pótolható.

Az ügyészi álláspontok szerint a fő probléma e téren, hogy a nyomozó hatóság tagjai érezhetően nem rendelkeznek kellő jártassággal az ilyen személyek meghallgatásában. A rendőrségi előadók mereven figyelnek a törvényes figyelmeztetések megtételére, ugyanakkor láthatóan nem sikerült azokat a gyermek nyelvén megmagyarázni.

Összegzés

A vizsgált akták alapján megállapítást nyert, hogy az ilyen jellegű büntetőügyek túlnyomó többsége végrehajtásában próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés büntetéssel fejeződött be. Mindemellett valamennyi jogerős ítéletben büntetés kiszabására került sor, egyetlen olyan ügy sem volt, amely intézkedéssel zárult.

Ahogy látható volt, számos jogalkalmazási probléma fogalmazható meg a szóban forgó bűncselekménnyel összefüggésben, melyek közül a legrelevánsabbakat jelen tanulmány rendszerbe foglalta.

Végül, de nem utolsó sorban írásomból – meglátásom szerint – egyértelműen kiderült, hogy az ilyen jellegű büntetőeljárások során mind a büntető anyagi jogi, mind pedig a büntető eljárásjogi szempontok értékelésekor különös gondossággal kell eljárniuk a jogalkalmazóknak, figyelemmel arra, hogy a szóban forgó deliktum középpontjában a kiskorú, mint kiszolgáltatott, és – a Be. alapján – egyébként különleges bánásmódot igénylő személy áll.

IDZIG IZABELLA¹

A FOGLALKOZÁS KÖRÉBEN ELKÖVETETT VESZÉLYEZTETÉS HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSA AZ ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLAT TÜKRÉBEN

*Minden embernek joga van az élethez²
Mindenkinek joga van a testi és lelki egészségéhez.³*

Bevezetés

Az emberi élet, testi épség és egészség valamennyiünk számára hangsúlyos, ha nem a legfontosabb körülmény, nem véletlen tehát, hogy azok veszélyeztetése vagy sértése kapcsán számos felelősségi kör – Eörsi Gyula szerint⁴ büntetőjogi, államigazgatási jogi, munkajogi, polgári jogi felelősség – merül fel. A kérdés sokrétűségére utalva a következőkben kizárólag a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés hatályos büntetőjogi szabályozását – az ítélkezési gyakorlatot is vizsgálva – tekintem át.

A Büntető Törvénykönyv⁵ (a továbbiakban: Btk.) 165. § (1) bekezdése szerint, aki foglalkozási szabály megszegésével más vagy mások életét, testi épségét vagy egészségét gondatlanságból közvetlen veszélynek teszi ki, vagy testi sértést okoz, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A vizsgálódást általában és elsődlegesen az idevágó miniszteri indokolás áttekintésével célszerű kezdeni, mert – miként az már szóba került – ez az autentikus értelmezés.

1 Dr. Idzig Izabella, bírósági titkár, Budai Központi Kerületi Bíróság; PhD hallgató, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

2 Magyarország Alaptörvénye II. cikk: Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.

3 Magyarország Alaptörvénye XX. cikk (1) bekezdés. (2) Az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával segíti elő.

4 EÖRSI GYULA: *A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jogi felelősség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 21.

5 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.

Werbőczy megfogalmazásában „azt illeti a magyarázat joga, a ki szerezte.”⁶ Később ezt Frank az általa lefektetett törvényt magyarázás szabályaiban kellően árnyalta, és abból kitetszik, hogy – ami korunkban már általánosan elfogadottnak vehető – az értelmezés nem csupán a törvényszerző joga.⁷

Az alanyi kör – „aki”

A Btk. 13. § (1) bekezdése és 14. § (1) és (2) bekezdése (etc.) az „aki” és a „mást” kitételeket alkalmazza. A Btk. 12–14. § miniszteri indokolásának 1. pontja értelmében „tettes az a természetes személy, aki az alannyá váláshoz szükséges feltételekkel rendelkezik, és aki a Különös Részben található valamely bűncselekmény törvényi tényállását egészben vagy részben megvalósítja; a 3. pont alapján társtettség akkor jön létre, ha a tettes más személlyel közösen valósítja meg a bűncselekmény törvényi tényállását; a 4. pontja szerint felbújtó az, aki mást (szándékos) bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír; az 5. pontja megfogalmazásában bűnsegéd az, aki (szándékos) bűncselekmény elkövetéséhez másnak szándékosan segítséget nyújt.”

Az egyes törvényi tényállások között – de nem elkövetőként – egyedül a Btk. 395. §-ában (társadalombiztosítási, szociális vagy más jóléti juttatással visszaélés)⁸ jelenik meg a termé-

6 WERBŐCZY István: *Magyarország szokásos jogának hármaskönyve*, nyomtatott a m. kir. Egyetemi Nyomdában, Budapest, 1884., fordította Csiky Kálmán, újrakiadás: Tripartitum, A dicsőséges Magyarország Királyság szokásjogának hármaskönyve, latin-magyar kétnyelvű kiadás, TÉKA Könyvkiadó, Budapest, 1990. 39–40. – Bevezetés, A törvény meghatározásairól és tulajdonságairól VI. Cím: „12. § Ennélfogva legyen a törvény igazságos, tisztességes, lehetséges úgy a természet, mint a hazai szokás szerint, a helyhez és időhöz illő, szükséges és hasznos. De világosnak is kell lennie, nehogy homályossága miatt valami kétértelműséget tartalmazzon, tehát, nehogy azt valaki elcsavarva, hamisan magyarázhassa. Ha mégis volna a törvényben valami kétes és homályos, azt illeti a magyarázat joga, a ki szerezte. Nehogy tehát valaki ellen a törvény szavaiból tör készítettessék; nem magánérdekből, hanem a polgárok közhasznára kell annak alkotva lennie.”

7 FRANK Ignác: *A' közigazság törvénye Magyarhonban I. rész, a Magyar Királyi Egyetem betűivel*. Buda, 1845. 60–61. „32. § A' magyarázás szabályai Megállapítván a törvény szavait, annak érthetése szükséges először az egygyes szavak értelmét és az egész beszéd szerkezetét vizsgálni (...) ha a' törvény szavai képtelen vagy kétes értelemre vezetnek, már akkor szükséges a törvény okait vizsgálni, t. i. okokbul a' szerző akarattját fejteni (...) De kétes esetben csak a szavak mellé szegődünk, mert távozásra elég okunk nincsen. Midőn pedig a törvény magában világos, okát hiában feszegettyük. (...) Ha pedig rajtunk áll a , választás, annál maradjunk : 1) a' mi jobb ; 2) a' mi senkit sem terhel ; 3) a' mit a , kegyesség, az egygyenlőség támogat. Mert 1) törvény gúnyolása volna, ha elvetve jobb értelmét, a' homályos szavakat balra magyaráznánk; jobb pedig a' mi a' más törvényekkel megegyezőbb, és a' tárgyhoz illőbb; 2) a' törvények czéllya oltalom nem terhelés; 3) a' kegyesség és a' természetes egygyenlőség fentartása, ez fő dicsősége a' törvénynek.”

8 Btk. 395. § (1) Aki társadalombiztosítási ellátás, vagy az államháztartás alrendszeréből jogszabály alapján

szetes személy, kifogásolhatóan értelmező rendelkezés sem foglalkozik vele, tehát a Btk. és annak miniszteri indokolása sem bajlódik ezzel. Azaz vélhetően evidensnek tekinti, hogy az „aki” és a „más” kitételeken egyaránt természetes személyt kell érteni. Ez közel sem holmi betűrágás, hiszen alapvető kérdésről van szó. Mivel a büntetőjogi felelősség általánosan elfogadottan és tradicionálisan alapvetően⁹ személyfelelősségen nyugszik, illetőleg egy tényálláson¹⁰ belül – ide tartozik a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés is – ketőjük viszonylatában a „más” vitát aligha tűrve töretlenül természetes személyre utalóan hasonszórú az „aki” kitételrel, felvethető, hogy nincs mit és nincs miért „okoskodni” ezen. A másik nagy jogterületen a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) egyaránt használja a „személy” (természetes személy és jogi személy) és az „aki” kitételeket, s az utóbbit rendre természetes személy kapcsán alkalmazza,¹¹ amiből ugyancsak kitűnik, hogy az „aki” és a „természetes személy” ugyanazt jelenti.

Ennél fontosabb a Btk. T/6958. számú törvényjavaslatának miniszteri indokolása: „a magyar büntetőjogi dogmatikai rendszer értelmében csupán természetes személyt lehet büntetőjogilag felelősségre vonni, jogi személlyel szemben felelősségre vonásnak nem, pusztán intézkedés alkalmazásának lehet helye.” Továbbá a Jsztb. általános miniszteri indokolása: „a hatályos magyar Büntető Törvénykönyv szerint bűncselekményt csak természetes személy követhet el. A büntetőjogi felelősség egyéni felelősség. Ezt a jogi helyzetet a magyar jogi irodalom általában elfogadja, és a mértékadó szerzők egészen a legutóbbi időkig egyetértéssel idézték a „societas delinquere non potest” elvet. (...) A törvény kiindulópontja szerint a jogi személynek nincs önálló büntető anyagi jogi jogalanyiséga, tehát a jogi személy nem válik – a Btk. értelmében – elkövetővé.”¹²

A bűncselekmény alanyával foglalkozott – mások mellett – Földvári József, s kifejtette: „A büntetőjog történetében volt olyan időszak, amikor semmiféle személyi feltételt sem kívántak meg a felelősségre vonáshoz, sőt a felelősségre vonást nem korlátozták az ember-

természetes személy részére nyújtható pénzbeli vagy természetbeni juttatás megszerzése vagy megtartása céljából mást tévedésbe ejt, tévedésben tart, vagy a valós tény elhallgatja, és ezzel kárt okoz, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

9 Nem tekintve a jogi személyt. L. a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény (Jsztb.).

10 Állatkínzás: a Btk. 244. § (1) bekezdésében az „aki” ellenoldalán a „gerinces állatot” szerepel.

11 2013. évi Ptk. 2:10. § [A kiskorúság] (1) Kiskorú az, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be. A kiskorú a házasságkötéssel nagykorúvá válik. 2:11. § [A korlátozottan cselekvőképes kiskorú] Korlátozottan cselekvőképes az a kiskorú, aki a tizenegyedik életévét betöltötte és nem cselekvőképtelen. És így tovább.

12 A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény (Jsztb.) általános miniszteri indokolása.

re¹³ sem: a büntetőeljárás keretében felelősségre vontak és megbüntettek állatokat is. (...) A XIX. században azonban általánossá vált, hogy bűncselekményre csak ember – talán helyesebben mondva: személy – képes. Napjainkban – legalábbis hazánkban – általánosan elterjedt felfogás szerint jogi személy bűncselekmény alanya nem lehet.”¹⁴

Összegezve: az „aki” (alany) és a „más” (passzív alany¹⁵) egyaránt azonos a természetes

13 Így volt ez már az Ótestamentum idejétől. L. Szent Biblia, Magyar Biblia-Tanács, Budapest 1987 (fordította Károli Gáspár), 86. oldal (Mózes II. könyve 21.) 12. A ki úgy megver valakit, hogy meghal, halállal lakoljon. Vagy: 18. És ha férfiak összevesznek, és megüti valaki az ő felebarátját kővel vagy öklével, és nem hal meg (egyebek függvényében a 19-27. szerint büntetendő). Ugyanakkor 28. Ha férfit vagy asszonyt öklel meg egy ökör, úgy hogy meghal: kővel köveztessék meg az ökör, és húsát ne egyék meg; de az ökörnek ura ártatlan. 29. De ha az ökör azelőtt is öklelős volt, és annak urát megintették, és még sem őrizte azt, és férfit vagy asszonyt ölt meg: az ökör köveztessék meg, és az ura is halállal lakoljon. Utóbbi esetben kivüláglik a gondatlanság értékelése.

14 FÖLDVÁRI József: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 113–114. Az idézet folytatása: „Az állásfoglalás indoka kettős: először, bűncselekménynek mindig csak valamilyen cselekmény, valamint magatartás minősülhet. Cselekmény elkövetésére jogi személy nem képes, csak a nevében vagy képviseletében eljáró természetes személy. A másik indok: a büntetőjogi felelősség sine qua nonja a bűnösség. A bűnösség viszont, mint pszichikus viszony, csak egy meghatározott személy vonatkozásában valósulhat meg. A jogi személy bűnös nem lehet, legfeljebb káros, veszélyes. Ez azonban nem elegendő a büntetőjogi felelősség érvényesítéséhez.”

15 A „más” megnevezésű passzív alany azonban kaphat – más törvényi tényállásokban – eltérő megnevezést. BÉKÉS Ádám: XIV. *A fogyasztók érdekeit sértő bűncselekmények.* In.: A negyedik magyar büntetőkódex – régi és újabb vitakérdései (szerk.: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde), MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Országos Kriminológiai Intézet 2017 <https://jog.tk.hu/uploads/files/buntetokodex.pdf> (letöltve 2022. február 7.), 256–257.: „Jelen tanulmány szinte minden mondatában szerepel a fogyasztó kifejezés, ahogy a Btk. XLII. fejezet elnevezésében is szerepel a fogyasztó. A Btk. azonban nem definiálja a fogyasztó fogalmát, de érdemes megfigyelni, hogy tényállási elemként sem szerepel a fejezet egyik törvényi tényállásában sem. A problémafelvetés lényege tehát, hogy ki a fogyasztó, akinek az érdekeit védjük, illetve a tényállások értelmezésénél kinek az érdekeire kell tekintettel lenni. Könnyű megoldást jelenthet a keretdiszpozíciós jellegre való hivatkozás, és rögtön segítségül hívhatjuk az Fgytv. fogalmát a fogyasztóról. E szerint a fogyasztó önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy. A Tpfvtv. fogalma lényegében ezzel megegyező. A fogyasztónak ilyen értelemben vett alkalmazása azonban olyan jelentősen szűkítené le az egyes bűncselekmények alkalmazási körét, ami nyilvánvalóan ellentétes a jogalkotói szándékkal. Nem nehéz belátni ugyanis, hogy a fogyasztó nem csupán az a személy, aki a végterméket használja, elhasználja vagy a szolgáltatást igénybe veszi. Nehezen lehetne ugyanis meggyőzni a lisztet felhasználó péket, hogy ő a család malommal szemben nem fogyasztó, hanem csak a kisközértben vásárló nyugdíjas, aki a rossz minőségű kenyeret megvásárolja. A probléma tehát az, hogy a háttérnormák csak a közvetlen fogyasztóról szólnak, a büntetőjogi védelmet viszont a további feldolgozásra való termék vagy szolgáltatás beszerzésére is érteni kell. Ez az értelmezés azonban legfeljebb teleologikus módszer alapján érhető el, ugyanis a tételes szöveg erről nem szól, a keretdiszpozíciót kitöltő normaanyag pedig contra legem alkalmazást tesz szükségessé.” Én úgy látom, hogy nincs is szükség a fogyasztó fogalmának meghatározására, még a fogyasztó megtévesztése (Btk. 417. §) alcím ellenére sem, amikor a megtévesztés önmagában, vagyis eredményre te-

személlyel, vagyis az emberrel, az elkövető és az elkövetés elszenvedője tehát csak ember lehet.

A bűncselekménnyé nyilvánítás (a gondatlanságból elkövetett emberöléstől és a gondatlanságból elkövetett testi sértéstől elhatárolt szabályozás érve)

E kérdés kapcsán az 1878. évi Btk. miniszteri indokolását tekinthetjük a leginkább körültekintőnek,¹⁶ e helyütt érdemes abból idézni: „A szellem energiájának felébresztésére nincs hathatósabb eszköz, mint a gondatlanság miatti felelősségnek fokozása (...) a közönség fel van jogositva a veszély teljes ismeretét s annak elhárítására, a legnagyobb óvatosságot követelni. Az orvos, a gyógyszerész (...), ha a kellő óvatosságot elmulasztják, s ennek folytán valakinek halálát habár sértési szándék nélkül okozzák: súlyosabb beszámítást érdemelnek.”¹⁷ Leszögezhető az is, hogy ami a halálra vonatkozik, az igaz a – korábban súlyosra redukált – testi sértésre és jó ideje az egészségre is. Az 1878. évi Btk. miniszteri indoklására hivatkozás nélkül az egyik kommentár 1968-ból ugyancsak leszögezte, hogy „a büntetőjog az emberi életet, testi épséget és egészséget nemcsak a sérelem okozásával szemben védi, hanem a tilalom határait időben előrehozva védelmet kíván nyújtani az e jogtárgyat veszélyeztető magatartásokkal szemben is.”¹⁸ 1981-ben ehhez igencsak hasonló okfejtés fogalmazódott meg, amely szerint: „A modern büntetőjog az ember életét, testi épségét és egészségét nemcsak a sérelmet okozó magatartásokkal szemben védelmezi, hanem a felelősség határait előre hozza, hogy hathatósabb védelmet biztosítson a nevezett jogtárgyakat veszélyeztető cselekményekkel szemben.” Ezt viszont tartalmilag megtoldja azzal, hogy

kintet nélkül büntetendő, így a közvetlenül vevőként érintett nem is szükségszerűen válik passzív alannya, csak ha vesz és kárt szenved, amit már csalásként lehet büntetni. Ugyanígy van ez a rossz minőségű termék forgalomba hozatala (Btk. 415. §) esetében is, ami voltaképpen nem más, mint újfent megtévesztés, és a fogyasztó nem is szerepel e tényállásban sem.

16 HAJNAL Hugó: *Csemegi Károly*. Pesti Lloyd Társulat könyvnyomdája formálisan sine anno, de „A 43-as Büntetőjavaslat 100. évfordulóján”, ekként 1943, újabb kiadása Gondolat, Budapest, 2003. 54–56.: Csemegi Károly 1873-1875 között negyedszerre dolgozta át a törvényjavaslatot, az „egyedül és kizárólag Csemegi kézírásából került a nyomdába”, azt előbb az igazságügyi bizottság 1876. április 3. és 1877. szeptember 15., majd a képviselőház 1877. november 21. és 1878. január hó 18. között tárgyalta, aztán a főrendi ház hármas bizottsága tárgyalta, végül a főrendi ház 1878. április 1-jén elfogadta, a király 1878. május 27-én szentesítette és az országgyűlés 1878. május 29-én kihirdette.

17 1878. évi Btk. miniszteri indoklása az adott bűncselekményekhez rendelve.

18 *A büntető törvénykönyv kommentárja*. Második kötet (szerk.: Halász Sándor), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 1251. .

„a szabályozásnak ez a módja több körülményre vezethető vissza. (...) az emberi élet védelme mindent megelőző elsőbbséget élvez. (...) A veszélyeztető tényállások megalkotásának másik indoka a veszélyforrások jelentős növekedése. A technikai haladás, a motorizáció, a kemizáció stb. az iparban, a mezőgazdaságban, a szállítás területén, az alkalmazásra kerülő eszközök és módszerek jelentősen kiterjesztették a veszélyforrásokat.”¹⁹ Erről további magyarázat keresése talán nem szükséges, a magam részéről mindössze arra hivatkozom, hogy – legalábbis részben – a polgári jogi veszélyes üzemi felelősség szabályainak büntetőjogi párjáról beszélhetünk – miként a közlekedési bűncselekmények esetében – a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekményénél is.²⁰

Az összevetésekkel csínján kell bánni, megjegyzendő tehát, hogy a kimentés polgári jogi jogintézmény, a büntetőeljárásban a bizonyítási teher a vádlón van.²¹ Továbbá – merthogy a bűncselekmény fogalmi eleme [Btk. 4. § (1) bekezdés]²² – a társadalomra veszélyesség [Btk. 4. § (2) bekezdés],²³ a Kúria egy nemrégiben hozott határozatában kifejtette: „a társadalomra veszélyesség fogalmi szerepe kettős. Egyrészt köti a törvényalkotót, másrészt köti a jogalkalmazót, végső soron a bíróságot is. A törvényalkotó az in abstracto (elvontságában) társadalomra veszélyesnek tekintett cselekménytípust sorolja be a büntető törvényen belül valamely különös részi törvényi tényállásba, s teszi ezáltal az elkövetését büntetendővé. A törvényi tényállásban megjelölt cselekménytípus tehát törvényi vélelemként – praesumptio iuris – társadalomra veszélyesnek tekintendő – mindaddig, amíg azt esetleges normakontroll keretében az Alkotmánybíróság nem iktatja ki a jogrendből. Tehát ez a törvényi vélelem megdönthető, ám kizárólagosan alkotmányos vizsgálat útján, az erre egyedül felruházott Alkotmánybíróság által. A cselekménytípusra vélelmezett (és meg nem döntött) társadalomra veszélyesség értelemszerűen irányadó, azonban nem érvényesül

19 *Magyar Büntetőjog különös rész.* (Szerk.: Fonyó Antal), BM Könyvkiadó, Budapest, 1981. 113.

20 2013. évi V. törvény (Ptk.) Felelősség fokozott veszéllyel járó tevékenységért 6:535. § [A veszélyes üzemi felelősség] (1) Aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni. Mentessül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik. (2) A veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel az is, aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz.

21 A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 7. § (1) A vád bizonyítására a vádló köteles.

22 Btk. 4. § (1) Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli.

23 Btk. 4. § (2) Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sérti vagy veszélyezteti.

automatikusan a büntetőjog alkalmazásában, ugyanis a jogalkalmazó, végső soron a bíróság jogkörébe tartozik annak a vizsgálata, hogy az elkövetőnek felrótt egyedi cselekmény in concreto (konkrétságában) is hordoz-e társadalomra veszélyességet.”²⁴

Ezzel egyetértve, a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekménnyé nyilvánítása ténylegesen – a hatályos, de közel sem új keletű²⁵ fogalomrendszerben – az adott cselekmény társadalomra veszélyességével magyarázható, olyan releváns veszélyességgel állunk szemben, amelytől a bűncselekmény passzív alanyát, az embert meg kell óvni.

Foglalkozási szabály

A törvényi tényállás a foglalkozási szabályra elvontan utal, azt/azokat értelemszerűen nem tartalmazza, mert bármely foglalkozás szabályainak megszegését rendeli büntetni a törvény, ezért ez kerettényállás, tartalmát más jogszabályok, illetve az adott foglalkozásra vonatkozóan a szakma általánosan elfogadott szabályai határozzák meg (BH2002. 129.). A miniszteri általános indokolás az új Btk. Különös Részének újításai között a 3. pontban már tartalmazza, hogy „az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekményeket meghatározó fejezet tekintetében csak kisebb módosításokat hajt végre a törvény, így pl. a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés tekintetében egyértelművé válik, hogy a bűncselekmény elkövetésének nem feltétele, hogy az elkövető a foglalkozást hivatásszerűen folytassa: bármilyen foglalkozási szabályszegés megalapozhatja a felelősségre vonást.” A Btk. 165. §-ának miniszteri indokolása meglehetősen rövid, annak középpontjában az áll, hogy a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekménynek az elkövetője az lehet, aki valamely meghatározott foglalkozási szabály hatálya alatt áll (...) Nem lényeges, hogy az elkövető a tevékenységet hatósági engedély alapján, főfoglalkozásként, keresetszerűként űzi-e vagy pedig alkalmasszerűen. Jelentősége annak van, hogy írott vagy íratlan szabályok körvonalazzák a tevékenységet, amit folytat. Ezt a kialakult joggyakorlatot teszi egyértelművé a törvény a bűncselekmény tényállásának pontosításával.

Ezt az ítélkezési gyakorlat következetesen követi, például a házának bontását végző terhelt az ezzel kapcsolatos foglalkozási szabályok hatálya alatt áll, ezért ha az óvórendszabályok megsértésével összefüggésben halálos baleset történik, nem gondatlan emberölés,

24A Kúria Bfv. I. 405/2020/6. számú végzése, az érvelést a végzés [39]–[46] bekezdései tartalmazzák.

25 1950. évi Btá. 1. § miniszteri indokolásból: „A korábbi büntetőtörvénykönyvek a büntett fogalmát kizárólag formális ismertetőjel alapulvételével határozzák meg (...) Az a büntetőjog, amely a társadalom védelmét tekinti hivatásának, olyan büntett fogalomra tart igényt (...) Ez a tartalmi szempont nem más, mint a társadalomra nézve fennálló veszélyesség.”

hanem halált okozó, foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés valósul meg (BH1982. 451.). Az indokolás szerint a bírói gyakorlat minden olyan tevékenységet foglalkozásnak tekint, amely szabályokhoz kötött, ennek megfelelően az, aki valamely szakképzettséget igénylő foglalkozást folytat, arra az illető foglalkozási – az ítéleti tényállás alkalmazása szempontjából az építőipari és balesetelhárító és egészségvédő – óvrendszabályok az irányadók. Hasonlóan szól egy másik jogeset is: a törvényi tényállás esetében a foglalkozás az elkövető által – a terhére rótt cselekménykor – végzett, illetve ellátott tevékenység (BH2017. 317.), ennek indokolása szerint: „[44] A Btk. 165. §-a (korábbi büntetőtörvény szerinti 171. §, még korábban az 1961. évi V. törvény 258. §, illetve azt megelőző 1948. évi XLVIII. törvény szerint 20. §) szerinti törvényi tényállás alapján foglalkozás alatt az a tevékenység értendő, amit az elkövető éppen végez.” Világos, egyszerű, könnyen érthető megfogalmazás – ily módon nem az elkövető saját foglalkozási szabályáról van szó, hanem arról, bármely olyan foglalkozási szabályról, amelyet a felrótt cselekmény érint, illetőleg az alá tartozik, s abba illeszkedik vagy sem. Ezért a büntetőügyekben akkurátusan tisztázni kell az írott, azaz a mögöttes jogszabály(ok) és az adott cselekményre vonatkozó íratlan szabályok tartalmát, mert ha ilyen nincs, az adott bűncselekmény meg sem valósítható.

A kétségtelenül nagyobb nehézséget az íratlan szabályok okozzák, ezeknél azt kell vizsgálni, hogy az adott tevékenységnek van-e egyáltalán általánosan érvényesülő, a gyakorlatban stabilizálódott rendje, s ekként számításba jöhető irányadósága. Annak idején egy 1968-beli kommentár már összefoglalta, hogy a bírói gyakorlat tapasztalatai alapján a tényállás szempontjából figyelembe jövő foglalkozási szabályok: a) munkavédelmi és balesetelhárító szabályok, b) az orvosi tevékenységgel kapcsolatos szabályok, c) a járművek vezetésére vonatkozó közlekedési szabályok, d) a lőfegyverek használatára és kezelésére vonatkozó szabályok, e) építéssel kapcsolatos műszaki, statisztikai²⁶ szabályok.²⁷

Egy sajátos jogeset szerint előjárói bűncselekmény helyett foglalkozás körében gondatlanságból elkövetett veszélyeztetés megállapításának van helye, ha a kiképzőtiszt a szolgálati jegynek megfelelő kiképzési feladat végrehajtása során – egyedileg elkövetett hibák miatt – az állomány minden tagjával kesztyű viselése nélkül fekvőtámaszokat és hosszan tartó fekvőtámasz-tartásokat végeztet szabad téren, -10°C-os hidegben a hóval, jéggel borított aszfalton, s ennek következtében az alárendelt állomány minden tagja a kezein 3-4 heti gyógytartamú fagyási sérülést szenved (BH2008. 234.). Az indokolás értelmében a felelősséget arra alapították, hogy a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény (Mvt.)

26 Ez tollhibának tűnik, feltehetően „statikai”, és nem „statisztikai” szabályokra hivatkozott.

27 *A büntető törvénykönyv kommentárja*. Második kötet (szerk.: Halász Sándor), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 1251.

34. §-a szerint a szabadtéri munkahelyen – a munkavégzés jellegének és a munkakörülményeknek megfelelő műszaki megoldásokkal, munkaszervezéssel, egyéni védelemmel, melegedési lehetőséggel, védőitallal – gondoskodni kell a munkavállalók időjárás elleni védelméről, „megsértette tehát a foglalkozása szabályait a terhelt, amikor az adott izomerősítő feladat végrehajtásánál eltúrta a kesztyűk levételét, illetőleg, amikor ezután a ruházat egységesítésére (adott esetben a kesztyűk levételére) adott utasítást, (sőt úgy rendelkezett, hogy a kesztyű a talajra, az ököl alá sem helyezhető).”

A joggyakorlat szerint halált okozó, foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés vétségéért tartozik büntetőjogi felelősséggel az az alvállalkozó, aki a családi ház építésén épületgépezési munkát végez, s ennek során a kellő körületekintést elmulasztja, a csőfektetési művelet befejeztével – a felügyeletére bízott segédmunkás sértettel együtt – az egyébként is szabálytalan és elégtelen, méretezetlen dúcolást akkor távolítja el, amikor a munkatársával még az árokban tartózkodnak, s ennek következtében az árok szélén depónált föld leomlik, s a maga alá temetett sértett az életét veszti (BH2015. 94.). Az indokolás az Mvt. 43. § (1) bekezdésében foglalt szabály megszegésére alapozta a felelősség megállapítását.

A tűzszerész foglalkozás előírásai olyan foglalkozási szabályok, amelyek megszegése esetén – ha az egyéb törvényi feltételek is megállapíthatók – a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekménye megvalósul (BH1996. 627.). Az indokolás szerint a töretlen bírói gyakorlat alapján foglalkozási szabálynak minősülnek a jogszabályok, műszaki (technológiai) előírások, szakmai, üzemi rendtartások vagy egyéb normák, továbbá az íratlan, de elfogadott mindazon szabályok is, amelyeket egy adott foglalkozás gyakorlásánál szakszerűen megtartanak.

A járművek vezetésére vonatkozó közlekedési szabályok innen kikerültek,²⁸ ami persze nem jelenti azt, hogy a közlekedéssel összefüggésben ne volna elkövethető a vizsgált bűncselekmény, például foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés vétsége valósul meg, ha a terhelt az általa irányított útfelbontással járó közműépítés során – az engedélyezetttnél nagyobbra ásott munkagödör környékén – a veszélyt jelző készülékek elhelyezéséről nem gondoskodik, és emiatt a sértett a gépkocsijával éjszaka belehalad a munkagödörbe (BH2008. 3.). Jelenleg e körbe esnek a robbantószer és a robbanóanyag használatára és kezelésére vonatkozó szabályok is.²⁹

28 1971. évi 28. törvényerejű rendelet 63. §-ának miniszteri indokolása: A Tervezet a közlekedés körében elkövetett veszélyeztetést kiemeli a 258. §-ból és az új 192/A., 193–194/B. §-ban külön szabályozza. Ebből következik, hogy a 258. § (4) bekezdéséből mellőzni kellett a járművezetésre vonatkozó szabályokról szóló rendelkezést.

29 Btk. 165. § (4) bekezdés.

Elkövetési magatartás

Az elkövetési magatartás a foglalkozási szabály megszegése. Általában a szakképzettséget igénylő foglalkozásról van szó, „az elv azonban nem érvényesül töretlenül, így például a Legfelsőbb Bíróság V. sz. elvi döntésében kimondta, hogy az orvosi szakképzettséggel nem rendelkező személyek az orvosi hivatás szabályai alatt nem állnak, azokat meg sem szeghetik, még akkor sem, ha látszólag orvosi tevékenységet – pl. terhesség művi megszakítását – végeznek.”³⁰ A sor elakadt, nincs folytatása, pedig kellett volna. Ez a tevékenység jelenleg is:³¹ kuruzslás³², ez azonban eredményt nem tartalmazó, azaz immateriális bűncselekmény. Ezért, ha a kuruzsló – az álorvos – tevékenysége eredménnyel jár, vagyis a passzív alanyt foglalkozási (alapvetően orvoslási) szabály megszegésével közvetlen veszélynek teszi ki, vagy neki testi sértést okoz, foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetésért tartozik felelősséggel, s ekkor bűnhalmazatban is megállapíthatónak tűnik e két bűncselekmény,³³ figyelemmel arra, hogy a kuruzslás a Btk. XVII. fejezetében, míg a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés a Btk. XV. fejezetében szabályozott, így védett jogi tárgyuk eltér, illetve az előbbi immateriális, míg az utóbbi materiális bűncselekmény. Tehát a kuruzslás mint eredményre nem tekintő önmagában álló tevékenység jogosulatlan kifejtése büntetendő, ellenben az álorvos a törvény szerinti – negatív tartalmú – eredményért felel. Az említett kuruzslás szabályozása egyebekben igen hasznos, mert meghatározza, hogy e § alkalmazásában orvosi gyakorlatra ki jogosult,³⁴ ami megkönnyíti a mögöttes szabályok tisztázását a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetést érintően is.

A foglalkozási szabály megszegése kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy a szabályszegés önmagában lehet szándékos vagy gondatlan, a negatív tartalmú eredmény – közvetlen veszély, testi sértés – tekintetében alapesetben gondatlanság kell, hogy terhelje. Egy most is

30 *A büntető törvénykönyv kommentárja*. Második kötet (szerk.: Halász Sándor), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968. 1251.

31 A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása (BHÖ) 188. In: Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1952. 123–124. és Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958. 123.

32 Btk. 187. § (1) Aki ellenszolgáltatásért vagy rendszeresen a) az orvosi gyakorlat, b) az egészségügyi szakképesítéshez kötött pszichoterápiás gyakorlat vagy c) a nem-konvencionális gyógyító és természetgyógyászati eljárások körébe tartozó tevékenységet jogosulatlanul fejt ki.

33 BH2017. 81. I. A Btk. XXXVI. Fejezetében szabályozott csalás vagyon elleni, a Btk. XVII. Fejezetében szabályozott kuruzslás pedig egészséget veszélyeztető bűncselekmény, és egyik sem speciális a másikkal képest; így egymással – a védett jogtárgyak különbözősége miatt – valóságos, heterogén alaki halmazatot képezhetnek.

34 Btk. 187. (3) bek.

irányadó jogeset szerint munkaidő után játékból könnyű testi sértés előidézése nem valószínűsíti meg a foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés vétségét (BH1975. 254.). Itt a terhelt a munkahelyén, munkaidő után a fürdőben incselkedésül zuhany alá akarta húzni a sértettet, közben mindketten elestek, és a sértett nyolc napon belül gyógyuló sérülést szenvedett. Az indokolás szerint adott esetben a sérülés, illetve az azt előidéző cselekmény nem munkavégzés közben történt (...), így a terhelt nem a foglalkozása szabályainak megszegésével okozta a sértett sérülését. A felmentés helyes, viszont az indokolás nem, mivel szó sincs munkavégzésről, így a munkaidő lejárt is közömbös. Az „incselkedő zuhany alá húzás” pedig bizonyosan nem esett sem írott, sem íratlan foglalkozási szabály alá, a cselekmény tehát nem bűncselekmény. Valójában gondatlanságból elkövetett könnyű testi sértés történt, ez azonban sohasem volt bűncselekmény.

A bűncselekmény elkövetési magatartása a foglalkozási szabályszegés, amely lehet akár szándékos, akár a kötelezettség elhanyagolásában jelentkező gondatlan magatartás, a szabályszegés megvalósulhat aktív tevőleges magatartással vagy mulasztással is (EBH2010. 2117.).

A testi sértésnek és a foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetésnek az elhatárolása szempontjából annak van jelentősége, hogy az elkövető szándéka a sértett testi épségének a sérelmére vagy csupán a veszélyhelyzet szándékos előidézésére irányult-e, és a ténylegesen bekövetkezett eredmény tekintetében fennálló bűnösség a szándékosságnak vagy a gondatlanságnak az ismérveit tükrözi-e (BH1995. 688.). A joggyakorlat ebben konzekvens: az élet és testi épség elleni szándékos bűncselekmények, valamint a testi sérüléssel járó vagy halált eredményező, foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetés az elkövető szándékának vizsgálata alapján határozható el. Amennyiben pedig a közvetlen veszély előidézése szándékos, akkor a terhelt cselekménye súlyosabb büntetés alá esik (BH1993. 475. I.). Vagy: maradandó fogyatékoságot okozó, foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetés büntette valósul meg, ha az elkövető a közvetlen veszélyt a foglalkozás szabályainak szándékos megszegésével idézi elő, a maradandó fogyatékoság tekintetében azonban gondatlanság terheli (BH2003. 179. I.). És egy ritkaság az egészséges veszélyeztetésére: foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetés valósul meg, ha az elkövető szándékos mulasztásával idézi elő a sértett egészségét közvetlenül fenyegető helyzetet. A döntés indokolásának lényege szerint a mérgező anyagokkal dolgozó üzemben a terhelt üvegekben bort vitt a munkahelyére, amelyből ivott a sértett is, majd a terhelt vezetői utasításra mérgező anyagot öntött az üvegekbe, amiből a sértett később inni akart. A vádlott ugyan közölte, hogy a bor elfogyott, de a hitetlenkedő sértettnek aztán azt mondta: ott van, igyon. A sértett ivott is, azt a terhelt nem akadályozta meg, a sértett

pedig kihányta a folyadékot, de nyolc napon belül gyógyuló egészségkárosodást szenvedett (BH1976. 535.).

Nem valósítja meg ugyanakkor a vádlott a foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetést, ha a foglalkozási szabályok megszegésével más vagy mások életét, testi épségét vagy egészségét még gondatlanságból sem teszi ki közvetlen veszélynek (BH2005. 132. I.). A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekménye kapcsán a terhelt büntetőjogi felelőssége csak az általa folytatott tevékenységre vonatkozó szabályok megsértése esetén merülhet fel (EBH2010. 2117.). Az adott ügyben az egyik terhelt tevékenysége (vilanyszerelő) eltért a másik terhelt tevékenységétől (műszaki átvevő), aki nem vizsgálta az előbbi tevékenységből adódó veszélyt. A baleset együttes oka ugyanis az volt, hogy a fürdőszobában a tervben szereplő gravitációs szellőzés nyílásába elszívó ventilátoros szellőző berendezést építettek, amely a világítás felkapcsolásával egyidejűleg működésbe lépett és a fürdőszoba és az összeszellőztetett légterek levegőit szívta el működése során.

Közvetlen veszély

A „veszély” lehet oly távoli, elvont (absztrakt), hogy a büntetőjogi felelősségre vonás indokolatlan – a törvény kizárólag a közvetlen veszélyt vonja az ennek kitétele alá. A közvetlen veszély fogalmát az 1978. évi Btk. miniszteri indokolása adta meg, de a hatályos Btk. miniszteri indokolása is foglakozott vele. Az előbbi szerint a közvetlen veszély az élet, a testi épség vagy az egészség sérelmének reális lehetőségét, a helyzetre és a személyre konkretizált veszélyt jelenti. A lényeg az, hogy a veszély, általános jellegéből kilépve, határozott, külsőleg felismerhető formában, egyes személyhez vagy személyekhez kapcsolódva jelentkezék³⁵, míg a hatályos Btk. 234. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint az eredmény olyan közvetlen veszélyhelyzet, amelyben a veszély a sérelem bekövetkezésének a nagyobb valószínűséget is meghaladó mértéke, egyben a sérelem bekövetkezésének a bizonyossággal határos volta. A közvetlen veszély mindig a sérelem bekövetkezésének nyombani lehetőségét jelenti, azaz helyzetre és személyre konkretizált.³⁶

A két magyarázat – problémát okozó lényegi eltérés nélkül – nagyjából egymással megfelelésben áll, a korábbi meghatározás talán szerencsésebben fogalmazott, nem véletlen, hogy a közzétett bírói döntések ezzel operálnak. Egy elvi határozat indokolása szerint a veszély törvényben megkívánt közvetlensége meghatározott helyzetre és személyre konkretizált veszélyt jelent (EBH2010. 2117.). Hasonló eseti döntés szerint a foglalkozás köré-

35 Az 1978. évi Btk. 171. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

36 A Btk. 234. §-ához (közúti veszélyeztetés) fűzött miniszteri indokolás.

ben elkövetett gondatlan veszélyeztetés vétsége akkor állapítható meg, ha az elkövető által megvalósított foglalkozási szabályszegés következtében – személyre vagy személyekre vonatkozó – közvetlen és konkrét veszélyhelyzet jön létre (BH1996. 72.), vagy a foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés vétsége nem állapítható meg, ha a foglalkozási szabályszegéssel okozati összefüggésben csupán absztrakt veszélyhelyzet keletkezik, és a sérüléssel járó eredmény bekövetkezését más személy többlettevékenysége eredményezi (BH2003. 312.).

A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés vétségében a terhelt büntetőjogi felelőssége akkor is megállapítható, ha – a foglalkozás szabályainak gondatlan megszegésével okozati összefüggésben lévő – közvetlen veszélyhelyzet, illetve súlyos eredmény nem azonnal, hanem valamely közbülső tényező hatására később következik be (BH2010. 31.), ezt a jogértelmezést mutatja a hatályos Btk. alkalmazásával hozott és közzétett döntés indokolása is: a foglalkozás alatt az a tevékenység értendő, amit az elkövető éppen végez. Az ezzel kapcsolatos elvárhatóság pedig az, hogy legyen biztonságos; biztonságos pedig az, ami nem kockázatos a másakra. Nem kockázatos az, ami nem tesz ki közvetlen veszélynek mást. Közvetlen veszély akkor valósul meg, amikor az élet, testi épség vagy az egészség sérelmének a helyzetre és a személyre konkretizált reális lehetősége jelentkezik; ha pedig sérülés is bekövetkezik, akkor ez értelemszerűen fennáll (BH2017. 317.).

Okozati összefüggés

Amennyiben egy törvényi tényállásban van ok és okozat, az minden esetben implicite feltételezi az okozati összefüggés meglétét, amit a büntetőeljárás során – végső soron a bírónak – vizsgálnia és értékelnie kell. A miniszteri indokolás – bár több törvényi tényállás kapcsán is felállítja az okozati összefüggés igényét, erről nem szól a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetésnél – egyedül a testi sértés tényállásánál mond némileg többet: „a testi sértés tényállása szerint az elkövetési magatartás eredménye a testi épség megsértése, illetőleg az egészségsértés. A sérelemnek okozati összefüggésben kell állnia az elkövető magatartásával. Az okozati összefüggés az elkövetési magatartás és az eredmény között akkor is fennáll, ha az okozati láncba az elkövető magatartásán kívül más tényezők is belejátszanak, feltéve, hogy azok a maguk összességében az eredmény beállásához vezetnek.”³⁷ Az elkövetési magatartás – a foglalkozási szabály megszegése – és az eredmény – alapesetben a közvetlen veszélynek kitétel vagy testi sértés okozása – közötti okozati összefüggést hallgatólagosan maga a törvény követeli meg, mert ha ez hiányzik, nincs felróhatóság, vagyis

37 A Btk. 164. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

bűnösség. Ennek megfelel a bírói gyakorlat: a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetésért a büntetőjogi felelősséget a foglalkozási szabályok megszegésének ténye önmagában még nem alapozza meg, szükséges az is, hogy a szabályszegés és a bekövetkezett eredmény között az okozati összefüggés fennálljon (EBH2007. 1680.). A bíróságok – ami közvetve kiolvasható a Btk. 164. §-ának miniszteri indoklásából is – az okozati összefüggés vizsgálata és megállapítása vagy elvetése során a büntetőjog tudományában kifejtetteket követve tradicionálisan³⁸ és következetesen a *conditio sine qua non* (a feltételek egyenértékűsége) elvét alkalmazzák. Egyébiránt több okozatossági elmélet ismeretes.³⁹ Konkrét jogeset mutatott rá, hogy az a körülmény, hogy a sértett visszautasítja a műtéti beavatkozást, amellyel valószínűsíthetően elkerülhető lett volna a maradandó fogyatékoság, csupán közreható okként – *concausa* – vehető figyelembe, nem szakítja meg az okozati összefüggést, ezért az elkövető felelőssége fennáll a minősített esetért (BH2017. 287.). A döntés indoklása szerint az okozati összefüggés vizsgálata körében az ítélkezési gyakorlat általánosan elfogadja és alkalmazza a *conditio sine qua non* elvét. Ennek lényege az, hogy minden feltétel ok, amely nélkül a későbbi eredmény nem következett volna be. Abban az esetben, ha az eredményhez vezető kiváltó okhoz az elkövetőtől független további közreható – akár véletlenszerű – ok társul (*concausa*), az okozati összefüggés nem szakad meg, legfeljebb az okozati kapcsolat lazábbá válik. A közreható okoknak az eredmény bekövetkezésében betöltött jelentőségét a büntetés kiszabása körében kell megfelelő nyomatékkl figyelembe venni (3/2013. BJE I.5. pont, EBH2005. 1291., BH2015. 121. [31], BH2008. 206., BH2002. 169., BH1982. 179., BH1997. 564., BH1993. 7.). (...) A terhelt elkövetési magatartása és a minősítő eredmény bekövetkezése között tehát az okozati összefüggés kétségtelenül fennáll, az

38 FINKEY Ferencz: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Negyedik átdolgozott kiadás, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1914. 272.: „A tevékenység (tevés és mulasztás) és az eredmény közt okozati összefüggésnek kell lenni. Az okozati összefüggés abban áll, hogy a tevékenység okát képezze az eredménynek. Ok alatt az eredmény beálltának döntő tényezőjét, a nélkülözhetetlen feltételt (*conditio sine qua non*) értjük. Az okozati összefüggés, az okozatosság (*causalitas*) törvénye a büntetőjogban így szól: A tevékenység akkor tekintendő az eredmény okának, ha az illető tevékenység nélkül az illető eredmény épen úgy és éppen akkor egyáltalán nem következett volna be, mint a hogy épen bekövetkezett.”

39 BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY FERENC – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész a 2012. évi C. törvény alapján*. HVG-ORAC, Budapest 2012. 184–191. A Magyar Büntetőjog I–III. – új Btk. – Kommentár a gyakorlat számára (szerk.: Kónya István), HVG-ORAC, Budapest, 2019. a Btk. 9. §-ánál egyértelműbb az előbbinél: „A bírói gyakorlat az okozatossági elméletek közül a feltételek egyenértékűségének elméletét (*conditio sine qua non*) fogadja el. Ha az elkövetési magatartás indítja el vagy mozdítja elő az eredményre vezető okfolyamatot, esetleges további együtt ható okok bekapcsolódása nem szakítja meg az okozati összefüggést. Nem tartozik felelősséggel a közlekedési szabályokat megszegő személy az ezzel összefüggő közúti balesetért, ha a közúti baleset a szabályok megtartása esetén is bekövetkezett volna (a Legfelsőbb Bíróság 6/1998. BJE számú jogegységi határozata).”

a körülmény pedig, hogy a javasolt műtét elvégzése esetén e sérülés nagy valószínűséggel maradandó fogyatékoság nélkül gyógyult volna, de a műtétbe a sértett nem egyezett bele, az elkövetőtől független további közreható ok, amely tehát az okozati összefüggést nem szakította meg ([31], [33] bek.). A döntés egyébként közúti baleset gondatlan okozására vonatkozik, a sértett megsérült, de később visszautasította a műtéti beavatkozást.

Közúti baleset gondatlan okozása vétségénél a közúti közlekedés szabályainak megszegése és az eredmény közötti okozati összefüggés akkor is megállapítható, ha a terheltnek az okfolyamatot elindító és az eredményhez vezető KRESZ szabályszegéséhez az elkövetőtől független további közreható ok is társul (EBH2005. 1291.). Az indokolás szerint a büntető anyagi jogi értékelés szempontjából jelentőséggel bíró kauzális összefüggések elemzése kapcsán több legfelsőbb bírósági döntés is rámutatott arra, hogy az okfolyamatot elindító tényező (emberi magatartás) büntetőjogi felelősséget megalapozó jelentőségén nem változtat az együttes okként (concausa) vagy feltételként közreható körülmény(ek) hatása (BH1982. 179., BH1993. 7. stb.).

Egyébiránt így van ez a polgári bírói gyakorlatban is, például az okozati összefüggés fennállása szempontjából a bírói gyakorlat a *conditio sine qua non* formulát tekinti kiindulópontnak, amely szerint oknak tekinthető az eredmény minden olyan előzménye, amely nélkül az eredmény nem következett volna be úgy és akkor, mint ahogyan és amikor bekövetkezett. Ennek a formulának az alkalmazása azonban az oksági folyamatot a végtelenbe vezeti vissza, így önmagában a jogi okozatosság megállapítására nem alkalmas. A jogi felelősséget csak az ún. releváns okok alapozhatják meg (hasonlóan: BDT2016. 3577. indokolása). Másképpen: az okozati összefüggés vizsgálata körében azt kell megállapítani, hogy az adott károsult (jelen esetben a felperes) tekintetében mi volt az az egy vagy több meghatározó mozzanat, amely vagy amelyek releváns okként kiváltotta, illetve kiváltották a kár mint okozat bekövetkezését. Az oksági láncolatban az a meghatározó cselekvés vagy mulasztás, amely az események rend szerinti lefolyása mellett – az általános élettapasztalat szerint – alkalmas volt az eredmény, a károsodás létrehozására (EBH2008. 1868. II.). (Lásd BH2018. 15. indokolása [43]–[45] bek.) Az a kijelentés tehát, hogy az elkövetési magatartás – a foglalkozási szabály megszegése – és alapesetben az eredmény – a közvetlen veszélynek kitétel vagy testi sértés okozása – között okozati összefüggésnek kell fennállnia, megerősítést nyert a bírói gyakorlat döntései által.

A közzétett bírói döntéseknél mintegy magasabb szint, ha a Kúria büntető kollégiumi véleményben fejt ki az álláspontját. A 41. BKv indokolásában megbújjik egy e helyütt kiemelendő gondolat, amely szerint a limitált veszélyeztetési szándékon túlmenően jelentkező, a veszélyhelyzettel okozati összefüggésben levő bármilyen káros eredmény tekinte-

tében már csupán gondatlanság állapítható meg.⁴⁰ Az okozati összefüggés szükségességét a Kúria formálisan nem hangsúlyozza, mert az a büntetőjogban általános érvényű, s mint ilyen a bíró számára nyilvánvaló.

Minősített esetek

Minősített eset a maradandó fogyatékoság, súlyos egészségromlás, tömegszerencsétlenség, halál, kettőnél több ember halálának vagy halálos tömegszerencsétlenség okozása.

A maradandó fogyatékoságról a hatályos Btk. miniszteri indokolása nem ejt szót, korábban az 1978. évi Btk. 170. §-ának miniszteri indokolása foglalkozott vele igen röviden, eszerint a „maradandó fogyatékoság” kifejezés mind a testi, mind a szellemi fogyatékoságot magában foglalja – a súlyos egészségromlással hasonló a helyzet. A korábbi miniszteri indokolás mindössze azt tartalmazta, hogy a súlyos egészségromlás nem azonosítható feltétlenül a hosszú gyógytartammal: a minősítő körülmény megállapításánál figyelembe kell venni – a szakértői vélemény alapján – a poszttraumás állapotot is. Az 1878. évi Btk. még nem maradandó fogyatékoság és súlyos egészségromlás gyanánt, tartalmilag egybe mosva, de mindkettőt körülírta.⁴¹ Formálisan az 1961. évi Btk. vezette be a maradandó fogyatékoságot és a súlyos egészségromlást mint a testi sértés minősített eseteit, miniszteri indokolása ezeket fogalmilag mégsem definiálta.

Az egyik, a bírói gyakorlat számára elsődlegesen irányadó jelenlegi kommentár szerint „maradandó a fogyatékoság, ha a testi sértési cselekmény folyamánként a sértett személy a testének valamelyik tagját elveszítette. Ezen az emberi törzstől elkülönült és az életműködés rendes elvégzésére elengedhetetlenül szükséges végtagokat vagy azok valamelyik részét értjük. Az ítélkezési gyakorlat ilyennek tekinti a kéz vagy a láb bármelyik ujjának, sőt az ízületének az elvesztését vagy használhatatlanná válását is. Elvesztésen a tagnak a testtől való elválását (leszakítás, letépés, levágás stb.), használhatatlanná váláson pedig a rendeltetésszerű funkció elvégzésére képtelenné válást (bénulás, mozgáskorlátozottság stb.) értjük. Ennek a megítélésénél is a sértettnek a bűncselekmény előtt és az azután fennálló állapotát kell összehasonlításra figyelembe venni; közömbös, hogy az elveszített testrész mesterségesen pótolható vagy a használhatatlanná vált testrész utóbb műtéti úton vagy

40 41. BKv I. pontjának indokolása.

41 1878. évi Btk. 303. § Öt évig terjedhető börtönnel büntetendő a testi sértés, ha annak következtében a sérült, testének valamely nevezetesebb tagját, vagy érzékét, beszélő, halló, látó vagy nemző tehetségét elvesztette; ha e tagok, érzékek vagy tehetségek valamelyike használhatatlanná lett; ha a sérült nyomorékká vált; ha elméje megzavarodott: ha előreláthatólag hosszú ideig tartó betegségbe esett, vagy rendes foglalkozásának folytatására végkép, – vagy előreláthatólag hosszú időre képtelenné vált, vagy feltűnően eltorzított.

megfelelő kezeléssel funkciójában részben vagy egészben helyreállítható. A minősített eset megállapítása szempontjából tehát a testi sértési cselekmény közvetlen kihatásának van meghatározó jelentősége, függetlenül attól, hogy a későbbiekben a fogyatékoság esetleg orvosilag megszüntethető (BH1982. 178.).⁴²

Az 1878. évi Btk. 304. § szerint a 303. §-ban meghatározott büntetés alkalmazandó akkor is, ha a testi sértés terhes állapotban levő nőn követtetett el, és a nő annak folytán méhmagzatát elvesztette. Jelenleg a Kúria vonatkozó kollégiumi véleménye szerint, amennyiben a terhes állapotban levő nővel szemben követtek el testi sértést, és annak folytán a méhmagzatát elvesztette, ez a következmény önmagában – egyéb khatások mérlegelésétől függetlenül – a sértett súlyos egészségromlását idézi elő, így az ilyen testi sértés a Btk. 164. § (6) bekezdésének d) pontjának második fordulata szerint minősül. Ugyanakkor azonban alanyi vonatkozásban érvényesül a Btk. 9. §-a, mely szerint az eredményhez – mint a bűncselekmény minősítő körülményéhez – a törvény által fűzött súlyosabb jogkövetkezmények akkor alkalmazhatók, ha az elkövetőt az eredmény tekintetében legalább gondatlanság terheli, következésképpen, ha az elkövető nem tudta és a tőle elvárható figyelem vagy körütekintés mellett a körülményekből nem ismerhette fel, hogy a bántalmazott nő terhes állapotban van, cselekménye nem minősíthető a Btk. 164. § (6) bekezdés d) pontjának második fordulata szerint.⁴³

A megjelölt kommentár szerint „súlyos egészségromlás a sértett olyan fizikai, pszichikai vagy szellemi egészségkárosodását jelenti, amely a testi sértés folytán alakult ki, jellegében tartós, a korábbi egészségi állapothoz képest pedig romlást jelent, függetlenül attól, hogy a folyamat után a defektállapot fennmarad-e, vagy pedig maradék nélküli gyógyulással jár. Idetartoznak általában a krónikus vagy gyógyíthatatlan betegségek, a testi sértési cselekmények (többnyire koponyasérülések) hatására kialakult elmebetegségek, elmezavarok, epilepszia stb.”⁴⁴ A testi sérülések és egészségkárosodások igazságügyi orvosszakértői véleményezéséről szóló 16. számú módszertani levél helyesen tartalmazta, hogy a maradandó megállapításuk szakértői feladat, illetőleg annak szempontjait is megadja, hogy a szakértő

42 Magyar Büntetőjog I–III. – új Btk. – Kommentár a gyakorlat számára (szerk.: Kónya István), HVG-ORAC, Budapest, 2020. Btk. 164. §-ához.

43 A Kúria BKv 10. számú kollégiumi véleménye.

44 Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet a testi sérülések és egészségkárosodások igazságügyi orvosszakértői véleményezéséről szóló 16. számú módszertani levele.

mit értsen maradandó fogyatékoság⁴⁵ és súlyos egészségromlás alatt.⁴⁶ (Az – immár nem hatályos – módszertani levél kapcsán hangsúlyozandó, hogy annak címzettje a szakértő, az őt orientálja, a bíró ebből legfeljebb tájékozódhat, a szakkérdésben a szakértő a *iudex facti*.)

A tömegszerencsétlenség és a halálos tömegszerencsétlenség kapcsán a közlekedés biztonsága elleni bűncselekményhez fűzött indokolás rögzíti, hogy a tényállás alkalmazásában – a kiforrott bírói gyakorlat alapján – tömegszerencsétlenségen legalább egy személy súlyos és további másik kilenc személy legalább könnyű – nyolc napon belüli büntetőjogi gyógytartamú – sérülését, halálos tömegszerencsétlenségen pedig legalább egy személy halálos és további másik kilenc személy legalább könnyű sérülését értjük.⁴⁷

A hivatkozott bírói gyakorlat azon alapul, hogy 1978. évi Btk. 184. §-ához – a közlekedés biztonsága elleni bűncselekményhez – fűzött miniszteri indokolás a két minősítő körülményt ugyanilyen tartalommal írta körül. A halálról e helyütt elegendő annyi, hogy az ember elhunytát nem a klinikai, hanem a biológiai halál beállta jelenti.⁴⁸

Nem minősített eset, amennyiben az elkövető a közvetlen veszélyt szándékosan idézi elő, ekkor csupán a büntetés a Btk. 165. § (1) és (2) bekezdésében meghatározott esetekhez képest szigorúbb. A Kúria vonatkozó állásfoglalásának⁴⁹ indokolása szerint a foglalkozási szabályok megszegésével vagy más módon megvalósított szándékos veszélyeztetési bűncselekmények közös jellemzője egyfelől a szabályszegés szándékos volta, másrészt az, hogy a további, akár egyenes, akár eshetőleges szándék csupán az eredményként megfogalmazott veszélyhelyzetet foghatja át (limitált veszélyeztetési szándék), ám az ezen túlmenően jelentkező, a veszélyhelyzettel okozati összefüggésben levő bármilyen káros eredmény tekintetében már csupán gondatlanság állapítható meg, akár annak tudatos, akár hanyag formájában.⁵⁰

45 Ezen – orvosszakértőileg – a sérülést elszenvedett ember testrészein, érzékszervein mutatkozó valamely képességének, szervének elvesztésében vagy használhatatlanná válásában, a test torzulásában megjelenő, továbbá a szervek működésében (ideértve a szervek, szervrendszerek, az idegrendszer és a szellemi tevékenység működését is) felismerhető maradandó fogyatékoság értendő. A maradandóság tehát olyan defekt állapot, amely meghatározott időn belül kialakul és munkaképesség-csökkenésként is mérhető. (A feltűnően látható kozmetikai károsodások – figyelemmel a sértett korára, nemére, családi állapotára, foglalkozására – büntetőjogi értékelésre kerülnek, ezért ezeket a szakértőnek is figyelembe kell vennie.)

46 Súlyos egészségromlás tehát az a közbülső átmeneti kóros állapot, egészségkárosodás, amely a sérülés kapcsán alakul ki, tartósan fennáll, a praetraumás állapothoz viszonyítottan romlást jelent és folyamata utántöbbnyire defekt állapot – kivételesen maradék nélküli gyógyulás – következik be.

47 Miniszteri indokolás a Btk. 232. §-ához.

48 Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 216. §.

49 Módosításokkal egységes szerkezetben közzétette a 2/2013. (VII. 8.) BK vélemény.

50 A Kúria 41. BKv indokolása.

Nem kétséges, hogy ha maga a veszélyeztetés – dacára annak, hogy az lehet gondatlan is – szándékos, és ebből a törvényben nevesített további eredmény is bekövetkezik, az csak akkor minősülhet – például halált okozó – foglalkozásban körében elkövetett veszélyeztetésnek, ha az eredmény tekintetében kizárólagosan gondatlanság terheli az elkövetőt. Következésképpen, ha a veszélyeztetés és az eredmény okozása egyaránt szándékos, vagyis nincs szándékon inneni (belüli) eredmény, akkor az elkövető cselekménye emberölésnek minősül.

INZELT ÉVA¹ – SZEPCSIK REGINA²

KORRUPCIÓS KOCKÁZAT, KOCKÁZATOS KORRUPCIÓ? A CSEKÉLY SÚLYÚ ÉS NAGY VOLUMENŰ KORRUPCIÓ ELHATÁROLÁSI SZEMPONTJAI

BESZÁMOLÓ A PROJEKT NOVEMBERI TRÉNINGJÉRŐL

A „Corruption risk, risk of corruption? Distinguishing criteria between petty and high-ranking corruption” című projekt harmadik pillérének két napos online tréningjére 2021. november 22-23-án került sor.³

Mindkét nap délelőtti programja során izgalmas előadásokat hallgathattak a résztvevők, többek között az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelméről, a nyomozási eszközök kérdéseiről, a korrupció megelőzéséről, valamint a megbízhatósági vizsgálatokról. Ezt követően, gyakorlati és elméleti szakemberek vezetésével zajlott a program tréning része, amelynek keretében a nyomozó hatóság, az ügyészség és a bíróság képviselői esettanulmányokat dolgoztak fel. Az esetfeldolgozás lehetőséget biztosított a tapasztalatok megosztására, a gyakorlatban felmerülő problémák megvitatására, a korrupciós bűncselekmények felderítési, vádemelési és ítélezési gyakorlatával kapcsolatban. A csoportmunka során már jögerősen lezárt, anonimizált ügyeket dolgoztak fel a résztvevők.

A rendezvényt Barabás A. Tünde projektvezető nyitotta meg, ennek során ismertette a kutatás célját és a kétnapos tréning programját.

A hétfői előadássorozatot Miskolci Barna, a Legfőbb Ügyészség Nemzetközi és Európai Ügyek főosztályának főosztályvezető ügyésze előadása nyitotta meg „*A büntetőjogi eszközök valódi célja az Európai Unió pénzügyi érdekeinek védelme kérdésében*” címmel.

1 Dr. Inzelt Éva PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 Dr. Szepcsik Regina, kriminológus; PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

3 A „Korrupciós kockázat, kockázatos korrupció? A csekély súlyú és nagy volumenű korrupció elhatárolási szempontjai” című projekt (101014783 — CRITCOR) az Európai Unió HERCULE III program keretében valósul meg. A projektről bővebben itt olvashat: <https://hu.critcor.okri.hu/index.php>.

Prezentációjának fő kérdése az volt, hogy mi is az a pénzügyi érdek, amelyet védenünk kell a csalások és a más természetű szabálytalanságok ellen. Ehhez kapcsolódóan két különböző megközelítést vázolt fel az előadó: az úgynevezett „mainstream” felfogást, ami a pénzügyi veszteségre, valamint azt, amely az integrációra helyezi a hangsúlyt. Az Európai Unió költségvetése – amely a tagállamok befizetéseiből áll össze – behatárolt költségvetés, amelynek összege 140 milliárd euró. Az előadó ezen a ponton kiemelte, hogy az Európai Unió Bizottsága által kiadott éves jelentés szerint 1-2 milliárd euróra becsülik a csalással okozott pénzügyi kárt. Vannak ellenben olyan bűncselekmények, szabálytalanságok, amelyek sokkal nagyobb kárt okoznak az Európai Uniónak, mint maga a csalás. Erre példaként hozta az előadó, hogy csak Franciaországban egy év alatt együttesen a talajszennyezésből, vízszennyezésből és légszennyezésből származó kár 101,3 milliárd euró volt.

A második megközelítés értelmében az integráció és annak veszélyeztetése került a fókuszba. Az előadó szerint a valódi veszély ebben rejlik, ugyanis egy bűncselekmény az Európai Unió integrációját akkor tudja erodálni, ha az egyes országokban eltérő – vagyis szigorúbb vagy enyhébb – szabályozás vonatkozik az adott bűncselekményre. Az ilyen heterogén regulációnak ugyanis az a következménye, hogy torzul a verseny, és Miskolci Barna álláspontja szerint ez tudja leginkább kikezdeni az Európai Unió integrációját, megbontani a belső piaci logikát.

A legfontosabb kérdés, hogy melyik az a bűncselekmény, amelynek a nem egyértelmű szabályozása képes a piac logikáját meghaladó módonallokálni az erőforrásokat. Noha a korrupció ebből a szempontból határesetnek minősülhet, azt fontos megjegyezni, hogy a korrupció mindig más bűncselekménnyel – leginkább csalással – együttesen válik veszélyessé. Az előadó hangsúlyozta, hogy ezzel szemben a csalás önmagában képes a belső piaci integráció ellen hatni, izolációt előidézni. Az EU pénzügyi érdekeinek védelme tehát csak abban az esetben lehet hatékony, ha a csalás büntetőjogi szabályozása egységes lenne az Unió tagállamaiban, ugyanis ez tudná garantálni, hogy ne csupán hasonló, hanem ugyanolyan szabályozás jöheszen létre.

Lucia Parlato, az Università degli Studi di Palermo professzora „*Current Issues related to Corruption Offenses and Investigation Tools in Italy*” („A korrupciós bűncselekményekkel és nyomozási eszközökkel kapcsolatos aktuális kérdések Olaszországban”) címmel tartott előadást. Prezentációjában négy témát fejtett ki: a törvényhozás evolúciójának kérdését, a bűnhalmazatban elkövetett bűncselekményeket, a nyomozási eszközök problémakörét, valamint feldolgozta a jutalmazási mechanizmusok és a társadalmi kontroll tárgyában felmerülő vitás pontokat.

Elmondta, hogy Olaszországban az elmúlt években sok változás történt a törvényhozással kapcsolatban, amelynek alapvető célja a jó közigazgatás megeremtése, vagyis a közigazgatás hatékony és eredményes működésének a védelme volt. A változás 1990-ben kezdődött, amikor új bűncselekményeket kodifikáltak, többek között az állam kárára elkövetett sikasztást, valamint az igazságügyi eljárások során elkövetett vesztegetést.

A közigazgatás integritásának megerősítése érdekében a következő években további korrupciós cselekmények kerültek az olasz büntető törvénykönyvbe. A 2012-es Severino reformnak jelentős szerepe volt a korrupció elleni küzdelemben, amelynek keretében a vesztegetés tényállása új elemekkel egészült ki – mint például az illegális előnyszerzés –, valamint megemelték a büntetési tételek mértékét, kiterjesztették a büntetés hatályát magánszemélyekre is. Továbbá, ekkor alakult meg az ANAC nevű Korrupció Elleni Szervezet, amely független szervezetként a korrupció ellen harcol Olaszországban.

A másik lényeges reform a 2019-es spazzacorrotti törvény, amelynek célja a közigazgatás ellen elkövetett bűncselekmények feltárása volt. Az előadó kitért a passzív megvesztegetés olaszországi szabályozására, és jelezte, hogy az e körbe tartozó bűncselekmények mind a köztisztviselőkre vonatkoznak. Az olasz Btk. három típusú megvesztegetést szabályoz: az első az illetlen vagy helytelen megvesztegetés, amely bekövetkezhet, ha a köztisztviselő hatáskörén belül követ el valamilyen cselekményt, amelyért cserébe jogosulatlanul kap pénzt vagy más előnyt. A második típus, amikor a köztisztviselő kötelességszegést hajt végre. A harmadik megvesztegetési formába az első kettő megvesztegetési típus együttesen beletartozik. Előadásának végén részletesen kitért a nyomozási eszközökre, amelyeket az olasz büntetőeljárás törvény szabályoz, kiemelve a kommunikáció lehallgatását, illetve a fedett nyomozók szerepének fontosságát.

A délelőtti program utolsó előadásait Zuzanna Mrozowska, Agnieszka Reicher és Artus Koldys lengyel szakemberektől hallottuk. Mindhárom előadó korrupcióval kapcsolatos eseteket dolgozott fel prezentációja során. Az előadás első részét Zuzanna Mrozowska, a lengyelországi Central Anti-Corruption Bureau (CBA) főosztályának vezetője tartotta, aki két különböző eset bemutatásán keresztül ismertette az ügyek felderítésének, nyomozásának menetét. Elmondta, hogy a nyomozások során arra jutottak: a közösségen belüli korrupciós tranzakciók egyre gyakoribbak, és akár teljesen legálisan működő gazdasági társaságok is belekeveredhetnek egy-egy ilyen korrupciós láncba. Az előadó szerint az állmanak a zero tolerancia elvét kell képviselnie a korrupcióval szemben, és szervezetük (a CBA) a korrupcióellenes tudatosság erősítését támogatja.

Őt követte Agnieszka Reicher, a lengyelországi CBA varsói irodájának vezetője, „*Irregularities in Warsaw property reprivatisation process*” („Szabálytalanságok a varsói ingatlanok reprivatizációs folyamatában”) című prezentációjával. Előadásában részletesen kitért a varsói ingatlanok reprivatizációs eljárásában felmerülő szabálytalanságokra. Tudniillik, a második világháború alatt Varsó több mint 70%-a megsemmisült, így újjáépítést segítő jogszabályokat alkottak, amelynek során az épületek felújítása a hatóságok feladata lett, de az épületek tulajdonjoga a korábbi ingatlantulajdonos kezében maradt. Azonban az épületek felújítását koordináló köztisztviselők állami forrásból sok esetben jogosulatlan összegű kártérítés kifizetését rendelték el, arra jogcímmel nem rendelkező személyek részére. Ez a vizsgálat jelenleg is zajlik, és az összegyűjtött bizonyítékok alapján 23 személy ellen emeltek vádat.

Az előadás harmadik részét Artur Koldys, a CBA bialystoki irodájának vezetője tartotta, „*Corruption prevention in Poland*” („Korrupciómegelőzés Lengyelországban”) címmel. Bemutatta a CBA-t mint speciális szervezetet, amelyet a korrupció leküzdésére hoztak létre, és amelynek alapvető célja a korrupciós és gazdasági bűncselekmények feltárása, a szabálytalanságok megelőzése. Két áfacsalással kapcsolatos esetet mutatott be. Az elsőben a bűnügyi vizsgálatot a CBA operációs tevékenysége nyomán indították el. Ebben az ügyben sikerült rögzíteni egy találkozót, amelynek során a megvesztegetés is bebizonyosodott. A CBA munkatársai figyelték a résztvevők levelezését, valamint elektronikai eszközeiket is lehallgatták. Az eredményes feltárás következményeként letartóztatásra is sor került. Jelenleg bírói szakban van az ügy. A másik, az előadó által bemutatott ügyben az információk részben a CBA-tól, részben pedig az adóhivataltól származtak, azonban az ügy felderítése nem volt teljes mértékben sikeres. Ugyanis, bár néhány embert letartóztattak, a teljes bűnügyi hálózatot nem sikerült felderíteni.

A kétnapos tréning második napján két izgalmas prezentációval folytatódott az előadások sorozata. A nap első előadója Zsolnai Andrea, a Legfőbb Ügyészség Közérdekvédelmi Főosztályának Szabálysértési és Rendészeti Osztályának osztályvezető ügyésze volt, aki „*A megbízhatósági vizsgálatok engedélyezésével összefüggő kérdésekről*” címmel tartott előadást. Részletesen beszélt a 2011-ben bevezetett megbízhatósági vizsgálat jogintézményéről, amelynek alapja a korrupció elleni hatékony fellépés volt. Ennek a bűnüldözési célú integritástesztnek a célja megtisztítani a védett szervezetet a kisebb korrupciós bűncselekményeket elkövetőktől, illetve általános megelőző funkciója is van. A vizsgálatot a Nemzeti Védelmi Szolgálat rendelheti el. A tesztelés mesterséges élethelyzetben történik, melynek során kiderül, hogy az adott személy követ-e el bűncselekményt vagy sem. Abban az eset-

ben, ha az érintett rendőr vagy más hivatalos személy elbukik a „teszten”, vele szemben büntetőeljárást kell indítani.

A megbízhatósági vizsgálattal kapcsolatban kitért a tisztességes eljárás problematikájára, amely abban nyilvánul meg, hogy a mesterséges élethelyzet csupán utánozza a valóságot, így felmerül a kérdés, hogy a tetten ért emberek büntethetők-e egyáltalán. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) kimondta, hogy a korrupció elleni hatékony fellépés érdekében igenis szükség van különleges eszközök használatára, azonban ezeket megfelelő korlátok között kell tartani. Erre példaként hozta az előadó, hogy a bűncselekményre való ösztönzés tilos, ugyanis ez tisztességtelen nyomásgyakorlásnak minősül, de ugyan-ezen okokból az érzelmi nyomásgyakorlás sem megengedett. Előadásának végén beszélt az engedélyezés ügyészi gyakorlatáról, kiemelve annak feltételeit. Hangsúlyos, hogy mi az indoka annak, hogy az adott személyt vizsgálják, és ennek igazolhatónak kell lennie. Habár nem számottevő a büntetőeljárások száma, de évente több száz végrehajtott ellenőrzés történik, így a jogintézmény megelőző hatása esszenciális.

A délelőtti programot Veprik Zita, a Csongrád-Csanád Megyei Rendőr-főkapitányság r. alezredesének előadása zárta. „A megbízhatósági vizsgálatok elemzése rendőrségi szempontból” című prezentációja során beszélt a rendőri korrupció veszélyeiről, annak speciális jellemzőiről, valamint a megbízhatósági vizsgálat típusairól. Kiemelte, hogy a rendőri korrupció speciális alanya a rendőr, akinek éppen a társadalom védelme lenne a feladata. Hangsúlyozta, hogy a rendőri korrupció felderítésének akadályai a rendőrök közötti igen erős összetartás is. Elmondta, hogy a megbízhatósági vizsgálatoknak két típusa létezik: a „keményvonalas” és a „puha vonalas” megközelítés.

Az előbbi típus esetében kockázatértékelésen alapul a vizsgálat alá vontak kiválasztása, és véletlenszerűen történik az ellenőrzés. Ezt a típust képviseli többek között az Amerikai Egyesült Államok, Csehország illetve Magyarország is. Ezzel szemben, a „puha vonalas” megközelítést képviselő országokban (Egyesült Királyság, Ausztrália) csak gyanú esetén indítanak vizsgálatot, és nem engedélyezett a véletlenszerű ellenőrzés. Itt az emberi jogok tiszteletben tartása az elsődleges cél.

Az előadó részletesen beszélt egy-egy megbízhatósági vizsgálat eseményeiről, folyamatáról és eredményeiről. A jogeseteken keresztül rámutatott arra, hogy a kisstílusú gazdasági korrupció esetében lehet alkalmazni a megbízhatósági vizsgálatot – megelőző hatása van, a rendőrök óvatosabbá váltak, az állampolgárok rendőrökbe vetett bizalma nőtt –, ugyanakkor a nagy horderejű korrupció felderítésére nem alkalmas. Előadásának végén kitért a megbízhatósági vizsgálatokkal kapcsolatos felvetésekre, jogi problémákra. Elmondta, hogy

ez a fajta vizsgálat megosztja a szakembereket és a közvéleményt. Preventív hatása megkérdőjelezhetetlen, ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a bűnüldözés vagy a megelőzés a vizsgálat célja, és hogy a megbízhatósági vizsgálat a bűnüldözés csődjét jelenti-e.

Mindkét napon, a délutáni szekciókban az ország minden tájáról részt vevő rendőr, ügyész és bíró kollégák – 8-10 fős csoportokra osztva – moderátorok/facilitátorok segítségével jogerősen lezárt és anonimizált ügyeket dolgoztak fel. Az esetfeldolgozás során számos érdekes kérdést érintettek, mint például a leplezett eszközök alkalmazását, a fedett nyomozó szerepét a korrupciós ügyek felderítésében, illetve a feljelentők kezelését az ilyen típusú ügyekben.

HEGEDÜSNÉ VIRÁG ANIKÓ¹

A KÖZVÁDLÓI TEVÉKENYSÉG JOGTÖRTÉNETI GYÖKEREI MAGYARORSZÁGON 1871 ELŐTT, AVAGY TISZTI ÜGYÉSZEK SOMOGY VÁRMEGYÉBEN A KEZDETEKTŐL 1849-IG²

Palugyay Imre az 1844-ben megjelent *Megye-rendszer* hajdan és most c. művében³ a következőkben jelölte meg a tiszti ügyészek feladatait és kötelességeit a büntetőjog terén:

A tiszti ügyész „a közbátorság s erkölcsiség épségben tartásának, s azon ejtett sérelmeknek a vétkesek megfenyítéséveli orvoslási eszköze.” A tiszti ügyésznek mint „a büntető törvény szolgáltatás eszközének főkötelessége azon lenni, hogy sem a vétkes büntetlen, sem a károsodott kármentesítetlen soká ne maradjon.”

Bevezetés, témamegjelölés, források

Tanulmányomban a közvádlói tevékenység 1871 előtti magyarországi jogtörténeti gyökereivel, szűkebben a Somogy vármegyei tiszti ügyészekkel és közülük néhány tiszti ügyész életútjával foglalkozom.

A Somogy vármegyei tiszti ügyészekről szűk körű források állnak rendelkezésre. A Somogy megyei tiszti ügyészekkel kapcsolatos kutatásom alapjául a Somogy megyei levéltár igazgatója által betekintésre rendelkezésemre bocsátott, Nagy Lajos Somogy megyei levéltáros által 1870-ben készített Levéltári Kistükör szolgált. Nagy Lajos levéltáros kézzel írt, vaskos kötetekben gyűjtötte össze a vármegyei tisztviselők nevét és hivatalviselésük idejét, így Somogy vármegye ún. tiszti főügyészeinek nevét és hivatalviselésük idejét.

Tanulmányom készítése során felhasználtam a Borovszky Samu, majd dr. Csánki Dezső szerkesztette Magyarország monográfiáját, annak Somogy vármegyei kötetét, továbbá Szijártó M. István (ELTE BTK egyetemi tanár) Diaeta munkacsoportban létrehozott adat-

1 Dr. Hegedüs dr. Virág Anikó, ügyész, Kaposvári Járási Ügyészség

2 A tanulmány a 2021. november 15-19. napokon megtartott Szakmai Tudományos Konferencián elhangzott és kiemelt előadás szerkesztett változata.

3 PALUGYAY Imre (1818-1866, császári tanácsos, alispán, földrajzi író, jogtörténész, történétíró, statisztikus): *Megye-rendszer hajdan és most 2. Megye hivatalok*. Pest, 1844, 128–136.

bázisának adatait.⁴ Ezeken kívül a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárában (a továbbiakban: Somogy Megyei Levéltár) őrzött büntetőperes iratokat (processus criminalis), a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: hadtörténelmi levéltár) iratát Siklósy Viktor halálával kapcsolatban, valamint az Arcanum Digitális Tudománytár és a library.hungaricana adatbázisok adatait is tanulmányoztam.

A közbírói tevékenység és a vármegyei tiszti ügyészi funkció kialakulása Magyarországon

Magyarországon a XV. század végéig nem létezett a sértett személyétől elkülönült vádló. A bűncselekmények közösségre káros hatását és következményeit nem ismerték fel. A közfelfogás szerint az elkövetett deliktum mindig vagy csak az érintett személyt vagy halála esetén annak rokonait vagy magát a királyt sértette, az egyes embert károsította.⁵

A XVI. század második felében, de inkább a XVII. században alakult ki az a felfogás, hogy a súlyos, a köz érdekét és biztonságát is veszélyeztető és sértő deliktumok esetén nem lehet a sérelmet szenvedett fél vagy rokonai rendelkezésétől függővé tenni a büntetőper megindítását, hanem a jogsértőt a sértett vagy rokonai magatartásától függetlenül *hatósági közegnek kell perbe fognia*.⁶

A XVI. század végétől az ún. „közönséges jóért munkálkodó” tiszt (magistratus) járt el hivatalból felperesként a sérelmet okozóval szemben, ha nem volt magánvádló-felperes vagy az nem akart pert indítani. Ennek következtében a XVII. századra kialakult az a gyakorlat, hogy a delictum publicumnak minősülő cselekmény elkövetőjével szemben akkor is tiszti kereset, actio magistratualis indult, ha a sértett és az elkövető jóvátételre irányuló egyezséggel akarta a pert befejezni.⁷

4 Diaeta munkacsoport. A 18. századi magyar országgyűlések történetét kutató csoport honlapja. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2004 és 2011 között működött ez a kutatócsoport, amely megkezdte a XVIII. századi (pontosabban 1708 és 1792 közötti) rendi országgyűlések prozopográfiái feltárását. A munka első lépéseként egy adatbázist készítettek a diéták résztvevőiről.

5 TÓTH Mihály: *A vád és intézményei alakulása az első ügyészi törvény hatálybalépéséig*. In.: Hlavathy – Tóth – Steffler: *Az ügyészi funkciók kialakulása és kibontakozása*, Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, Budapest, 1988. 27.

6 BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet, Az államalapítástól 1848-ig*. Osiris, Pécs, 1995. 121.

Meznerics Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században*. Budapest, 1933. 32.

7 BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet, Az államalapítástól 1848-ig*. Osiris, Pécs, 1995. 121.

Meznerics Iván írja könyvében, hogy „Johannes Kitonich az 1619-ben írt művében a Directio Methodica

A vármegyékben a XVII. századtól kvázi közvádlóként a főispán és az alispán járt el kezdetben, a magistratualis kereset indítására e vármegyei tisztviselőknek volt joguk, a főispán azonban ezzel a jogaival kivételesen élt és akkor is nevében az alispán járt el.

A törvényszéken, a sedrián elnöklő alispán sem személyesen emelt vádat, hanem az ügyvédje, a prókátora (írástudó és jogban jártas személy) a nevében emelte és képviselte a vádat a sedria előtt.

A vád képviselője így kezdetben az actor, a felperes, az alispán, míg a fiscalis csak az alispán ügyvédje, procuratora, képviselője, aki helyette és nevében terjesztette be az allegatakat.⁸

A XVII. század végén és a XVIII. század elején az alispáni meghatalmazással eljáró prókátor, ügyvéd szerepét a vármegye közgyűlése, így a vármegye nemessége által a tisztújításkor általában a vármegyei ügyvédek közül választott tiszti ügyész, fiscalis vagy procurator magistratualis vette át.⁹

Később, a XVIII. század közepétől létrejöttek ún. tiszti ügyészi hivatalok, fiscalatusok mint külön megyei officiumok, amelyek a sedriák mellett működő egységek voltak. Ezekhez a XVIII-XIX. században általában:

- 1 ún. vármegyei tiszti főügyész (fiscalis vagy fiscus magistratualis) és
- általában 1-2 tiszti alügyész (vicefiscalis magistratualis) tartozott,
- ha 2 alügyész volt (az egyik volt az ordinarius, a másik a substitutus alügyész),
- a XVIII-XIX. század fordulójától fizetés nélküli jogyakornokok, ún. tiszteletbeli, becsületért szolgáló (fiscalis honorarius) tiszti ügyészek vagy alügyészek is működtek a megyékben, akiket a főispán nevezett ki.¹⁰

Processus Judicarii-ben említi a gonosztevők ellen indítandó magistratusi pereket, azonban ebben a korban még a sértett illetve annak hozzátartozója, mint felperes perelhette az elkövetőt és azzal szabadon egyezkedhetett is. Magistratusi actio csak azon gonosztevők ellen indult, akik ellen nem lépett fel magánvádló.” (Meznerics Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században*. Budapest, 1933. 33.)

⁸ MEZNERICS Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században*. Budapest, 1933. 35–36.

(Az „allegaták” jelentése szabad fordításban: „jogi érvek”) BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet*. Osiris, Pécs, 1995. 121.; KÁRMÁN Elemér: *A kir. ügyészség és az előzetes eljárás*. [257., 1906], In.: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Jogászegyleti értekezések 32. kötet (250-257. füzet) – Magyar Jogászegyleti értekezések 32.* (Budapest, 1906) 41–42., 311–312., https://library.hungaricana.hu/hu/view/Eltekonyvek_Ba_387_32/?pg=295&layout=s (Léptetve: 2020. 11. 24.)

⁹ BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet*. Osiris, Pécs, 1995. 122.

¹⁰ BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet*. Osiris, Pécs, 1995. 122., Tóth Mihály: *A vád és intézményei alakulása az első ügyészi törvény hatályba lépéséig*. In.: Hlavathy – Tóth – Steffler: *Az ügyészi funkciók kialakulása és kibontakozása*, Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, Budapest, 1988. 33–34.

Az ún. tiszti ügyészi hivatal azonban szervezeti kereteket nem, csak a szervezettség minimumát jelentette, mivel az ún. tiszti fő- és alügyészek nem álltak alá-fölé rendeltségi viszonyban. A tiszti ügyészek mindegyike a vármegyétől és annak utasításaitól, rendelkezéseitől függött, lényegében vármegyei hivatalnokok voltak.

A XVIII-XIX. században működő tiszti ügyészeknek szerteágazó feladataik voltak:

1.) részvétel a megyei büntető igazságszolgáltatásban, amely az inquisitot (nyomozás-vizsgálatot) követően kezdődött ténylegesen:

- a nemes terheltek ellen indított eljárásokban az inquisitio (nyomozás-vizsgálat) eredményéhez képest a vádalahelyezés kérdésében a kongregáció, a megyei közgyűlés elé véleményt terjesztett;

- az alispán elé terjesztette a vádlevelet és gondoskodott az alperesnek, a terheltnek a terminuson, a per napján való megjelenéséről;

- meghiteltette, autentikálta a hivatalos vizsgálat tanúit;

- a perben a vádat képviselte mint felperes;

- védőként eljár a büntetőperben, amennyiben a sedria az alperes részére védőt rendelt ki.

2.) A tiszti ügyész magánjogi feladatai:

- az adózó nép, a szegények és az árvák jogainak törvényes képviselte és védelme magánjogi perekben,

- felügyelt az adózás igazságosságára (beszedés és felosztás) és ha jogsértést észlelt, a közgyűlés felé fordulhatott,

- felügyelte a közalapítványokat.

3.) Törvényességi felügyelet ellátása a megye gyűlésein és a törvényszékeken

- A tiszti ügyésznek részt kellett vennie a vármegye közgyűlésén és a kisgyűlésen mint az illedelem őre, és ha a gyűléseken valamely résztvevő széksértést követett el, a tiszti ügyésznek nyomban sommásan fel kellett vennie a pert.

4.) Mindezen feladatai ellátása mellett ügyvédként is eljárhatott, illetve a tiszti alügyészek és a tiszteletbeli alügyészek a vádképviselő mellett a kötelező védelmi feladatokat is ellátták.

Tiszti ügyészek Somogy vármegyében a kezdetektől 1849-ig

A kezdetek

Somogy vármegye a török hódoltság idején Zala vármegyével egyesített vármegye volt, önállóságát 1715-ben nyerte el ismét. Somogy vármegyében Kapos oppidumban ült össze

a tisztújító szék 1715. szeptember 30-án, amikor a vármegye közönsége vármegyei tisztviselőket választott, de nincs adat arra, hogy ekkor sor került-e ügyész, fiscus megválasztására és kinevezésére, a fennmaradt irat ugyanis nagymértékben rongálódott.¹¹

Adatokkal igazolható ugyanakkor, hogy a XVIII. században Somogy vármegyében az első fiscus Kanicsár Pál volt ismeretlen időponttól 1727-ig, és valószínűleg 1719-től miskei és monostori Thassy Ferenc szintén 1727-ig. Őket követte 1727-től Sidó Boldizsár 1736-ig és Skublits Sándor 1732-ig.

Sidó Boldizsárról annyi ismert, hogy az 1732. május 26-i tisztújításon is *fiscalis procurator*rá választottak és nevezték ki, a vármegye 1734. március 16-án őt küldte követként a concursusra, az országgyűlésre, majd onnan visszatérve 1736. május 24-én követjelentést készített. Ezt követően 1736. szeptember 5-én aljegyző lett Somogy vármegyében (bár találtam olyan forrást is, amely szerint ekkor is ügyész, fiscus maradt), majd 1743. március 2-án a dunántúli kőszegi kerületi tábla ülnökévé nevezték ki, 1753-ban hunyt el.¹²

Sidó Boldizsárt a XVIII- XIX. század folyamán több fiscus, vármegyei tiszti fő, első, ordinárius ügyész követte 1849-ig Somogy vármegyében¹³, így

11 SZÍJÁRTÓ M. István: *Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében*. In.: Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére – A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. (Veszprém, 2010), Tanulmányok a megyei igazgatás történetéről 445–466.

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/somogy-varmegye-153D7/somogy-varmegye-tortenete-irta-reiszig-ed-dr-15DBA/ii-a-mohacsi-vesztol-akiegyezesig-16088/2-a-xviii-szazad-es-a-francia-haboruk-kora-1624A/somogy-es-zala-szetvalasztasa-az-elso-tisztujito-kozgyules-16261/> (Letöltve: 2020. 12. 15.)

Az 1715. szeptember 30-i tisztújító közgyűlés digitalizált képe és annak leirata, Tóth Péter: Somogy vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei címmel megtalálható: <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/somogy-varmegyekozgyulese/adatlap/> (Letöltve: 2020. 12. 09.)

12 BOROVSKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*/ dr. Csánki Dezső szerkesztette SOMOGY VÁRMEGYE kötete, Budapest, 1914, Somogy vármegye története, írta: dr. Reiszig Ede, 485.; Okányi Pál a Somogy megyének közigazgatása a török uralom alatt és után a megye visszaállításáig című, a kaposvári Állami Gimnázium 1891-es iskolai értesítőjében megjelent tanulmányában tesz említést arról, hogy 1727-ben az addigi első alispán, Madarász László ügye, Sidó Boldizsár megyei ügyész kezébe került. A tanulmány elérhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Kaposvar_12903_AllamiGimnazium_12932_1891/?query=ok%C3%A1ny%C3%A1l&pg=35&layout=s (Letöltve: 2020. 12. 31.); NAGY Lajos: *Levéltári kistükör*. III. kötet, 1870, kéziratban MNL Somogy Megyei Levéltárban Kaposvárott; SZÍJÁRTÓ M. István: Diaeta munkacsoport adatbázis: <http://szijarto.web.elte.hu/diaeta-index.html> – adatbázis – táblázat:9099, 17840-17850 sorok CHERNEL Kálmán: *Kőszeg sz. kir. város jelene és múltja*. Szombathely, 1877. 143–144. (<http://realeod.mtak.hu/1648/7/000912350.pdf>) (Letöltve: 2020. 12. 22.)

13 NAGY Lajos: *Levéltári kistükör*. III. kötet, 1870, kéziratban MNL Somogy Megyei Levéltárban MNL Somogy Megyei Levéltár, IV.10.v. fondjegyzékszámú büntetőpercek (Processus criminalis), 9.doboz 1816-1820, 10.doboz 1821-1825, 11.doboz 1825-1831, 14.doboz 1840-1842, 15.doboz 1842-1845, 16.doboz 1845-1848;

Nagy Péter (hivatalviselés ideje: 1732-1738),
 Skublits Sándor (hivatalviselés ideje: 1746-1751),
 Csányi György (hivatalviselés ideje: 1751-1757),
 Séllyey László (hivatalviselés ideje: 1757-1770),
 Bottka Bálint (hivatalviselés ideje: 1770-1774),
 Márffy János (hivatalviselés ideje: 1774-?),
 gyulai Gaál Kristóf (hivatalviselés ideje: 1787-1790),
 Armpruszter Imre (hivatalviselés ideje: 1790-1800),
 Kovács István (hivatalviselés ideje: 1800-1806),
 Stephaits József (hivatalviselés ideje: 1806-1808),
 Szokolay Dániel (hivatalviselés ideje: 1808-1813),
 györgyfalvi Csépán István (hivatalviselés ideje: 1813-1817),
 Siklósy Viktor (hivatalviselés ideje: 1817-1836),
 vizeki és bélaházi báró Tallián János (hivatalviselés ideje: 1836-1849).

A tiszti ügyészek valamennyien nemesi származásúak voltak, tipikusan birtokos köznemesek, vallásuk nem volt jellemző, katolikus és református egyaránt volt köztük, több vármegyei tisztséget is viseltek és utódaik is nagyrészt vármegyei tisztviselők lettek.

A XVIII. század végén tiszti főügyész volt gyulai Gaál Kristóf. Katolikus, köznemesi családból származott, azonban a Bars megyéből Somogy megyébe telepedett apja, gyulai Gaál Gábor Esterházy Pál herceg dunántúli jószágainak intézőjeként komoly jelentőségre tett szert Somogy vármegyében, ő vezette a hercegi uradalmat, így annak teljhatalmú képviselőjeként jelen volt a közgyűléseken is. Somogy megyében 1731-32-ben főadószedői tisztséget is viselt, komoly erőforrások felett rendelkezett.

Gyulai Gaál Kristóf¹⁴ 1749-ben a Somogy megyei Büssüben született, a családi birtokon

SZIJÁRTÓ M. István: Diaeta munkacsoport adatbázis: <http://szijarto.web.elte.hu/diaeta-index.html> – adatbázis – táblázat: 13357-13360, 18217-18224, 9099, 13357-13360, 17840-17850, 18217-18224, 20601-20605, 3767-3771, 17736-17742, 2941-2945, 11736-11741, sorok, SZIJÁRTÓ M. István: *Hivatalviselő elit a 18. századi Somogy vármegyében*. 445–466.; Zala megye archontológiája 1138-2000, Zalai gyűjtemény 50. (Zalaegerszeg, 2000), szerkesztette: Molnár András, 269–270.; Borovszky Samu, majd dr. Csánki Dezső szerkesztette Magyarország vármegyéi és városai c. mű Somogy vármegye kötet (1914), 611., 623.

14 <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-6PSH-LY?i=35&cc=1743180&personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AX2NQ-S6X>; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSV7-L93M-9?i=129&cat=383950>; NAGY Lajos: *Levéltári kistükör*. III. fejezet, 1870, Kaposvár, kéziratban MNL Somogy Megyei Levéltárban, BOROVSKY Samu (dr. Csánki Dezső): *Magyarország vármegyéi és városai, Somogy vármegye*. (Magyarország vármegyéi és városai, 1914): 560., 616.; SZIJÁRTÓ M. István: *A vármegye*.

(1749. március 9-én Somogyszilben keresztelték). 1770-ben ügyvédi praxisa volt Somogy vármegyében, majd az 1774. április 13-án tartott tisztújító közgyűlésen a főispán *tábla-bíró*nak nevezte ki, illetve ebben az évben *alügyész* is volt, részt vett az 1785. január 10-i közgyűlésen és az 1786. januári, februári, márciusi részgyűléseken, majd 1787. augusztus 23-án *tiszti főügyész* lett.

Az 1790. május 4-i tisztújító közgyűlésen másodalispánná választották, ezt a tisztséget töltötte be 1795-ig. Az 1795. július 21-i tisztújításon is részt vett, mint *elsőalispán-jelölt*, erre a tisztségre azonban nem választották meg, így lemondott másodalispáni hivataláról és visszavonult a közéletől, 50 éves korában hunyt el 1799. július 29-én büssüi birtokán.¹⁵

Mozgalmas élete volt az 1808 és 1813 között szintén tiszti főügyészként tevékenykedő Szokolay Dánielnek¹⁶. Szokolay Dániel komáromi származású, református vallású volt,

gye és a jómódú birtokos köznemesség a 18. században. In.: Aetas, 1998 (13. évfolyam), 2-3. szám, 120–122. TANULMÁNYOK: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Aetas_1998/?query=b%C3%A1r%C3%B3%20majth%C3%A9ny&pg=333&layout=s (Letöltve: 2020. 12. 02.); Nagy Iván: Magyarország családai, Negyedik kötet. (Letöltve: 2020. 12. 29.) <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/negyedik-kotet-233E/gaal-csalad-gyulai>; Szijártó M. István Diaeta munkacsoport adatbázis:táblázat 6465-6481 sorok: <http://szijarto.web.elte.hu/diaetaindex.html>; Héjja Julianna Erika: *Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája 1715-1848*. Közlemények Békés megye és környéke történetéből 11. (Gyula, 2009), Békés vármegye tisztviselői, szegődményes alkalmazottai és szolgaszemélyzete 1715-1848, Prozopográfiai adattár, 281. oldal. In: https://library.hungaricana.hu/hu/view/BEKM_Kbmkt_11/?query=gyulai%20ga%C3%A1l%20krist%C3%B3f&pg=282&layout=s (Letöltve: 2020. 12. 27.); <http://www.muemlekem.hu/muemlek/show/7811?logsall=1> (Letöltve: 2021. 01. 18.); SziJÁRTÓ István: *Rokonok és mérföldkövek. A Somogy megyei köznemesség társadalmi kapcsolatainak térbelisége a 18. században*. In.: Somogy megye múltjából, Levéltári Évkönyv 23., (Kaposvár, 1992), 39.; https://library.hungaricana.hu/hu/view/SOMM_Mult_23/?query=b%C3%BCss%C3%BC%20gyulai%20ga%C3%A1l&pg=40&layout=s

15 A gyulai Gaál-család fészke a Somogy megyei Büssüben volt, viszont gyulai Gaál Kristóf kastélyt építtetett a Somogy megyei Batéban is 1796-ban, copf stílusban (NB. a kastélyt nagy kiterjedésű, rendezett, ápolt parkrendszer vette körül, amit a helyi lakosok cifra kertnek hívtak, a műemlékként nyilvántartott kastély jelenleg is áll. A II. világháború után a többi kastély sorsára jutott, a helyi termelőszövetkezet központi irodájaként működött. Környezetében géppark és egyéb üzemi épületek működtek, majd múzeumi műtárgyak raktárépülete volt. A Somogy Megyei Önkormányzat 2011-ben értékesítette 33 millió Ft-ért, egy műkedvelő német házaspár vásárolta meg és újíttotta fel.)

16 NAGY Lajos: *Levéltári kistükör*. III. kötet, 1870, kéziratban a MNL Somogy Megyei Levéltárban Kaposvárott; KNÉZY Judit: *Csokonai és a csökölyiek határpere*. (esszé) In.: Hévíz, 1996 (4. évfolyam, 1-4. szám)1996/3. szám, https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Heviz_1996/?query=szokolay%20d%C3%A1niel%20csokonai&pg=146&layout=s (letöltve: 2021. 01. 10.); <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/somogy-varmegye-153D7/irodalom-tudomany-es-muveszet-15962/csokonai-partfogoi-1597C/>; <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/TAKATS/takats01415/takats01428/takats01428.html> (Letöltve: : 2021. 01. 08.); Csokonai Somogyban c. írás 1962-

1777. október 29-én keresztelték Komáromban. A család, amelyből származott 1664-ben szerzett nemességet, a címereslevelet Komárom megye hirdette ki 1666-ban.¹⁷

Szokolay Dániel 1794. április 30-án iratkozott be a Debreceni Református Kollégium felső tagozatának I. osztályába, de már előtte is Debrecenben tanult¹⁸, itt Csokonai Vitéz Mihály osztálytársa, diáktársa és barátja lett. 1798 elején Csokonai Vitéz Mihállyal együtt indult el Komáromból Somogy megyébe, mivel Szokolay Dániel 1798. márciusában foglalta el a hedrehelyi iskolamesteri állását, ahol *tanítóként működött 1798. március 12. és 1799. március 12. között*.

Csokonai Vitéz Mihály 1798-1800. évi somogyi vendégeskedése idején (Csokonai a hedrehelyi és csökölyi – itt volt tiszteletes Kis Bálint, szintén debreceni diáktársuk – tartózkodása alatt írta a Dorottya c. költeményét) rendszeres kapcsolatot tartottak.

Egy tanulmány vidám, tréfákra fogékony, nyílt eszű s a bort is kedvelő személyként jellemzi Szokolay Dániel iskolamestert, aki ebben az időben megyei esküdt is volt. Iskolamesteri tevékenységének végéről a következő irodalmi utalást találtam: „1799ben Febr. Honapban az a Belső Somogyi Traktus Esperestje Nemes es Tiszteletes Szent Györgyi István, szokás szerént az ekklesiákat visitálván, Hedrehelyre is el ment, es vizsgálván az Oskolát, azt semmitérőnek találta, ennél fogva az Oskola Mestert kegyetlenül meg szidván, mint haszontalan embert, az Oskola Mesteri Hivatalra nem tsak méltatlannak ítélte, hanem keményebb büntetésseli fenyegetés mellett szorosán meg parantsolta nekie, hogy Martius 12k napjáig az Oskola Házbol s az ekklesiából végképp ki takarodjon.”¹⁹

Szokolay Dániel Hedrehelyről való távozását követően Inkey Károly alispán titkára, írónoka lett (ő volt az 1805-ben született Károly nevű fiának a keresztapja is), és valószínű, hogy hosszabb ideig Iharosberényben időzött (itt volt kastélya Inkey alispánnak), amely 10 kilométerre fekszik Csurgótól, így Csokonai közelében maradt, aki 1799. májusától tanított a csurgói református iskolában. Iharosberényből 1802-ben Csokonainak Debrecenbe

ből, Digitális Irodalmi Akadémia; HORVÁTH József: *Csokonai, a csurgói ideiglenes professzor*. In.: *Nevelestörténet*, 2005 (2. évfolyam, 1-4. szám) 2005/3-4. szám, KÖZLEMÉNYEK (Letöltve: 2021. 01. 05.); https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Nevelestortenet_2005/?query=szokolay%20d%C3%A1niel%20csokonai&pg=382&layout=s; Jutai Péter: *Nemesi liberalizmus a reformkori Somogy megyében*. Szakdolgozat 31.; https://www.academia.edu/30734986/Nemesi_liberalizmus_a_reformkori_Somogy_megy%C3%A9ben (Letöltve: 2021. 01. 23.)

17 KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*.

18 Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium levéltárában I-II., Szerk: Szabadi István, Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 2013, II. kötet 802.

19 VARGHA Balázs: *Csokonai emlékek*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 428.

írt levele teljes terjedelmében fennmaradt²⁰, ebben szóvá teszi Csokonainak, hogy nem tud róla semmit, és hogy pénzt küldött neki „a Szárszói Forspontosok” által.

Szokolay Dániel Somogy vármegye második aljegyzője lett 1800-tól, amely tisztségében 1806. augusztusban is megerősítette a megyegyűlés, bár 1806-ban néhány hónapig első aljegyző is volt. 1804 és 1813 között a vármegye levéltárnokaként (archivárius) is tevékenykedett, levéltárnokként folytatta a Somogy megyei levéltár anyagának rendezését, és elkészítette azt a vármegyei statutműkötetet, amely a Somogy vármegye által 1710 és 1806 között kiadott szabályrendeleteket tartalmazza (ez a statutműgyűjtemény Sárközy István másodalispán (1824-1836) könyvhagyatékából került elő, valószínű, hogy hivatali működése során használta a másodalispán). Emellett az 1808. augusztus 8-i tisztújításon kinevezték tiszti főügyésznek is, amely tisztséget 1813-ig viselte.²¹

Szokolay Dániel tevékenységére 1813-tól kezdődően annyi adat áll rendelkezésre, hogy 1819-ben és 1823-ban bizonyosan táblabíró volt, 1834-ben mint táblabíró a Lakócsán 1834. április 28-án egy Drávaszentmártonban történt rablás miatt összeült „nyomonítelő törvényszék” elnöke volt, azon a tiszti kar részéről esküdtként („eskütt”) a fia, szintén Szokolay Dániel is jelen volt.²²

Szokolay Dániel irodalmi közegekben is mozgott, jeles íróink, költőink voltak a barátai, ismerősei. Nemcsak Csokonai Vitéz Mihály, de Berzsenyi Dániel, Kazinczy Ferenc, Pálóczi Horváth Ádám is. Csokonait ő vezette be a nagybajomi írótársaságba, így Pálóczi Horváth Ádám és Sárközy István (1824-1836 között másodalispán) körébe. Kazinczy Ferenc és Berzsenyi Dániel levelezésében rendre említést tesznek Szokolay Dánielről.²³

20 Szokolay Dániel levele Csokonai Vitéz Mihályhoz elérhető a következő webhelyen: http://deba.unideb.hu/deba/levelezes/text.php?id=csokonai_lev_096_k (Letöltve: 2021. 01. 06.); Magyar Írók levelezése, elektronikus kritikai kiadás, MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport

21 https://mnf.gov.hu/mnf/sml/a_honap_dokumentuma_2020_marcus:Egy_kaposvári_ügyvéd_tudósítása_az_1848-as_pest-budai_forradalom_kitörését_követő_márciusi_hírekről (Letöltve: 2021. 01. 15.); <http://real.mtak.hu/18643/2/BDlev2.pdf> (Jegyzetek Berzsenyi Dániel levelezéséhez 761. oldal) (Letöltve: 2021. 01. 08.); Rím-Kováts József verse Szokolai Dánielről: Archívum – A Heves Megyei Levéltár közleményei 6. (Eger, 1977), TANULMÁNYOK/KILIÁN István: Ismeretlen Csokonai-versgyűjtemény Szárazbőről; https://library.hungaricana.hu/hu/view/HEVM_Arc_06/?pg=77&layout=s (Letöltve: 2021. 01. 08.); BIKKI István: *A Magyar Levéltártörténet kronológiája*. Budapest, 2000.; https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_VSK_MagyarLevtortenet_Kron/?query=szokolay%20d%C3%A1niel%20&pg=138&layout=s; Polgár Tamás: *Somogy vármegye megyei szőlőhegyi rendszabásai a 18-19. században*. In.: *Hevgytörvények és szőlőtelepítő levelek Somogy vármegyéből 1732-1847* Budapest, 2011. 41.; *Levéltári Szemle*, 56. (2006) 4. szám, POLGÁR Tamás: *A Somogy Megyei Levéltár történetének margójára egy 1865. évi levéltári leltár alapján*. 35–40.

22 SZILI Ferenc: *A hatalom és az erőszak természetrajza a XVIII-XIX. századi somogyi panaszlevelek tükrében*. In: *Somogyi Almanach* 54. (Kaposvár, 1997), III. Büntények, rablások, fosztogatások, 198.

23 https://epa.oszk.hu/03000/03018/00211/pdf/EPA03018_honismeret_2009_02_005-007.pdf; Dr. HOR-

A Somogy megyei Olvasótár egyik leghűségesebb olvasója és kölcsönzője is volt.

A Vörösmarty Mihály által szerkesztett Tudományos Gyűjteményben 1830-ban és 1831-ben jelent meg egy-egy írása. Az 1830-ban kiadott 14. évfolyam 3. számának III. kötetében jelent meg Szokolay Dániel táblabírónak, a Somogyi Olvasó-társaságból aláírással egy írása, az „Értekezés az Ulémákról az az Török Egyházi Szerzetekről és Rendekről”, valamint a 15. évfolyam 4. számában 1831-ben egy másik írása, „Izmaeliták búcsú járása legújabb tudósítások szerint Török Birodalom esméretére” címmel.²⁴

A Belső-somogyi Református Egyházmegye egyik vezető tisztségviselője, tanácsbírája volt.²⁵

Szokolay Dániel 1834-ben vagy 1835-ben hunyt el. A Somogy Megyei Levéltárban IV.39. fondjegyzékszám alatt található a Szokolay Dániel táblabíró (1812-1835) után maradt iratok. Szokolay Dániel halála után az általa hátrahagyott iratok átvizsgálására az 1835. szeptember 9-i nagygyűlés küldöttséget jelölt ki.²⁶

Szokolay Dániel szintén Dániel nevű fia 1807 körül született, később neves, közmegbecsülésnek örvendő kaposvári ügyvéd és az Esterházy uradalom ügyésze/ügyvéde volt.

VÁTH József: Sárközy István és Csokonai, Honismeret, 37. évf. 2. szám, 2009. (Letöltve: 2021. 01. 08.); <https://mek.oszk.hu/05600/05606/html/> (Kazinczy Ferenc, Levelek, Válogatás és szöveggondozás: Szauder Mária) (Letöltve: 2021. 01. 08.); <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/101329/KazLev06.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (letöltve: 2021. 01. 08.) 216., Kazinczy Ferenc összes művei, harmadik osztály, levelezés, hatodik kötet, MTA kiadás, 1895, Budapest; <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/101329/KazLev06.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (letöltve: 2021. 01. 10.) 217–221., Kazinczy Ferenc összes művei, harmadik osztály, levelezés, hatodik kötet, MTA kiadás, 1895, Budapest; <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/101329/KazLev06.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (megtekintés: 2021.01.10.) 282. oldal, Kazinczy Ferenc összes művei, harmadik osztály, levelezés, hatodik kötet, MTA kiadás, 1895, Budapest; <http://real.mtak.hu/18643/1/BDlev1-2.pdf> (letöltve: 2021. 01. 10.) 114., 325–327., *Berzsenyi Dániel összes munkái, kritikai kiadás*. Szerkesztő: Szajbély Mihály, Budapest, 2014. *Berzsenyi Dániel levelezése*. Sajtó alá rendezte: Főrizs Gergely; http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_2014_k (letöltve: 2021. 01. 10.); *Kazinczy Ferenc összes művei*. Elektronikus Kritikai Kiadás, MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport

²⁴ Vörösmarty Mihály (szerk.): Tudományos Gyűjtemény 14. évfolyam, 18303. szám, Szokolay Dániel Táblabíró: *Értekezés az Ulémákról az az Török Egyházi Szerzetekről és Rendekről*. 3–39.; https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/TudomanyosGyujtemeny_1830/?query=szokolay%20d%C3%A1niel&pg=304&layout=s (letöltve: 2021. 01. 13.)

²⁵ TÓTH Dániel: *Egyházi Almanak*. Pozsony, 1833. https://library.hungaricana.hu/hu/view/ReformatusNevtarak_Egyhazkerulet_Dunantuli_1833/?query=szokolay%20d%C3%A1niel&pg=38&layout=s (letöltve: 2021. 01. 15.)

²⁶ MNL Somogy Megyei Levéltár fondjegyzéke, https://mnl.gov.hu/mnl/sml/fondjegyzek_2020 (Letöltve: 2021. 01. 20.)

Györgyfalvi Csépan István 1813 és 1817 között volt vármegyei tiszti főügyész Somogy vármegyében.

Csépan István Debrecenben diákoskodott, a Debreceni Református Kollégium bizonyítványa szerint azok közül való, akik a tudományért tudnak és hajlandók is áldozatot hozni. 1785-1788 között Pesten járt egyetemre.

Hosszabb időt töltött a Hajdúságban, Kőszegen, Győrött, Pozsonyban, végül a Somogy megyei Jákó településen telepedett le és ügyvédként tevékenykedett Somogy vármegyében. Csépan István nemcsak jogász volt, de műkedvelő, könyvgyűjtő és költő is egyben. Apjától, Csépan János komáromi református prédikátortól örökölte könyvgyűjtő szenvedélyét, apja ugyanis nagy könyvgyűjtő volt, elsősorban református egyházi műveket gyűjtött, de járatta a felvilágosodás korának magyar nyelvű folyóiratát, a Magyar Almanachot is, és érdeklődve figyelte a nyelvújítás folyamatát. 1809-ben bekövetkezett halálakor fia, Csépan István örökölte könyveit.

A Jákó településen lévő birtokán hozta létre könyvtárát, azt folyamatosan fejlesztette, gyarapította, minden lehetőséget felhasznált könyvek vásárlására, így például a felosztatott pesti pálos kolostor és a nagyszombati jezsuita kollégium könyvtárából is vásárolt könyveket; még 60 éves korában, akár gyalogosan is eljárt auctiokra, könyvvásárokra, cserélt – pl gr. Festetics Lajostól így szerezte meg Mátyus István „Ó és új diaeteticáját”, gyakran kapott neves szerzőktől tiszteletplédmányokat. Könyvtáráról, könyveiről külön jegyzéket készített. Könyvjegyzéke és könyvtárának egy része még 1939-ben megtalálható volt a Somogy megyei Jákó településen, dr. Wellmann Imre orsz. levéltári segédőr birtokában. A könyvjegyzék szerint 333 darab könyve volt, valamint különböző térképek, leírások.²⁷

Csépan István jártas volt a latin, német, francia nyelvben. Munkásságát kortársai olyan nagyra tartották, hogy a Révai Miklós által tervezett tudós társaság 40 rendes tagja közé jelölték, de végül nem lett a társaság tagja.

Csépan Istvánnak 1790-ben három munkája, fordítása jelent meg Kazinczy Ferenc Orpheusában²⁸:

– Zrini Miklós, avagy Szigetvárnak veszedelme. Egy historiai szomorújáték 3 felv. Werthesz Kelemen után németből ford. Gy. Cs. I. Komárom, 1790. (Először 1793. aug. 20. adták elő, majd többször játszották a pesti és budai színházban),

²⁷ SZARVASI Margit: *Magánkönyvtáraink a XVIII. században*. 1939, <https://mek.oszk.hu/03200/03246/03246.htm>

²⁸ Csépan István műveinek forrása: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/c-7E4A8/csepan-csepany-istvan-gyorgyfalvi-7F329/> (Letöltve: 2020. 12. 11.)

- Szerencsét kívánó versek a magyarokhoz. (Komárom), 1790.,
- Szomorú beszéd és hazafiúi gondolatok a második József római császár sírja fölött, Bárok Trenck Frigyes után németből ford. Gy. Cs. I. hely n., 1790.

A Somogy megyei könyvtár 1825-ös megalapítását követően a vármegye által létrehozott könyvvásárló bizottságnak tagja volt, Berzsenyi Dániel és Siklósy Viktor tiszti főügyész mellett²⁹.

Egy forrás szerint az 1790 és 1792 között újjászerveződött a Jó tanácshoz címzett, eredetileg varasdi, de a jelzett időben Zalaegerszegen működő szabadkőműves páholy tagja volt; a páholy fő feladatának tekintette a vallási türelmetlenség ellensúlyozását. A páholy valószínűleg 1794-ig működött. Tagjai között volt Pálóczi Horváth Ádám költő, Sárközy István, a későbbi másodalispán, de lelkészek, főispánok, másodalispánok, szolgabírák, táblabírók, adatok utalnak arra, hogy Kazinczy Ferenc is tagja volt e páholynak.³⁰

Csépán István a belső-somogyi református egyháznak 1798-tól haláláig gondnoka volt. A Somogy megyei Jákóban hunyt el 1830. február 13-án, és a település temetőjében nyugszik³¹.

Gyermekei közül Antal Lajos Mórítz (szül. 1808. szeptember 22-én keresztelték Nagybjomban, 1903-ban hunyt el) 1832-ben ügyvédi vizsgát tett, 1833-1839-ig a babócsai járás alszolgabírája, 1848-ban a babócsai járás főszolgabírája lett, később Somogy vármegye alispánja volt 1865-ben, majd 1867-1889 között, nevéhez fűződik a Kaposvári Kórház 1870-80-as bővítése, vele férfiágon kihalt a Csépán családnak ez az ága).³²

Az 1817 és 1836 között vármegyei tiszti főügyésként eljáró Siklósy Viktor halálának időpontját saját kutatásaim eredményeként állapítottam meg.

Katolikus, köznemesi családból származott, a Siklósy család nemesi címeres levelét 1565. november 9-én egyik ősük, Siklósy János szerezte.

29 KANYAR József: „Múzsáknak szentelt kies tartomány”. Tanulmányok Somogy művelődéstörténetéből XVIII-XX. sz. – Somogyi Almanach 36-40. (Kaposvár, 1983) I. Kaposvár művelődéstörténetéből 1. Kaposvár művelődésének kérdései a XVIII-XX. században, 25. (Letöltve: 2020. 12. 11.)

30 ABAFI Lajos (1840-1909, irodalomtörténész): *A szabadkőművesség története Magyarországon*.

31 <http://www.somogyitemetkezés.hu/elodeink/nev-szerinti-lista/593> (Megtekintés: 2020.12.11.)

32 Borovszky Samu, majd dr. Csánki Dezső szerkesztette Magyarország vármegyéi és városai, Somogy vármegye kötet, Somogy vármegye nemes családai, 612.; NAGY Iván: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 3. kötet (1858), 132.; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-B498-V2?personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AVFKX-2YJ>, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:VFKX-2YJ>; <https://kaposvarmost.hu/blog/kaposvari-memento/2019/10/19/galambepevel-is-lehet-korhazat-epiteni.html>

A XVIII. század közepén a Somogy megyei Pusztakorpád, későbbi nevén Kiskorpád egyik birtokosa volt Siklósy János (Siklósy Viktor apja).³³

Siklósy Viktor a családi birtokon, a Somogy megyei Pusztakorpádon, ma Kiskorpádon született, 1777. február 18-án keresztelték a Somogy megyei Szentbenedeken (amely ma Bárdudvarnok része), apja, fiscalis, ügyvéd volt. Anyja, Filó Mária Anna Siklósy Viktor 3 éves korában elhunyt.³⁴

Siklósy Viktor tanulmányait a Győri Tudomány-akadémián (Győri Királyi Jogakadémián) folytatta, az 1793/94-es tanévben I. éves bölcslethallgató, az 1794/95-ös tanévben II. éves bölcslethallgató, az 1795/96-os tanévben I. éves joghallgató, az 1796/97-es tanévben II. éves joghallgató volt.³⁵

A Somogy vármegyében 1800. május 26-án tartott tisztújító közgyűlésen becsületért szolgáló fiskális lett, a beszerzett adataim szerint 1806. januárjában és 1807. Boldogasszony havának 14-én gróf Széchenyi Ferenc uradalmi ügyésze volt.³⁶

1816-ban, még mint táblabíró előfizetett a Gazdaságos Méhtartás c. könyvre, melyet Márton Gábor református prédikátor készített és adott ki és amelyet 1816-ban Győrött nyomtattak.³⁷

33 KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. 9. kötet: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/9-kotet-106BA/siklossy-11E8D/> (Letöltve: 2021. 01. 02.); <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/somogy-varmegye-153D7/somogy-varmegye-kozsegei-irta-reiszig-ed-dr/kiskorpad-15636/> (Letöltve: 2021. 01. 02.)

34 <http://mek.oszk.hu/10600/10601/10601.pdf>, SZIJÁRTÓ M. István: *Nemesi társadalom és politika*. 129. (Letöltve: 2020. 11. 21.); <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939V-JVR4-T>; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:VZ2W-HXT>; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939V-JVPZ-G?i=97&cat=378875>

35 A győri főgimnázium értesítője az 1898/99ik évről, A győri tudomány-akadémia története II. rész 1785-1806, írta dr. Németh Ambrus főgimnáziumi tanár, Győr, 1899. 98–101., 115.; POLGÁR Tamás: *Somogyi diákok a Győri Királyi Jogakadémián 1800-1848 között*. In: Somogy megye múltjából – Levéltári Évkönyv 32. (Kaposvár, 2001) 121–136.

36 Magyar Hírmondó 17. (1800. január-június, 1-51. szám), 1800-06-20 / 49. szám, 815–818.; https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarHirmondo_17_1800_1/?query=sikl%C3%B3sy%20viktor&pg=751&layout=s (Letöltve: 2021. 01. 05.); MNL Somogy Megyei Levéltár, fondjegyzékszám IV.10.r. Pallosjog alapján folytatott perek, causa ius gladii Antonii Festetics, 1758-1818, böhöneyei úriszék; JUTAI Péter: *Nemesi liberalizmus a reformkori Somogy megyében*. Szakdolgozat, 30.; <https://www.academia.edu/30734986/Nemesi-liberalizmus-a-reformkori-Somogy-megy%C3%A9ben> (Letöltve: 2021. 01. 23.); Bakács István: *Az Széchenyi család levéltára* (Levéltári leltárak 5.) Budapest, 1958, https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_LevLelt_05/?pg=111&layout=s&query=sikl%C3%B3sy (Letöltve: 2021. 01. 21.)

37 https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Books_18_Gazdasagtortenet_1090_Gazdasagos_mehtartas_1213/?

1817. október 8. és 1836 között vármegyei tiszti főügyész, ordinarius fiscus, első tiszti ügyész.³⁸

Jogászi ténykedése mellett a Somogy megyei könyvtár 1825-ös megalapítását követően az olvasótár könyvvásárló bizottságának tagja lett Csépan István és Berzsenyi Dániel táblabírák mellett.³⁹

Siklósy Viktor tiszti első ügyész urat „a Szépnek, Jónak és Erkölciségnek munkás barátja”-ként jellemzi a híradás, amikor 1830. április 29-én a vármegyei közgyűlésen búcsúzó beszédet mondott. Itt felolvasták gróf Sigray József főispán levelét, melyben arról tudósította a karokat és rendeket, hogy sárdi Somssich Pongrác első alispánt alnádor ispáni hivatalra választották.⁴⁰

Somogy megye első megyebizottmányának létrehozásakor, 1848. május 1-jén az elnöklő első alispán javasolta a bizottmány tagjának és a vármegyei nagygyűlés helyét és szerepét átvevő Igazgató Bizottmánynak tagja is lett, amely 1848. május 2-án ülésezett.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején Somogy vármegyében 1848. május 25-én a bizottmányi ülésen rögtönítélő bíróságot állítottak fel. A babócsai járásban a rögtönítélő bíróság elnöke volt.⁴¹

A kutatásaim⁴² során beszerzett adatok alapján állapítottam meg, hogy 1853. december

query=gazdas%C3%A1lgos%20m%C3%A9rtart%C3%A1s&pg=0&layout=s (letöltve: 2020. 12. 29.); MÁRTON GÁBOR: *Gazdaságos méhtartás*. Győr, 1816. II. Szakasz. A' gazdaságos Méhtartás' előadása, XVII. Rész

38 NAGY Lajos: *Levéltári kistükör*. III. kötet, 1870, kéziratban a MNL Somogy Megyei Levéltárban; NAGY IVÁN: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 10. kötet. 1863. 182.

39 KANYAR József: *Somogy vármegye könyvtárának története (1816-1950)*. 165. oldal, In.: *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv* 14. Kaposvár, 1983.

40 Koszorú Szépliteratúrai Ajándék a Tudományos Gyűjteményhez 10. (1830): https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/KoszuSzepLitAjandek_1830/?query=sikl%C3%B3sy%20viktor&pg=196&layout=s (Letöltve: 2020. 12. 27.)

41 https://library.hungaricana.hu/hu/view/MALE_Sk_2001_rendszervaltas_folyamata/?pg=0&layout=s (Letöltve: 2021. 01. 22.) A rendszerváltás folyamata az 1848-49-i forradalom és szabadságharc első hónapjaiban. Válogatott dokumentumok. Magyar Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 2001. 450–452.; GÁLNÉ JÁGER Márta: „Európának mívelt népei közé emelkedtünk” Intézkedések Somogyban az áprilisi törvények végrehajtására 1848 tavaszán a források tükrében. In.: *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv* 30. Kaposvár, 1999. 174.; KANYAR József: „Múzsáknak szentelt kies tartomány”. Tanulmányok Somogy művelődéstörténetéből XVIII-XX. sz. In: *Somogyi Almanach* Kaposvár, 1983. 36–40., Somogy megye művelődéstörténetéből, Xantus Jánosról Csokonayavisona népének, 159.

42 A Siklósy Viktor halálával, meggyilkolásával kapcsolatos adatok forrásai:

– Siklósy Viktor halotti anyakönyvi bejegyzése a szentbenedeki katolikus anyakönyvben: *Matricula Defuncti Anno 1853 / Szentbenedek római katolikus anyakönyvek: 1853. December 6. a halál időpontja, elhunyt: Sptabilis Dominus Victor Siklósi Compossessor (közbirtokos), lakóhely Korpád 3., 76 annor (éves), halál*

5-én éjszaka 11-12 óra körül Kiskorpádon a házában a cselédei meggyilkolták. A gyilkosság miatt a Nagykanizsai Katonai Rögtönítélő Bíróság 1853. december 22-én haditörvényileg kötél által ki is végeztette Kanizsán Vajda Julit (özvegy Miháldi Ferencné, aki Siklósy Viktor gazdaasszonya volt), valamint Horváth József és Bézsán Zsófi kiskorpádi születésű személyeket, akik Siklósy Viktor cselédei voltak.

Siklósy Viktor temetése 1853. december 8-án Kiskorpádon volt.

A gyilkossággal kapcsolatban a hadtörténelmi levéltár őrzi azt a jelentést, amelyet az esettel kapcsolatban Molnár Zsigmond Nagyatádi Császári és Királyi főszolgabíró 1853. december 14-én a Nagykanizsai Cs. Kir. Katonai Rögtönítélő Bíróság részére készített.⁴³ A jelentés magában foglalja a főszolgabírónak a helyszínen tapasztaltakról tett megállapításait, a szobák elhelyezkedését, azt, hogy a holttest hol feküdt, milyen volt a környezete, a helyi bíró által elmondottakat, a házban élő cselédség elsődleges meghallgatásának tartalmát és azt, hogy a helyszínre érkező orvos mit állapított meg.

oka: a latronibus noctu interfectus (latrok, rablók által éjjel meggyilkoltatott), temetése: 1853. December 8-án Korpádon: az információ forrása: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS6H-LX5B?i=203&cat=378875>, Mikrofilm # 007994262

– Szentendre Szabadtéri Néprajzi Múzeum Archív gyűjteménye: 445, 494, 495 jelzetű iratok: (A múzeum megkeresésemre levélben megküldte az iratok digitalizált másolatát.) Jelzet:494 Tétalcím:Tek.Siklósy Viktor gyilkolásával vádolt Vajda Júlia raboskodó egyén vagyonának leltára. Pusztakorpád: <http://www.e-skanzen.hu/web/skanzendata.02.03.php?as=494&bm=1&l=1>; Jelzet:495Tétalcím:Pusztakorpádon orgyilkosok által megölt Siklosy Viktor Úr közbirtokos hagyatékáról felvett leltár. Pusztakorpád: <http://www.e-skanzen.hu/web/skanzendata.02.03.php?bm=1&as=495&l=1>; Jelzet:445Tétalcím:Gyilkosság miatt Kanizsán kötél általi halállal kivégeztetett öz. Miháldi Ferencné sz.:Vajda Julianna hagyatéki leltára és annak mellékletei. Pusztakorpád :<http://www.e-skanzen.hu/web/skanzendata.02.03.php?bm=1&kv=15745093&nks=1>

– A gyilkosok, Vajda Juli, Horváth József, Bezsán Zsófi kivégzéséről a bejegyzés: Nagykanizsa halotti anyakönyvek, az 1853-as könyv utolsó lapjára feljegyezték a kivégzettek nevét is. Forrás: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS1H-Z7SY-Q?i=661&cat=372277>; Mikrofilm # 008414303

– Hadtörténelmi Levéltár, Budapest: cs. kir. Nagykanizsai Katonai Rögtönítélő Bíróság iratai: (HM HIM HL IV. 16.fond, 1853-1854), jelzet: HL IV. 16. 1853-61/1., ill. 1854-13/2.

– Budapesti Hírlap, 1856. augusztus (178-202. szám) 1856-08-28/199. szám: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirlap_1856_08/?query=sikl%C3%B3sy&pg=137&layout=s; <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS6H-LX5B?i=203&cat=378875>, Mikrofilm # 007994262

43 A főbírótól (Molnár Zsigmond főszolgabíró) származó jelentést a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Levéltára bocsátotta digitalizált formában rendelkezésemre megkeresésem alapján: Az irat jelzete: Hadtörténelmi Levéltár, Budapest: cs. kir. Nagykanizsai Katonai Rögtönítélő Bíróság iratai: (HM HIM HL IV. 16.fond, 1853-1854), jelzet: HL IV. 16. 1853-61/1., ill. 1854-13/2.

A jelentést jegyző Molnár Zsigmond, a nagyatádi járás főszolgabírója volt 1849-től kezdődően. Az adat forrása: DOBAI András: *Somogy megye középszintű igazgatása a neoabszolutizmus időszakában (1849. aug. – 1859. okt.)* In.: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 13. Kaposvár, 1982.

A jelentésből kitűnően a főszolgabíró elsődleges következtetése az volt – az elhunyt gazdaasszonyának, Vajda Julinak az állításaival szemben, mely szerint négy, fehér ruhába öltözött rabló ölte meg Siklósy Viktort, a három cselédet pedig megkötözte –, hogy Siklósy Viktort Vajda Juli és a szeretője, Horváth József gyilkolták meg, ugyanis Vajda Juli csuklóján körömtől és nem kötélből származó sérülés volt, illetve az elhunyt nyakáról a zsineget a helyszínre először érkező községi bíró szedte le. A szolgabíró megtalálta elrejtve azt a vörös festéket is, amellyel az elkövetők az elhunyt ágya mellé a falra egy húzást kentek, valamint az elrejtett fehér ruhákat, amelyekbe Vajda Juli és Horváth József öltöztek. Továbbá a főszolgabíró meghallgatta a gigei susztert mint azon a személyt, akit a gazdaasszony meggyanúsított (a gigei zsidó suszter és annak legénye) az elkövetéssel és a suszter tanúkkal bizonyította, hogy azon az éjszakán otthon tartózkodott.

Hosszú, tevékeny életet élt az 1848/49-es szabadságharc előtti utolsó vármegyei tiszti főügyész, vizeki és belaházi báró Tallián János, aki 1836 és 1849 között töltötte be ezt a tisztséget. Bolháson született 1803. január 25-én, apja Tallián József (1778-1862) Somogy vármegyei táblabíró volt.

Tanulmányait⁴⁴ a nagykanizsai piarista gimnáziumban folytatta az 1817/18-as évben, 1822-ben a zágrábi királyi akadémián végzett jogot, jogi gyakorlatát Tallián Boldizsár, Somogy vármegye másodalispánja mellett töltötte egy éven keresztül, majd jurátus lett 1824. január 14-től a pesti Királyi Táblán Tahy Antal királyi tanácsos, országbírói ítélmester oldalán. Ügyvédi vizsgáját 1825. március 5-én tette le dicséretes eredménnyel.

Somogy vármegyei hivatali szolgálata 1828-ban vette kezdetét, 1828. június 30-tól 1836-ig volt a szigeti járás alszolgabírója, majd az 1836. november 24-30-i Somogy vármegyei tisztújításon Somogy vármegye tiszti főügyészévé választották meg és nevezték ki.

Somogy vármegye országgyűlési követeként vett részt az 1843-as pozsonyi országgyűlésen, 68 pontból álló ellenzéki utasítással.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején 1849. február 1. és április 30. közötti rövid időre a vármegye császári és királyi első alispánja lett, majd a szabadságharc leverése után, 1849. augusztusban Somogy vármegye császári és királyi főnöke, kormánybiztosa lett (ezt csak úgy fogadta el, hogy az akkori királyi biztos akasztással fenyegette), azonban erről a megbízatásáról lemondott.⁴⁵

44 PÁLMÁNY Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanchja 1825-1848.* 1. kötet, Argumentum Kiadó, Országgyűlés Hivatal, 2011. 1195.

45 NAGY Lajos: *Levéltári kistükör.* 1870., kéziratban MNL Somogy Megyei Levéltárban; A Dunántúl településtörténete III. 1848-1867 <https://adt.arcanum.com>; A Dunántúl településtörténete; Farkas Gábor (szerk.): A Dunántúl településtörténete III. 1848-1867 – Településtörténeti konferencia anyaga, Veszprém, 1978.

Tallián János készítette el 1849. október 25-én Somogy vármegye új közigazgatási felosztását is, amikor az addigi 6 helyett 7 járást szerveztek a vármegye területén, úgymint a karádi, igali, kaposvári, szigetvári, nagyatádi, csurgói, marcali járásokat.⁴⁶

1853/54-ben és 1856-ban a pécsi császári és királyi megyei törvényszék elnöke lett. 1861. május 1-jén és 1863-ban a pesti királyi tábla elnöke volt, 1865-ben a királyi tábla ítéldbírája, volt hétszemélynök, a hét személyes tábla bírása és a Vas korona-rend birtokosa is.

A bárói címet 1897-ben nyerte el (osztrák és magyar báróként hunyt el).

Birtokai Szabáson, Somogy vármegyében és a Fejér vármegyei Alsószentivánon voltak. Szabáson az 1840-es években kastélyt⁴⁷ építtetett, amelyet a II. világháború után államosítottak. 1955-ig magtár és terménytároló volt, jelenleg szociális otthonként működik, szenvedélybeteg rehabilitációja folyik itt.

Vizeki és bélaházi Tallián János Bécsben hunyt el 1898-ban, de magyar földbe kíváncskodott, a Somogy megyei Szabás temetőjében lévő Tallián-család mauzóleumába temették el. Itt nyugszik az 1919-ben elhunyt Dénes nevű gyermeke is, akiről ez olvasható: „udvari és külügyminiszteri tanácsos, a Szent István rend vitéze, jó szívvel, nemes lélekkel és hazaszeretettel emelkedett ki kortársai közül s aki a hazáját felforgató viharok súlya alatt roskadt össze”.⁴⁸

Utószó

A vármegyei tiszti ügyészek nem a ma működő ügyészek „előképei”, más társadalmi rendszerben, kodifikálatlan büntető anyagi és eljárási szabályok alkalmazásával képviselték a vádat, fizetett vármegyei hivatalnokként a sedria, a büntető törvényszék előtt évszázadokon keresztül.

Személyük és tevékenységük teljesen feltáratlan Somogy megyében, ezért tanulmányommal az ügyészség jubileumi évében igyekeztem bepillantást nyújtani a korba, és felidézni a vármegyei tiszti főügyészi pozíciót betöltő személyek életútját.

46 BERTA Gyula: *Betyárok, hóhérok, börtönök Somogyban*. Kaposvár, 2002. 342.

47 Tallián-kastély – Szabás – KASTELYOK.COM, <https://www.kastelyok.com>

48 <http://www.somogyitemetkezés.hu/elodeink/nev-szerinti-lista/345>

Hegedűsné Virág Anikó:

A közzvádloi tevékenység jogtörténeti gyökerei Magyarországon 1871 előtt, avagy tiszti ügyészek Somogy Vármegyében a kezdetektől 1849-ig

HAVASI SÁRA¹

JÁRVÁNYÜGYI SZABÁLYOK A FIATALKORÚAK BÜNTETÉS- VÉGREHAJTÁSÁBAN²

Bevezető gondolatok

Napjainkban a büntetés-végrehajtás körében születő tudományos munkák nem egyszerűen büntetés-végrehajtásról, hanem a modern büntetés-végrehajtásról szólnak. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a büntetés-végrehajtást milyen ismérvek teszik modernné, külön vizsgálódás és kutatás tárgya lehetne. Mindazonáltal alapvető tézisként leszögezhető, hogy számos körülmény és tényező együttes hatásaként nyerheti el a büntetés-végrehajtás ebbéli minőségét. A modern jelző, amely a korszerűséget, a korral való haladást fejezi ki, normatív értelemben is megjelenik, hiszen az új büntetés-végrehajtási kódex megalkotásáról szóló 1415/2013. (VII. 5.) Korm. határozat olyan új kódex tervezetének előkészítését rendelte el, amely korszerű, megfelel az európai uniós tagságból eredő és nemzetközi megállapodásokban vállalt kötelezettségeknek, valamint a jogtudomány és a joggyakorlat eredményeit is hasznosítja.

A 2015. január 1. napján hatályba lépett új Büntetés-végrehajtási Kódex (továbbiakban: Bv. Kódex) ezen elvárások mentén született meg, és egyúttal a jelen korunk büntetés-végrehajtását érintő kihívásokra normatív válaszokkal kíván szolgálni. Hangsúlyozandó, hogy a büntetés-végrehajtást azonban nem csupán a jogszabályi környezet teszi modernné, hanem a jogszabályok és ezzel együtt a nemzetközi elvárások érvényesítését szolgáló tárgyi, illetve személyi feltételek megléte is egyaránt.

Talán nem tévedünk, hogy ha aktuálisan a modern, 21. századi büntetés-végrehajtás legkomolyabb kihívásának a koronavírus okozta járványt tekintjük, amely immáron második éve teszi próbára a büntetés-végrehajtási szervezetet. A pandémia nemcsak egészségügyi, biztonsági kockázatot jelent, hanem a fogvatartottak, kiváltképp a speciális fogvatartotti csoportot alkotó fiatalkorú elítéltek jogi helyzetére is kihatással van, amely végső soron a velük való törvényes bánásmód kérdéskörét is érinti.

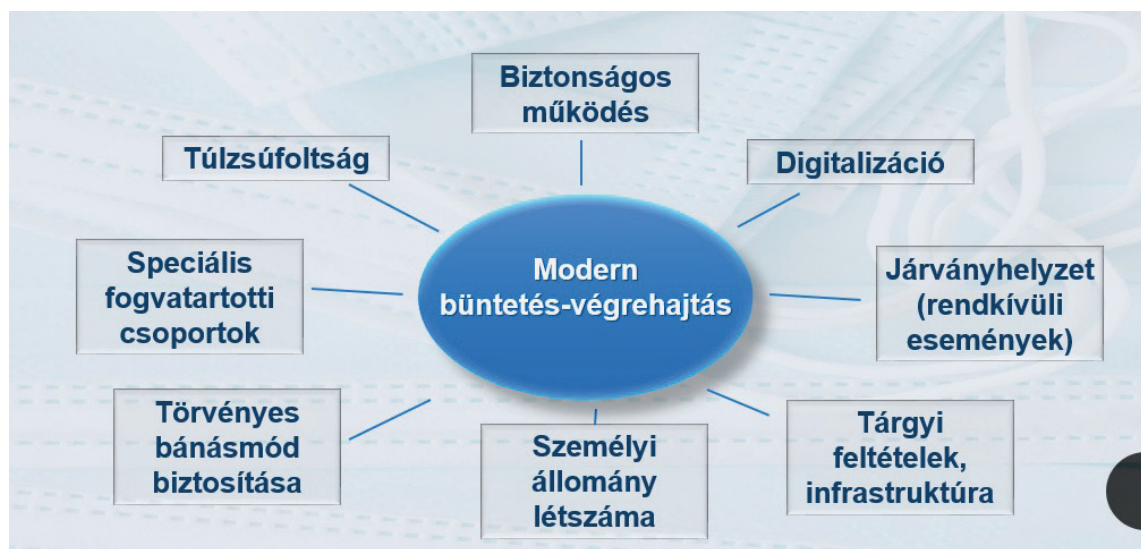
1 Dr. Havasi Sára, ügyészégi fogalmazó, Budapesti VI. és VII. Kerületi Ügyészség; PhD hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

2 A tanulmány a 2021. november 15-19. napokon megtartott Szakmai Tudományos Konferencián elhangzott és kiemelt előadás szerkesztett változata.

Jelen tanulmányban ezért azt vizsgálom, hogy a pandémia tágabb körben milyen negatív és pozitív hatást gyakorol a büntetés-végrehajtásra, szűkebb körben pedig hogyan érinti a fiatalkorú fogvatartottak jogi helyzetét, ennek nyomán reintegrációját, valamint a veszélyhelyzeti szabályok milyen módon jelennek meg a fiatalkorú fogvatartottak vonatkozásában a szabadságelvonással járó büntetések végrehajtása során.

A modern büntetés-végrehajtás a kihívások kereszttüzében

A modern büntetés-végrehajtással kapcsolatban – akár tudományos, akár gyakorlati szempontból megközelítve – megállapíthatjuk, hogy kihívások kereszttüzében áll, amely napi szintű feladatokat ró az egész büntetés-végrehajtási szervezetre. Példálózó jelleggel a kihívások közé sorolhatjuk a büntetés-végrehajtási intézetek túlzsúfoltságát, a speciális fogvatartotti csoportokra (így a fiatalkorú elítéltekre) vonatkozó speciális rendelkezések érvényesülésének igényét, a fogvatartottakkal való törvényes bánásmód biztosítását, de a biztonságos működés feltételeinek megteremtését, valamint a digitalizációból és a pandémiából fakadó kihívásokat egyaránt.

A kihívásokat több szempont alapján is csoportosíthatjuk, azonban a tanulmány szempontjából abból a csoportosításból szükséges kiindulnunk, mely szerint léteznek olyan kihívások, amelyek kifejezetten és specifikusan a büntetés-végrehajtást érintik. Ezen csoport-

tot nevezhetjük a belső kihívások csoportjának, ahová különösen a büntetés-végrehajtási intézetek túlsúlyfoltóságát, a fogvatartottakkal való törvényes bánásmód biztosítását vagy a személyi állománnyal kapcsolatos komplex és sokrétű kihívásokat sorolhatjuk.

A másik csoportot azon kihívások alkotják, amelyek nemcsak a büntetés-végrehajtást teszik próbára, hanem azon kívül a civil életben, akár globális szinten is megjelennek, ezek alkotják az úgynevezett külső kihívások csoportját. E körben említhetjük a digitalizáció mellett aktuálisan a koronavírus okozta pandémiát. Ahogyan arra a bevezetésben is utaltam, aktuálisan a koronavírus járvány mint külső, az egész világot érintő kihívás jelenti a legjelentősebb megpróbáltatást a büntetés-végrehajtás számára is. Legyen szó bármilyen járványról, az nemcsak biztonsági és egészségügyi kockázatot jelent, hanem a fogvatartottak jogi helyzetét is érinti, ezért nem elegendő csupán a járvány megfékezését célzó intézkedéseket bevezetni, hanem a fogvatartottak jogi helyzetére is figyelemmel kell lenni.

A fiatalok fogvatartottak jogi helyzete pandémia idején

A fogvatartottak jogi helyzete és ehhez kapcsolódóan a büntetés-végrehajtást övező garancia- és kontrollrendszer a büntetés-végrehajtási jog speciális részterületének számít. Az elsődleges szempont, hogy a fogvatartottak, így természetesen a fiatalok fogvatartottak, a végrehajtás alanyai, nem pedig annak tárgyai, akiknek jogai és kötelezettségeik vannak.³ Ahogyan arra Vókó György is rámutatott, az egyes szankciók szükségképpen következménye a jogkorlátozásban vagy a jogfosztásban ölt testet, amelynek foka a szankciók tartamától függően eltérően alakul. A legsúlyosabb fokú ilyen hatás a szabadságelvonással járó szankciókhoz, közülük is a szabadságvesztéshez kapcsolódik.⁴

A büntetés-végrehajtás rendszerébe bekerülő fiatalok fogvatartottak a felnőtt elítéltekhez hasonlóan komplex jogi helyzetbe kerülnek, ugyanis amellett, hogy egyes jogukat a büntetés-végrehajtás nem érinti, más jogukat korlátozottan, módosult tartalommal gyakorolhatják, megint más joguk gyakorlása szünetel a végrehajtás ideje alatt, míg önálló csoportot képeznek azon jogok is, amelyek a büntetés-végrehajtási jogviszonyból származnak, és addig gyakorolhatók, ameddig a végrehajtás ténye fennáll.⁵

A fiatalok fogvatartottak jogi helyzetét tekintve azonban további szempontokat is figyelembe kell vennünk, ugyanis számos nemzetközi egyezmény fogalmaz meg rájuk te-

3 13/2001. (V. 14.) AB határozat IV. 1. pont

4 Vókó György: *A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban*. Börtönügyi Szemle 2014/1., 2.

5 LAJTÁR István: *Fogvatartotti jogok a jogállami elvek tükrében*. In: Vókó György (szerk.): *Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015. 295.

kintettel többletelvárásokat a büntetés-végrehajtással szemben, így különösen a gyermek-jogok érvényre juttatását. Maga a Bv. Kódex is deklarálja rögtön a büntetés-végrehajtás célja és feladatai között, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtásának rendjét úgy kell kialakítani, hogy az a fiatalkorúak tekintetében a gyermekek jogainak érvényesülését is szolgálja.⁶

A fiatalkorúakra életkori sajátosságaikból és erre tekintettel formálhatóságukból adódóan speciális rendelkezések vonatkoznak a büntető anyagi jogtól, a büntető eljárásjogon át, egészen a büntetés-végrehajtási jogig bezárólag. Formálhatóságukból adódik, hogy esetükben a javító-nevelői szándék markánsan megjelenik, Finkey Ferenc például egyszerű igazságnak nevezte a fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatban, hogy az állam feladata esetükben a nevelés és a javítás, nem pedig a büntetés.⁷ E szemlélet nyomán a fiatalkorúakra a büntetés-végrehajtás keretei között is enyhébb szabályok vonatkoznak a legsúlyosabb jogfosztással járó szankció, a szabadságvesztés végrehajtása során is, amelyet a jogszabályi környezet széleskörű garanciális rendelkezésekkel is körülbástyáz.

A koronavírus járvány nyomán kihirdetett veszélyhelyzet ideje alatt számos büntetés-végrehajtást érintő jogszabály született. A korlátozó intézkedések bevezetése azért vált szükségessé, mert a büntetés-végrehajtási intézetek, ahol az egyidőben tartósan jelenlévő, nagyobb létszámra tekintettel a távolságtartás nehezen biztosítható, ezért járványügyi szempontból gócpontnak tekinthetők. A büntetés-végrehajtást érintő járványügyi szabályokat és az ebből eredő intézkedéseket a hatékonyabb védekezés hívta életre, amely szükségképpen további jogkorlátozásokat idéz elő. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a jogkorlátozások minősége, száma és jellege a védekezéshez szükséges mértékhez igazodik, ahogyan az a járvány egyes hullámmzó szakaszaiban megmutatkozott.

A járványügyi veszélyhelyzetben született valamennyi jogszabály a fiatalkorú fogvatartottak tekintetében is érvényesül, azonban rájuk vonatkozóan speciális vagy kedvezőbb szabályozást nem találunk. A fiatalkorú fogvatartottak vonatkozásában bárminemű korlátozás esetén több szempontot is figyelembe kell vennünk, ugyanis esetükben a járványügyi érdek, a járvány terjedésének megelőzése és kezelése konkurál egyrészt a büntetés-végrehajtás során is érvényesítendő gyermekjogokkal, másrészt a speciális büntetési célokkal, valamint a nemzetközi elvárások érvényesítésének kötelezettségével.

A fiatalkorú elítéltek és egyébként a felnőttkorú elítéltek esetén egyaránt, a jogkorlátozásból eredő negatív hatások kompenzálására van szükség, amit a jogalkotónak garanciális

6 Bv. Kódex 1. § (2) bekezdés b) pontja

7 FINKEY Ferenc: *A börtönügy jelen állapota és reformkérdései*. In: Balogh Jenő (szerk.): *Jogi értekezések*. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése. Budapest, 1904. 197–198.

rendelkezésekkel kell biztosítani, és ennek érvényre juttatásában a büntetés-végrehajtást övező garancia- és kontrollrendszer egyes elemeinek is nélkülözhetetlen szerepet kell vállalniuk. Ezzel kapcsolatban utalnék arra, hogy a garancia- és kontrollrendszer legmeghatározóbb elemét jelentő és a büntetés-végrehajtás felett törvényességi felügyeletet gyakorló ügyészek a személyes érintkezés mellőzése ellenére is ellátták a törvényben szabott feladataikat a pandémia idején is, és szükség esetén iratok alapján vagy Skype használatával biztosították a fogvatartottakkal való törvényes bánásmódot és az általuk előterjesztett panaszok kivizsgálását.⁸ A garancia- és kontrollrendszer más elemei is alkalmazkodtak a járványügyi helyzethez, így például a nemzeti megelőző mechanizmus is igyekezett a látogatásaira sort keríteni, és javaslataival hozzájárulni a törvényes végrehajtáshoz. A látogatások alapvető célja a járvány megelőzése és következményeinek elhárítása érdekében tett intézkedések ellenőrzésére, valamint annak vizsgálatára is kiterjedt, hogy a fogvatartottak mindennapi életét a veszélyhelyzet miatt elrendelt korlátozások hogyan érintették.⁹

Mindebből következően a jogkorlátozások a fogvatartottakkal való törvényes bánásmódot is érintik, de nem hagyhatók figyelmen kívül a reintegráció szempontjából sem. Kiváltképpen a fiatalok fogvatartottak tekintetében, akiknek a reintegrációja során a személyes kapcsolattartási formák lehetősége különös jelentőséggel bír, azonban a veszélyhelyzeti szabályok ezen kapcsolattartási formák szüneteléséről rendelkeztek. A személyi kapcsolatok meglazulása, a hozzátartozókkal való kapcsolat gyengülése visszafordíthatatlan negatív következményeinek ellensúlyozásának ezért kiemelkedő jelentőséget kell tulajdonítani.

Szemelvények a veszélyhelyzeti szabályokból

A veszélyhelyzeti szabályokat megvizsgálva megállapítható, hogy a jogalkotó a jogkorlátozásokból eredő negatív hatások kompenzálását szolgáló rendelkezéseket is számba vette. A jelenleg is alkalmazandó, a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készségről szóló 2020. évi LVIII. törvény (továbbiakban: átmeneti törvény) különálló szerkezeti egységben rendelkezik a Bv. Kódex rendelkezéseinek eltérő alkalmazásáról.

8 FEHÉR Szilárd: *Kihívások a büntetés-végrehajtásban a koronavírus-járvány alatt*. Börtönügyi Szemle 2021/2., 71–73.

9 Az alapvető jogok biztosa mint OPCAT nemzeti megelőző mechanizmus jelentése az AJB-2419/2020. számú ügyben http://www.ajbh.hu/documents/10180/3418016/Sa%CC%81toraljaujhely_jelente%CC%81s-tervezet-vegleges_adacta.pdf/09188c23-0dde-1dd6-92d2-4849418327d0 (letöltve: 2021. november 19.) 2–3.

Az átmeneti törvény többek között rögzíti, hogy a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka járványügyi intézkedésre vagy az egészségügyi válsághelyzettel összefüggő más okra figyelemmel egy vagy több büntetés-végrehajtási intézet tekintetében korlátozhatja az intézet elhagyásával járó kapcsolattartási formák, jutalmazás esetét, valamint a rendkívüli eltávok engedelmezését. Ezen felül dönthet a látogatófogadás, a büntetés-végrehajtási intézeten kívüli munkavégzés korlátozásáról, valamint az elítéltek munkáltatásának és utógondozásának felfüggesztéséről is.¹⁰

Az átmeneti törvény döntési jogkörrel ruházza fel az egyes büntetés-végrehajtási intézetek parancsnokait is, akik ugyancsak a járványügyi intézkedésre vagy az egészségügyi válsághelyzettel összefüggő más okra figyelemmel korlátozhatják az elítéltek meghatározott jogait¹¹, a büntetés-végrehajtási intézeten kívüli munkavégzést, az oktatásban, szakképzésben, felnőttképzésben való részvételt, valamint a fogvatartottnál tartható tárgyak körét.¹² A jogalkotó garanciális rendelkezésként ehhez kapcsolódóan rögzíti azt is, hogy bármely felsorolt korlátozás elrendeléséről a törvényességi felügyeletet gyakorló ügyészséget mint a büntetés-végrehajtást övező garancia- és kontrollrendszer meghatározó elemét haladéktalanul értesíteni kell.¹³

A jogalkotó a jogkorlátozás mellett ugyancsak törvényi szinten rendelkezik a járványügyi intézkedéssel vagy az egészségügyi válsághelyzettel összefüggő korlátozások hátrányos következményeinek enyhítéséről. Az átmeneti törvény ugyanis kimondja, hogy a korlátozások hátrányos következményeinek enyhítéséhez szükséges mértékben az elítéltek a rezsimbe tartozásuktól függetlenül igénybe vehetik a büntetés-végrehajtási intézet által nyújtott elektronikus kapcsolattartási formákat, a szabadságvesztés végrehajtási fokozataira és rezsimjeire vonatkozó rendelkezések szerinti gyakoriságot és időtartamot meghaladó mértékben kezdeményezhetnek telefonhívást, havonta több alkalommal fogadhatnak és küldhetnek csomagot, továbbá az egyes többletszolgáltatásokat, úgy mint a kondicionáló terem használatát, a hűtőszekrény használatát, illetve a vízmelegítő használatát térítésmentesen vehetik igénybe. A telefonhívással kapcsolatban külön rögzíti azt is, hogy amennyiben az elítél a telefonhíváshoz szükséges letéti pénzzel nem rendelkezik, akkor kérelmére,

10 Átmeneti törvény 237. § (4) bekezdés b) és c) pontjai

11 Ezen jogok: a kapcsolattartáshoz való jog, pihenéshez és szabadidőhöz való jog, a testi és szellemi állapot fenntartásához, illetve fejlesztéséhez való nevesített jogok, oktatáshoz és személyes fejlődést biztosító programokon való részvétel joga, valamint a fogvatartotti fórumon való véleménynyilvánításhoz való jog.

12 Átmeneti törvény 237. § (5) bekezdése

13 Átmeneti törvény 237. § (6) bekezdése

egyedi intézkedés alapján a telefonálás díjának költségeit a büntetés-végrehajtási intézet átvállalhatja.¹⁴

A fiatalkorú fogvatartottakra vonatkozó járványügyi adatok

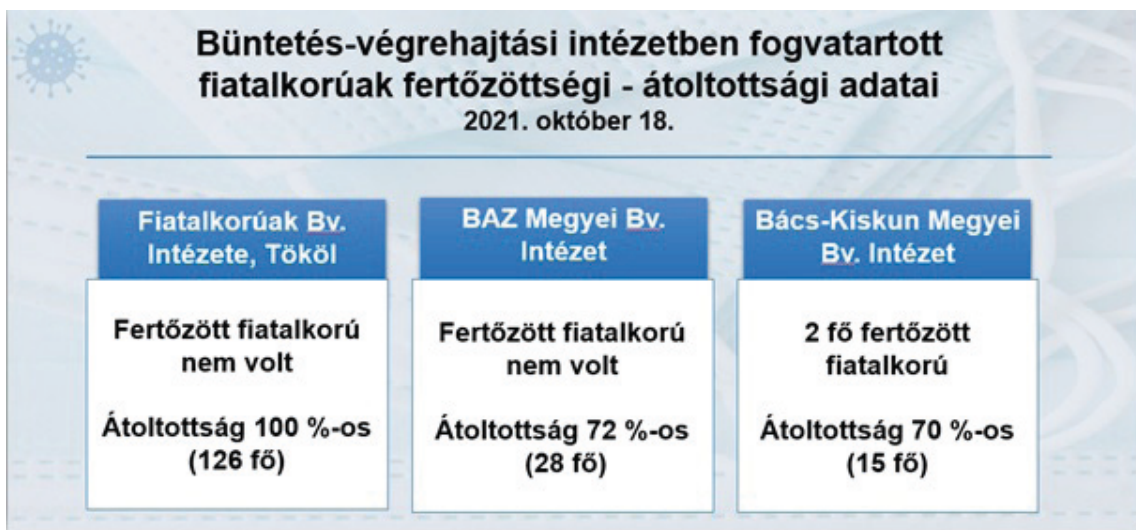
Az alábbiakban a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által 2021. október 18. napján rendelkezésemre bocsátott statisztikai adatok kerülnek röviden bemutatásra.

A 2020. évben, a pandémia első évében a fiatalkorú fogvatartottak átlagléttszáma 152 fő volt, amelyből 66 fő (43%) fiatalkorúak börtönében, 45 fő (30%) fiatalkorúak fogházában töltötte szabadságvesztés büntetését. Ezen felül 1 fő (1%) töltött büntetőjogi elzárását, míg letartóztatás kényszerintézkedés hatálya alatt 40 fő (26 %) állt.

Ami a járványügyi adatokat illeti, három, a fiatalkorúak fogva tartását is ellátó büntetés-végrehajtási intézet adatait vizsgáljuk meg. A részletesebb elemzést megelőzően összességében megállapíthatjuk, hogy mindhárom büntetés-végrehajtási intézet kedvező járványügyi adatokkal rendelkezik, külön kiemelve a vizsgált büntetés-végrehajtási intézetek ártoltsági arányát.

¹⁴ Átmeneti törvény 237. § (7) bekezdése

A tököli Fiatalok Büntetés-végrehajtási Intézetében elhelyezett fiatalok fogvatartottak tekintetében megállapítható, hogy az adatszolgáltatás napjáig koronavírus-fertőződés nem történt, és mindösszesen 126 fő fiatalok részesült koronavírus elleni oltásban, amely 100%-os átoltottságot eredményezett a büntetés-végrehajtási intézetben.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben az adatszolgáltatás napjáig fiatalok fogvatartott nem fertőződött meg koronavírussal, és mindösszesen 28 fő fiatalok fogvatartott részesült koronavírus elleni védőoltásban. A büntetés-végrehajtási intézet átoltottsága elérte a 72%-ot.

Végül, a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet vonatkozásában a rendelkezésre bocsátott adatokból megállapíthatóan a pandémia kezdete óta összesen 2 fő fiatalok fertőződött meg koronavírussal, míg koronavírus elleni oltásban 15 fő részesült, amely 70%-os átoltottságot eredményezett.

A kedvező járványügyi adatok azonban korántsem jelentették azt, hogy a veszélyhelyzeti intézkedések vagy korlátozások feloldhatók lettek volna, vagy jelenleg erre adhatnának alapot. A pandémia negyedik hulláma valamennyi büntetés-végrehajtási intézetet érint, és a romló járványügyi mutatók a büntetés-végrehajtási szervezeten belül is érzékelhetőek. Mindezen körülmények folytán a büntetés-végrehajtási intézetek ismételten elindultak a korlátozások útján. A büntetés-végrehajtási szervezet a járványügyi hatóságokkal folytatott folyamatos egyeztetést követően döntött arról, hogy 2021. november 8. napjától újra felfüggesztik a látogatófogadást a kapcsolattartási formák közül, amelynek kompenzálására

minden fogvatartott számára térítésmentesen biztosítják a Skype használatát kapcsolattartásként, valamint növelik a hagyományos telefonálás időtartamát.¹⁵

A pandémia hatása a modern büntetés-végrehajtásra

A pandémiával kapcsolatban elsősorban annak negatív hatásairól hallhatunk, illetve olvashatunk, akár a büntetés-végrehajtási intézetek, akár a civil élet vonatkozásában. A büntetés-végrehajtás körében a járvány legkritikusabb negatív hatásaként (amellett, hogy a járványügyi intézkedések nyilvánvalóan további jogkorlátozást jelentenek, ami önmagában negatív hatásként nevezhető meg) említhetjük az elszemélytelenedést, a büntetés-végrehajtás magánelzárás jellegének erősödését. A személyes érintkezés csökkentése érdekében felfüggesztett kapcsolattartási formák, a befogadás során történő, tizennégy napig tartó elkülönítés és más intézkedések e negatív hatás fő forrásai, amely negatív hatások a fiatalok tekintetében hatványozottan érvényesülnek. Esetükben ugyanis a személyes érintkezés a hozzátartozókkal, a személyi állománnyal és akár a fogvatartott társakkal fontos szempontot jelentenek az eredményes reintegráció tekintetében.

Ahogy arra az előzőekben utaltam, a magánelzárás „legújabb alkalmazási körét” a pandémia hívta életre. Hazánk mellett több más országban egyaránt a fogvatartottakat a koronavírus okozta járványhelyzet miatt elkülöníthetik egymástól, akár a fertőződés gyanújának felmerülése, akár a befogadási eljárás részeként. Az átmeneti törvény úgy rendelkezik, hogy a befogadást követően a fogvatartottakat végrehajtási fokozattól függetlenül haladéktalanul a kijelölt büntetés-végrehajtási intézet befogadó részlegén kell elhelyezni, ahol gondoskodni kell a tizennégy napig történő elkülönítésükről.¹⁶ Fliegauf Gergely egy korábbi online streaming előadásában külön felhívta a figyelmet a befogadást követő elkülönítéssel kapcsolatban arra, hogy az semmi esetben sem érvényesülhet egyfajta speciális magánelzárási formaként, amelynek biztosítása a büntetés-végrehajtási intézetben szolgálatot teljesítő személyi állomány feladata.¹⁷

A járvány másik negatív aspektusa éppen a jogkorlátozásokból eredő kompenzálás során mutatkozik meg. A Skype program nagymértékben hozzájárul a pandémia ideje alatt történő kapcsolattartás biztosításához nemcsak a hozzátartozók között, hanem a büntetés-végrehajtás felett törvényességi felügyeletet gyakorló ügyészséggel való kapcsolatfelvételben is. Mindazonáltal a hozzátartozókkal való kapcsolattartás nem minden esetben bizto-

15 <https://bv.gov.hu/hu/node/3592> (letöltve: megtekintve: 2021. 12. 04.)

16 Átmeneti törvény 237. § (1) bekezdése

17 „Pszieszta Péntek” Fliegauf Gergely streaming előadása – 2020. április 24.

sítható ilyen módon, hiszen anyagi források híján nem minden hozzátartozó rendelkezik a program használatához szükséges tárgyi feltételekkel, vagy azon speciális ismeretekkel, amelyek a program használatához kellenek. Ezen esetben a kapcsolattartás nyilvánvalóan csak a hagyományos telefonálás útján valósulhat meg. Emellett a tárgyi feltételek és az alkalmazáshoz szükséges kompetenciák mellett is előfordulhatnak olyan technikai hibák (pl. sávszélességből eredően), amelyek megnehezítik az alkalmazását.

A pandémiának azonban nemcsak negatív, hanem pozitív hatásai is lehetnek a büntetés-végrehajtásban, amely egyúttal új feladatok elé is állítja a büntetés-végrehajtási szervezetet. A digitalizálódás folyamatát a járvány rendkívüli mértékben gyorsította fel, és egyre szélesebb körben válik a fogvatartottak mindennapjainak részévé.

Jónéhány éve, 2014-ben a Váltó-sáv Alapítvány és a Balassagyarmati Fegyház és Börtön közreműködésében, az „INNO-Váltó Innovatív, kísérleti foglalkoztatási program fogvatartottaknak/szabadultaknak” című projekt keretében kísérleti jelleggel a fogvatartottaknak még csak lehetőségük nyílt arra, hogy Skype-on tartsák a kapcsolatot hozzátartozóikkal.¹⁸

Később – felismerve a Skype által nyújtott lehetőségeket – a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka szakutasítást adott ki az internet alapú Skype telefonálásról, amelyet az enyhébb rezsimszabályok alá tartozó fogvatartottak vehettek igénybe mint kapcsolattartási formát.¹⁹ A Skype a pandémiának köszönhetően azonban mára szinte a kapcsolattartás alapvető eszközévé vált, és egyúttal kibővítette a kapcsolattartási formákat. Ez a megoldás kétségkívül sikeres lehet a járvány büntetés-végrehajtási intézetben való elterjedésének megakadályozásában, de nem hagyható figyelmen kívül, hogy a hozzátartozókkal való kapcsolat minőségét negatív irányba is befolyásolhatja a személyes érintkezés hiánya.

A digitalizáció más technikai eszközök betörését is eredményezte a büntetés-végrehajtásban (a teljesség igénye nélkül e körben említhetjük a KIOSK-okat, a zárt láncú csomagküldési rendszert, illetve a SAFE rendszert, vagyis a Szolgálati Alkalmazás a Fogvatartás Elősegítésére elnevezésű rendszert), amelyek a fogvatartás rendjét és biztonságát, a fogvatartottak jogainak érvényesítését, illetve a büntetés-végrehajtás személyi állományának munkáját támogatják, összességében hozzájárulva a büntetés-végrehajtás hatékonyabb és eredményesebb működtetéséhez.²⁰

Mindezek mellett nem hagyható figyelmen kívül, hogy bármely digitális eszköz vagy program kezeléséhez specifikus ismeretekre, úgynevezett digitális kompetenciákra van

18 <http://prisonunited.blogspot.hu/2014/09/amint-arrol-korabban-mar-tobb.html> (letöltve: 2021. 11. 20.)

19 53/2017. (VII. 10.) OP szakutasítás

20 DOMOKOS Andrea – HAVASI Sára: *A digitalizáció a büntetés-végrehajtás szolgálatában*. In: Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): *Oktatók és hallgatók közös tanulmánykötet*. Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXXIV. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2021. 126.

szükség. Ezen ismeretek elsajátítása valamennyi fogvatartott, így a fiatalkorúak számára nem csupán amiatt fontos, hogy a digitalizáció nyújtotta eszközöket használni tudják, hanem a reintegráció vonatkozásában is hasznosulni tudnak, hiszen ma már akár az oktatás, akár a munka világában elengedhetetlennek számítanak a legalább alapszintű informatikai ismeretek, amely tendenciát a járvány ugyancsak felerősített.

Végül, de nem utolsó sorban a pandémia pozitív hatásaként értékelhetjük azt is, hogy az egész büntetés-végrehajtási szervezetet érintően a higiénias körülmények tekintetében is látványos és pozitív változások indultak el, amelyek a koronavírus mellett más típusú betegségek megelőzésében és széleskörű elterjedésének megakadályozásában is szerepet játszanak.

Zárásgondolatok

*„People in prison are deprived of their freedom
– they should not be deprived of their health”²¹*

Az Egészségügyi Világszervezet (továbbiakban: WHO) 2020. március 12. napján nyilvánította világjárványnak a koronavírus okozta COVID-19 betegséget. A világjárvány megjelenése a büntetés-végrehajtási szervezetet is cselekvésre indította, hiszen a fogvatartás rendjére és biztonságára is veszélyt jelent a pandémia, ezzel pedig új, eddig nem tapasztalt kihívás elé állította a büntetés-végrehajtást.

A WHO 2020. március 15. napján ideiglenes útmutatást adott ki az egyes országok számára. Ebben olyan alapvető elveket is rögzített, amelyek a vírusterjedés megelőzéséről és a kontroll alatt tartásáról szóltak egyes fogvatartási helyekre vonatkozóan. A WHO külön megfogalmazta a fiatalkorú fogvatartottakkal kapcsolatban, hogy speciális kezelést igényelnek a pandémia ideje alatt. E körben hangsúlyozta, hogy a bevezetésre kerülő járványügyi intézkedések nem eredményezhetik a gyermekjogok sérelmét, valamint a koronavírus miatt esetlegesen elrendelt elkülönítés nem érvényesülhet büntetésként vagy magányos elszigetelődésként.²²

21 <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/prisons-and-health/data-and-statistics/infographic-people-in-prison-are-deprived-of-their-freedom-they-should-not-be-deprived-of-their-health> (letöltve: 2021. 12. 01.)

22 Children and adolescents deprived of liberty in the context of the COVID-19 response in the WHO European Region https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0011/458228/youth-detention-COVID-19-factsheet.pdf (letöltve: 2021. 12. 01.)

A WHO a járvány kitörésekor mintegy kulcsmondatként határozta meg az idézett mondatot, amely lényegében arra utal, hogy a szabadságuktól megfosztott elítélteket az egészségtől nem lehet megfosztani. A WHO ezen kulcsmondata érzékelteti, hogy milyen szempont figyelembe vétele mellett lehet járványügyi intézkedéseket bevezetni, így tehát a fogvatartottakat, köztük a fiatalkorúakat meg kell védeni a vírussal való megfertőződéstől, de ezen felül jelenti azt is, hogy a fogvatartottak mentális egészségét is védelmezni kell a korlátozásokból eredő negatív hatásoktól. A jelenleg hatályos jogszabályi rendelkezések üdvözlendő módon tartalmazzák a negatív hatásokkal szembeni garanciákat és kompenzálást, de meglátásom szerint oly módon tehetünk eleget a negatív hatások hosszútávú kiküszöbölésének, ha folyamatosan vizsgáljuk és elemezzük a járvány fogvatartottakra gyakorolt hatását nemcsak a pandémia ideje alatt, hanem azt követően is, hogy a korlátozások megszüntetésre kerülnek. A fiatalkorúak tekintetében, amint arra lehetőség lesz, a személyes érintkezést biztosítani és szorgalmazni kell, és az ebből eredő esetleges deprivációk megszüntetéséről a lehető legrövidebb időn belül szükséges gondoskodni.

BARTUSZEK LILLA JUDIT¹

A KERESZET(T) MEGOLDÁS?

A NEMZETKÖZI, VALAMINT A HAZAI KLÍMATÖREKVÉSEK JOGI KERETE, A KLÍMAPEREK GYAKORLATÁNAK ALAKULÁSA

Klímaperek: növekvő tendencia?

Az elmúlt évtizedben az éghajlatváltozásra adott nemzeti és nemzetközi válaszokat kodifikáló törvények száma, specifikussága és jelentősége megnőtt. Mivel ezek a törvények új jogokat ismertek el és új kötelességeket hoztak létre, olyan perek megindítását vonták maguk után, amelyek akár hatékonyságuk, akár tényleges alkalmazásuk megkérdőjelezésére irányultak. Ezen jogviták célja, hogy a jogalkotókat és a politikai döntéshozókat ambiciózusabb és alaposabb megközelítésre kényszerítsék az éghajlatváltozással kapcsolatban. Emellett folytatódtak a jogalkotási és szabályozási tétlenség miatti hiányosságok pótlására irányuló peres eljárások is. Ennek eredményeként a bíróságok egyre több vitát bírálnak el az éghajlatváltozás mérséklésére és az alkalmazkodásra irányuló erőfeszítésekkel kapcsolatos cselekmények – vagy éppen azok hiánya – miatt.²

A klímaperek kifejezés heterogén gyűjtőfogalom, amely változatos jogalapokon indított, akár nemzeti, akár nemzetközi fórumok előtt zajló peres eljárásokat jelöl, amelyek egyrészt a hiányzó, illetve nem kellőképpen ambiciózus kibocsátáscsökkentési intézkedések meghozatalát kívánják kikényszeríteni a jogalkotótól, másrészt a klímaváltozás okozta károkért való felelősség megállapítását célozzák.³

A klímaperek száma 2015 óta több mint kétszeresére nőtt világszerte. 1986 és 2014 között alig több mint 800 ügyet nyújtottak be, míg az azt követő 6 évben több mint 1000 ügyet indítottak.⁴ A továbbiakban – a szabályozási keret (A) – peres felek (B) – oksági kap-

1 Dr. Bartuszek Lilla Judit, PhD hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatási Doktori Iskola

2 Michael BURGER – Justin GUNDLACH: *The Status of Climate Change Litigation. A Global Review* (May 23, 2017). United Nations Environment Programme, May 2017; ISBN No: 978-92-807-3656-4, Columbia Public Law Research Paper, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3364568>

3 H. M. OSOFSKY: *The Intersection of Scale, Science, and Law in Massachusetts v. EPA*. In: *Adjudicating Climate Change* (szerk.: W. C. G. Burns – H. M. Osofsky). Cambridge University Press 2010. 134.

4 Joana SETZER – Catherine HIGHAM: *Global trends in climate litigation: 2021 snapshot*. London School of Economics and Political Science, 2021.

csolat (C) lebontásban – vizsgálom elsőként a külföldi klímákörök gyakorlatát, melyet a magyar helyzet elemzése követ.

A klímátörvények jogi és szabályozási kerete

A Fenntartható Fejlődési Célok (*Sustainable Development Goals, SDG*)⁵ implementációjához – és így az ezen tárgykörben eredeztethető jogviták keretrendszerét alkotó szabályozási rendszer megértéséhez – *célszerű a „fordított piramis” analógiáját használni.*

Nemzetközi szint

A piramis legfelső szintje a nemzetközi jog területe. A nemzetközi környezetvédelmi jogban más területeknél is nagyobb szerepet játszik a szerződési jog. Az elmúlt évtizedekben a legtöbb területen megszülettek a szabályozás keretei. A jogalkotók célja a minden államra kiterjedő és globálisan elfogadott szabályozások létrehozása és elfogadtatása volt, de ez az államok között mutatkozó érdekkülönbségek miatt lehetetlennek tűnt.⁶

A nemzetközi (politikai) közösség, valamint az ezen közösség működésének keretét biztosító nemzetközi jog egyes, például különböző nemzetközi szervezetek (pl. ENSZ) keretében megállapított ambiciózus cselekvési tervek révén szolgál iránymutatásokkal globális szinten. Ezen iránymutatások azonban – az említett okokból kifolyólag – gyakran jogi kötőerőtől mentesek. Erre a legjobb példa jelen téma vonatkozásában éppen a 2030-as Fenntartható Fejlődési Célok keretrendszerének ENSZ Közgyűlési határozatban történő elfogadása, amely mint ilyen, jogi kötőerővel nem rendelkezik. Kérdés tehát, hogy miként transzformálható a nemzetközi szinten megjelenő ambiciózus dokumentumok köre jogi szempontból is releváns cselekvési eszközökké.

A szabályozási nehézségek áthidalására a környezetvédelmi szabályozásban elterjedt a keretegyezmény mint szabályozási technika. Ilyen keretegyezmény foglalkozik például a határon át terjedő légszennyezéssel, az ózonréteget lebontó anyagokkal vagy éppen a globális felmelegedéssel. Ilyen keretegyezmény például az ENSZ Éghajlatváltozási keretegyezménye is.⁷ A keretegyezmények részesei jegyzőkönyvekben vállalnak konkrét és jogilag is kikényszeríthető kötelezettségeket. E jegyzőkönyvek kötelezettségvállalásai bővelkednek

5 A 2012-ben megrendezett Rio+20 ENSZ konferencián született döntés alapján 2015-ben került sor a 2015 utáni Fenntartható Fejlődési Keretrendszer elfogadására (A/RES/70/1). A keretrendszer alapjait a kiegyensúlyozott társadalmi fejlődés, a tartós gazdasági növekedés és a környezetvédelem képezik.

6 KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás: *Nemzetközi jog*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010. 166–167.

7 <https://eur-lex.europa.eu/content/paris-agreement/paris-agreement.html?locale=hu>

a technikai részletekben, például meghatározzák azt, hogy valamilyen káros anyag kibocsátását egy meghatározott időpont kibocsátásához mint alaphoz képest milyen időponttal és milyen mértékben kell csökkenteni.⁸ *Példaként említhetjük a kiotói jegyzőkönyvet,*⁹ amely azt a kötelezettséget fogalmazta meg az aláíró fejlett államoknak, hogy országonként lebontott, jogilag kötelező előirányzatoknak megfelelően csökkentsék az üvegházhatású gáz-kibocsátásukat.¹⁰ Szintén fontos még megemlíteni az SDG-vel egyidős (részben azok hatására elfogadott) Párizsi megállapodást,¹¹ amelyet az 1992-es ENSZ Éghajlatváltozási keretegyezményben résztvevő felek dolgoztak ki 2015-ben.

Az Európai Unió szintje

Felülről lefelé haladva, a piramis második szintje az európai uniós együttműködés területe. Az Európai Unió egy nagyon sajátos entitást képez, hiszen az EU az alapító szerződéseiben meghatározott egyes tárgykörökben „kvázi államként” viselkedik (ilyenek tekinthető többek között a kereskedelempolitika, vagy akár az egységes vámpolitika területe). Az Európai Unió az alapítószerződéseknek megfelelően *különböző hatáskörök mentén épül fel, így beszélhetünk tagállami, uniós és megosztott hatáskörökről.* A Fenntartható Fejlődési Célokat áttekintve több olyan célt és számos olyan célkitűzést találunk, amelyek a felszínre hozzák ezen hatásköri problémát. Egyfelől a nemzetközi jog oldaláról érkezik egy elvárás az egyes célok teljesítése irányában, a másik oldalról azonban az európai unió jogrendszerének szemüvegén keresztül vizsgálva az egyes célok és célkitűzések megvalósításához szükséges lépéseket, az látható, hogy ezen hatáskörök egy része tartozik csak kizárólagos uniós hatáskörbe, maradékuk pedig tagállami hatáskörként szerepel. Utalva a fenntartható fejlődés háromdimenziós modelljére (gazdasági, társadalmi, környezeti célok rendszere), azt láthatjuk, hogy míg a környezeti aspektusokat tekintve némiképp nagyobb mozgástérrel rendelkezik az Európai Unió, addig például a szociális téren – az alapító szerződések értelmében lényegében maradéktalanul – tagállami hatáskörök dominálnak, így tehát 27 egymástól majdhogynem teljesen független és össze nem hangolt szakpolitika összessége tapasztalható.

8 KARDOS G. – LATTMANN T.: (2010) 167–168.

9 Az ENSZ Éghajlatváltozási keretegyezményben részes felek konferenciájának 1997. évi harmadik ülészakán elfogadott Kiotói jegyzőkönyv. Kihirdette: 2007. évi IV. törvény.

10 KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László: *Nemzetközi jog*. Wolters Kluwer, Budapest, 2018.

11 Az ENSZ Éghajlatváltozási keretegyezményben részes feleinek 21. konferenciáján elfogadott Párizsi megállapodás. Kihirdette: 2016. évi L. törvény

A környezeti dimenziót tekintve az EU és valamennyi tagállama aláírta és megerősítette a Párizsi megállapodást, és határozottan elkötelezett annak végrehajtása mellett. Ezen elkötelezettségükkel összhangban az uniós tagországok megállapodtak abban, hogy az EU-t olyan pályára állítják, amely lehetővé teszi, hogy 2050-re az EU az első klímasemleges gazdasággá és társadalommá váljon. Az EU élen jár az éghajlatváltozás elleni küzdelemben. A nagyratörő uniós szakpolitikák és intézkedések globális standardalkotóvá teszik az EU-t, és világszerte előmozdítják az éghajlat-politikai törekvéseket. A Párizsi megállapodásban előírtaknak megfelelően az EU 2020 vége előtt benyújtotta hosszú távú kibocsátáscsökkentési stratégiáját és aktualizált éghajlat-politikai terveit, és vállalta, hogy az uniós kibocsátásokat 2030-ig az 1990-es szinthez képest legalább 55%-kal csökkenti.

Az uniós szintű klímátörekvések jogi keretét tekintve tehát Az európai zöld megállapodás¹² (EZM), valamint az ún. „Fit for 55” („Irány az 55%”) javaslatcsomagot¹³ célszerű közelebbről is megvizsgálni. Előbbi az Európai Bizottság 2019 decemberében bemutatott programja, mely többek között az erőforrások hatékony felhasználásának elősegítését, a tiszta, körforgásos gazdaságra való átállást, a biológiai sokféleség helyreállítását és a környezetszennyezés mértékének csökkentését tűzte ki céljául, míg utóbbi egy átfogó és összefüggő klímavédelmi javaslatcsomag, melyek megvalósítása esetén lehetővé válik az üvegházhatású gáz-kibocsátás nagyarányú csökkentése a következő évtizedben.

Az európai zöld megállapodás

Az Európai Bizottság 2019. december 11-én jelentette meg „Az európai zöld megállapodás” című közleményét, amelynek célja az éghajlat- és környezetvédelmi kihívások kezelése. A megállapodás iránytűje Európa klímasemlegességének elérése 2050-re, vagyis az üvegházhatású gáz-kibocsátás mértékének nettó nullára csökkentése. A közleményt előre rögzített ütemterv szerinti jogalkotás-sorozat követte és követi (mely ütemterv némi képpen módosult a világjárványra tekintettel). Ezen jogalkotás-sorozat lefedi az uniós politikák széles területét, így a klímacélokban, az energiaszektorban, a közlekedésben, a környezetvédelemben, a mezőgazdaságban és az iparpolitikában is változást hozó jogszabály-változtatásokról van szó. Az EZM céljainak megvalósítása érdekében az Európai Bi-

12 Az Európai Bizottság 2019. december 11-én jelentette meg „Az európai zöld megállapodás” című közleményét [COM(2019) 640 final], melynek céljával az éghajlat- és környezetvédelmi kihívások kezelését tűzte ki.

13 European Commission, Communication on ‚Fit for 55’: delivering the EU’s 2030 climate target on the way to climate neutrality, COM(2021)550 final – „Irány az 55%!”: Az EU 2030-ra vonatkozó éghajlat-politikai célkitűzésének megvalósítása a klímasemlegesség elérése érdekében (elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0550&from=EN>).

zottság nyolc szakpolitikai területen javasol új intézkedéseket. Ezek mellett a Bizottság a tagállamokkal együttműködve kívánja elérni a már meglévő jogszabályok és szakpolitikák betartását, végrehajtását.

Az EU az európai klímarendeletről – Az európai zöld megállapodás részeként – kötelező célként tűzte ki a klímasemlegesség 2050-re történő elérését. Ehhez a következő évtizedekben jelentős mértékben kell csökkenteni az üvegházhatást okozó gázok jelenlegi kibocsátási szintjét. A klímasemlegesség felé tett közbülső lépésként az EU fokozta a 2030-ra vonatkozó éghajlatvédelmi törekvését, és vállalta, hogy 2030-ig legalább 55%-kal csökkenti a kibocsátásokat. Az EU az „Irány az 55%!” elnevezésű intézkedéscsomag¹⁴ keretében felülvizsgálja az éghajlat-, energia- és közlekedéspolitikai jogszabályait annak érdekében, hogy a hatályos jogszabályokat összhangba hozza a 2030-ra, illetve 2050-re vonatkozó célkitűzésekkel.

Az Európai Bizottság által előterjesztett éghajlatváltozási csomag célja az ipar, az épületek, a közlekedés és a földhasználat területéről származó kibocsátások csökkentése. A csomag jelentős következményekkel jár majd valamennyi európai régióra, vállalkozásra és polgárra nézve, és a „szennyező fizet” elvet is átülteti a gyakorlatba. Központi eleme a szén-dioxid-árak újfajta megközelítése, ezért fontos, hogy a területi kohézióhoz is hozzájáruljon. A csomagnak figyelembe kell vennie minden térség szükségleteit, valamint biztosítani kell, hogy a helyi és regionális önkormányzatok nagyobb beleszólást kapjanak, részesüljenek a bevételekből, és közvetlenül hozzáférjenek a zöld beruházásokhoz, továbbá az éghajlattal kapcsolatos szociális kiadásokhoz igénybe vehető finanszírozáshoz, hiszen ők felelősek az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást célzó intézkedések 90%-ának, illetve az éghajlatváltozás mérséklését célzó intézkedések 70%-ának végrehajtásáért.¹⁵

Ezen a ponton fontosnak tartom hangsúlyozni az uniós szintű klímátörekvések jogi kötőerejének vonatkozásában, hogy önmagában a Bizottság nem jogalkotó szerv, mint minden esetben, így jelen tárgykörben is szükség van a Parlament és a Tanács közreműködésére is a Bizottság ambiciózus klímátörekvéseinek megvalósításához, hiszen csak e lépések tükrében beszélhetünk jogi kötőerővel bíró uniós jogszabályokról.

14 „Irány az 55%!”: Az EU 2030-ra vonatkozó éghajlat-politikai célkitűzésének megvalósítása a klímasemlegesség elérése érdekében [COM(2021) 550 final] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0550&from=EN>

15 Méltányos, igazságos és teljesíthető: az „Irány az 55%!” uniós intézkedéscsomag csak akkor lesz sikeres, ha annak végrehajtásába minden várost és régiót is bevonnak (sajtóközlemény), Régiók Európai Bizottsága – <https://cor.europa.eu/hu/news/Pages/fit-for-55-package.aspx>

Regionális szint

A piramis harmadik szintje a regionális együttműködési lehetőségekre fókuszál. Vizsgálandó kérdés, hogy az uniós tagállamok közötti, kisebb, regionális együttműködési alakulatok (például esetünkben a V4 államai) milyen mértékben nyújtanak megfelelő és hatékony platformot a fenntartható fejlődés keretrendszerének, és ennek részeként kifejezetten a klímátörekvések közös implementálásához, valamint, hogy milyen intenzitású a hajlandóság az egyes tagállamok részéről ilyen irányú együttműködések iránt.

Az elmúlt 30 évben a visegrádi együttműködés Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Csehország között a regionális együttműködés sikeres modellje volt. A Visegrádi Négyek (Visegrádi Csoport vagy V4) kezdetben a közös célok és értékek közösségeként segítette az EU- és NATO-csatlakozáshoz vezető közös európai törekvések megvalósítását. Bebizonyította, hogy a régió nemcsak kapcsolatokat és párbeszédet erősíthet, hanem hatékonyan erősíti a kölcsönös pozíciókat, miközben közösen kezeli a kihívásokat.

A klímaváltozás globális kihívásai, a környezet romlása és a növekvő egyenlőtlenségek újabb veszélyeket jelentenek életmódunkra, ami arra késztet bennünket, hogy erősítsük a visegrádi együttműködést a fenntarthatóság irányába. A regionális együttműködések terén – annak jellegéből adódóan – az államok részéről tett szándéknyilatkozatok és az azok alapján a gyakorlatban is megvalósított lépések dominálnak, hiszen a jogi kötőerővel bíró rendelkezések majd nemzeti szinten öltönek testet. Ugyanakkor általánosságban kijelenthető, hogy a regionális ösztönzők nagymértékben formálhatják az adott régió országainak nemzeti szintű szakpolitikai lépéseit.

Nemzeti szint

A fenti lépcsőfokokon keresztül elérkezünk a negyedik szintre, a tagállami szintű implementáció kérdéséhez, azaz annak vizsgálatához, hogy az ENSZ, valamint az Európai Unió tagállamai jogi, valamint ez ENSZ és/vagy EU tagságból eredő részben politikai lehetőségeikhez mérten milyen mértékű előrehaladást értek/érnek el a fenntartható fejlődés keretrendszerének implementálásában.

Mint jogi kötőerővel nem bíró keretrendszer, a 2030-ra kitűzött fenntartható fejlődési agenda egyik leginkább kardinális kérdése az abban foglalt vállalások valódi megvalósulásának nyomon követése nemzeti viszonylatban. Az agenda nyomonkövetési és felülvizsgálati mechanizmusai arra ösztönzik a tagállamokat, hogy rendszeresen és átfogóan végezzenek méréseket és készítsenek beszámolókat nemzeti szinten a fenntartható fejlődési célok implementálása irányába tett előrehaladásuk tekintetében. Ezek a nemzeti szintű

átfogó monitoringok várhatóan az ECOSOC¹⁶ égisze alatt ülésező magas szintű politikai fórum, a HLPF¹⁷ rendszeres felülvizsgálatainak alapjául szolgálnak majd. A 2030-ig szóló menetrendben előírtaknak megfelelően ezeknek a magas szintű fórum által végzett összesítéseknek önkéntes alapúaknak kell lenniük, állami vezetők bevonásával, a fejlett és a fejlődő országokban egyaránt minden érdekelt szereplő bevonásával kell történnie ezek elkészítésének.

Az önkéntes nemzeti beszámolók (*Voluntary National Reviews, VNR-ok*) célja a tapasztalatok – *többek között a sikerek, a kihívások és a levont tanulságok* – megosztásának megkönnyítése a 2030-as menetrend végrehajtásának felgyorsítása érdekében. A VNR-ok arra is törekednek, hogy megerősítsék a kormányok politikáit és intézményeit, valamint, hogy a fenntartható fejlődési célok megvalósítása érdekében több érdekelt felet támogassanak és partnerségeket mozgósítsanak. Magyarország 2018 júliusában mutatta be első ilyen jelentését az SDG-k végrehajtásának átfogó nyomon követéséért felelős ENSZ Magas Szintű Politikai Fórumán New Yorkban.

Ha általános jelleggel vizsgáljuk a nemzeti kormányok szerepét a fenntartható fejlődési keretrendszer, így köztük a klímátörekvések tagállami implementálására tekintettel, akkor gyakorlatilag annak a befolyásnak a mértékét vesszük górcső alá, amelyet a tagállam gyakorol ezen relációban a polgáira, illetve – a másik irányból megközelítve ugyanezt a kérdést –, amelyet a polgárok sokasága (és általánosabban fogalmazva egy adott állam társadalmi és gazdasági berendezkedése) gyakorol az állam vezetőire.

A növekvő népesség és a gyors ütemű gazdasági növekedés jelentősen megnöveli a természeti erőforrások és infrastruktúra fejlesztése iránti igényeket. A mindenkori kormányok számára kulcsfontosságúvá vált minél előbb hatékony megoldásokat találni a növekvő igények kezelésére. Éppen erre való tekintettel az állam egyik kiemelt feladata a *stratégiák megalkotása, a stratégiai tervezés és annak véghezvitele*. Álláspontom szerint a fenntartható fejlődés nem csupán egy elérendő és kívánatos cél, hanem egyidejűleg egy eszköz is az államok részére, melyet stratégiai eszközként használhatnak. Az állam szerepe felelősséget vállalni polgárai jólétéért, úgy a közeli, mint a távoli jövőt tekintve. A fenntarthatóság mint stratégiai tervezési eszköz épp ebben lehet az állam (gyakorlatban természetesen annak vezetői) segítségére, az államigazgatás minden szintjén.

Egyfajta stratégiaként jellemezhető a Magyar Kormány 2018-ban elfogadott Nemzeti Klíma- és Energiaterve is¹⁸. Az Európai Bizottság 2016. november végén hozta nyilvánosságra az ún. Téli Energia Csomagot (Energy Winter Package), ami több új klíma- és

16 Economic and Social Council (Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa)

17 High-level Political Forum

18 Nemzeti Klíma- és Energiaterv, Innovációs- és Technológiai Minisztérium (2018) https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/hu_final_necp_main_hu.pdf

energiapolitikai szabályozási javaslat mellett Nemzeti Energia- és Klímaterv (NEKT) kidolgozását kérte a tagállamoktól, egységes módszertan alkalmazása mellett, egységes tartalommal. A Bizottság állásfoglalása szerint a NEKT támaszkodhat a tagországok hatályos klíma- és energia stratégiáira, cselekvési terveire, ha azok összeegyeztethetők az EU 2030 klíma- és energiapolitikai céljaival, illetve a Párizsi megállapodásból fakadó üvegházhatású gázkibocsátás-csökkentési kötelezettségekkel¹⁹.

A magyar NEKT-ben azonban mindössze 40%-os kibocsátáscsökkentési célérték szerepel. Ezt egyébként már 2013-ban elérte az ország (elsősorban a szocialista ipar összeomlása miatt), azonban a növekvő szennyezés *következtében* megint visszaesett 33%-ra. Az Európai Unió 55%-os, valamint a tudós társadalom által tanácsolt 60-65%-os kibocsátáscsökkentési értékektől messze elmarad a hazai célszám. Kérdés tehát, hogy milyen eszközökkel kényszeríthető rá a döntéshozói réteg ambiciózusabb vállalások megtételére, és azok megtartására. Tanulmányom későbbi részében erre is kitérek majd a nemzetközi szinten már egyre gyakrabban megfigyelhető klímaperek gyakorlatát vizsgálva.

Önkormányzati szint

Piramisunk tagállami szintjét tovább bontva megállapítható, hogy azon belül elkülöníthetjük egy állam mindenkorai kormányát és annak tevékenységét (államigazgatás), illetve az önkormányzati igazgatás területi szintjét. Míg a központi államigazgatást alapvetően a makroproblémák kezelése, illetve egyes makropolitikai történések foglalkoztatják, addig a helyi önkormányzatok – a lakossághoz legközelebb álló szint lévén – a helyi szintű ügyek stratégiai tervezésében tudnák kézenfekvő módon hasznosítani a fenntarthatóság koncepcióját.

A 2030-as keretrendszer minden kétséget kizárólag ambiciózus. Az annak minden céljának, célkitűzéseinek és indikátorainak történő megfelelés természetesen egy nemzet számára sem valósítható meg 100%-osan. Ahhoz azonban, hogy a lehető legtöbbet tudjunk megvalósítani ezen célokból, elengedhetetlen, hogy a magas szintű politikai fórumokon kívül a lakossághoz legközelebbi szinten is tegyünk érte. Ezt a folyamatot nevezzük a 2030-as Fenntartható Fejlődési Célok lokalizálásának.

A városi növekedés jelenlegi üteme korábban soha nem látott mértéket öltött. A gyors urbanizáció óriási kihívásokkal jár, beleértve a növekvő légszennyezést, a nem megfelelő alapszolgáltatásokat és infrastruktúrát, valamint a tervszerűtlen városi terjeszkedést, amelyek a városokat még kiszolgáltatottabbakká teszik a katasztrófákkal szemben. Városainknak és falvainknak tisztáknak és biztonságosaknak kell lenniük, megfelelő lakhatási lehe-

¹⁹ Magyarország Nemzeti Energia- és Klímaterve (tervezet), 8. https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/hungary_draftnecp.pdf

tőségekkel és olyan alapvető szolgáltatásokkal, mint a víz és az áram. Szükség van továbbá hatékony közlekedési rendszerekre és zöldövezetekre is. A fenntartható fejlődési célok lokalizálása egyaránt magába foglalja annak vizsgálatát, hogy az helyi önkormányzatok alulról építkező fellépésük révén miként támogathatják a 2030-as menetrend megvalósítását, valamint azt, hogy az SDG-k milyen keretet nyújthatnak a helyi fejlesztési politikának. A 2030-as keretrendszer megvalósításához vezető egyik első lépés annak biztosítása, hogy a helyi önkormányzatok számára megfelelő környezet és erőforrás álljon rendelkezésre a valódi cselekvés véghezvitelére.

Az egyes ENSZ tagállamok fenntartható fejlődési célok implementálásában tett előrehaladását a fentebb tárgyalt Önkéntes Nemzeti Beszámolók tanulmányozásával követhetjük nyomon. Kialakítás alatt áll jelenleg egy olyan mechanizmus, amely lehetővé teszi a végrehajtás figyelemmel kísérését a helyi önkormányzatok szemszögéből is, összhangban az ENSZ Magas Szintű Politikai Fóruma által meghatározott értékelési ciklusokkal. A saját országjelentéseiket bemutató országok számos helyi és regionális önkormányzata felkérést kapott, hogy a lehető leghamarabb vegyenek részt a jelentéstételi folyamatban, amely elengedhetetlen lesz ahhoz, hogy részt vegyenek a tagállamok közötti párbeszédben, és készek legyenek hozzájárulni a nemzeti felülvizsgálatokhoz.

Természetesen a kulcskérdés ebben az esetben is a finanszírozás. A Fenntartható Fejlődési Célok 2030-as keretrendszerének szerves részét képezi az Addisz-Abebai Akcióterv (AAA), mely a fenntartható fejlődési szakpolitikai lépések finanszírozási kereteit fekteti le. Az addisz-abebai cselekvési menetrenddel összhangban a helyi hatóságokat – a civil szervezetekkel és a magánszektorral azonos szinten – egyedi partnerként kell elismerni, és be kell vonni a keretprogram nyomon követésébe. A helyi önkormányzatok szerepe az alapvető szolgáltatások, a rugalmas városi és területi infrastruktúrák beruházásaiban kulcsfontosságú a fenntartható fejlődési célok elérése szempontjából. A magas jövedelmű országokban a helyi önkormányzatok felelősek az állami beruházások 50%-áért, míg az alacsony jövedelmű országokban hozzájárulásuk 7%-ra korlátozódik.

Egyre több városvezető kötelezi el magát a klímátörekvések mellett, a lokális, helyi ügyeket és problémaköröket a középpontba állító települési klímastratégiák elkészítésének köszönhetően. Hazai viszonylatban a legismertebb példa talán a fővárosé. Budapest klímavészhelyzetet hirdetett, illetve külön klímastratégiát²⁰ fogadott el. A cél: csökkenteni a károsanyag-kibocsátást, hogy mérsékelni lehessen a klímaváltozás már elkerülhetetlenül jelentkező hatásait. De nem Budapest az egyetlen település, amely ambíciózus – ugyanakkor kétségtelenül szükséges – klímastartégiát alkotott. Magyarországon többek között Balatonfüred, Szentendre, Győr vagy éppen Békés városa is készített klímastratégiát.

20 Budapest Fenntartható Energia- és Klíma Akcióterve https://budapest.hu/Documents/klimastrategia/BP_kl%C3%ADmastrat%C3%A9gia_SECAP.pdf

Érdemes megfigyelni a témakörben érintett szereplők (a nemzeti és városi döntéshozók, a városlakók) döntési és cselekvési folyamatainak kölcsönhatását. Kimutatható ugyanis, hogy a civilek által végzett klímasztrájkok nagyban elősegítették az egyes települések, városok vezetőknek téma iránti elkötelezettségét. Ezt követően pedig – amikor már a települések egy kritikus tömege vezetett be stratégiákat, célokat és programokat a klímasemlegesség érdekében – a nemzeti szint is elérkezettnek látta az időt a cselekvésre. Tehát kijelenthetjük, hogy a település szintű fenntarthatósági irányú elköteleződések valóban elősegítették ezen folyamatok felgyorsulását nemzeti szinten is.

Legyen szó az államigazgatás bármelyik szintjéről, minden esetben fontos kihangsúlyozni az állam „bizalomépítő”, átláthatóságot közvetítő szerepét. A megfelelő társadalmi, gazdasági fejlődés csak úgy érhető el, ha a társadalomban kialakul egy bizonyos bizalmi szint a vezető réteg, a kormány iránt. Ez a bizalom lesz az első számú garanciája annak, hogy a lakosság (legyen szó egyénekről vagy vállalatokról) támogatóan álljon hozzá a kormányzat környezetvédelmet, illetve tágabb értelemben fenntarthatóságot promotáló kezdeményezéseihez. A mindenkori kormányok feladata továbbá annak biztosítása, hogy a törvényhozás hatalmi ága mellett a végrehajtás (ezen belül elsődlegesen a közigazgatás) rendelkezzen megfelelő kompetenciával, képzettséggel és kapacitással a szükséges reformok végrehajtásához, hiszen a (központi) közigazgatásban dolgozók megfelelő szakértelme létfontosságú a mindenkori kormányok által kidolgozott stratégiák, akciótervek, programok hatékony végrehajtásához.

A kérdés azonban az, hogy milyen eszközök állnak az állampolgárok (vagy éppen cégek) rendelkezésére ahhoz, hogy cselekvésre is sarkalják a vállalatokat tett aktorokat. Az egyik ilyen eszközt kétségtelenül az utóbbi időben egyre nagyobb jelentőséggel és gyakorlattal bíró klímaperek jelentik.

Klímaperek

A peres felek

Míg a klímaperek kezdetben tipikusan állami szervek ellen irányultak,²¹ legtöbbször egy fenntarthatóbb gazdaságpolitika kikényszerítése céljából, addig az utóbbi időben egyre gyakoribbak a nagy károsanyag-kibocsátó vállalatok ellen indított eljárások, ahol a kártérítés kiharcolása a cél a leginkább érintett csoportok számára, illetve a cégek elrettentése a további szennyezéstől. E perek sokszor abból indulnak ki, hogy a nagy olajcégek legkésőbb

21 SÜLYÖK Katalin: *A klímaperek kihívásai és sikerei – az Urgenda-ítélet tanulságai*. Közjogi Szemle 2020/1., 1–7.

a hatvanas évek óta tisztában vannak a fosszilis üzemanyagok okozta veszélyekkel, mégsem próbálták mérsékelni a károkat.²²

Fontos mérföldkő e tekintetben a Kivalina vs. ExxonMobil Corp. ügy²³, amelyben alaskai őslakosok pereltek 24 nagy olajcéget, mivel a falujukat lakhatatlanná tették a klímaváltozás generálta áradások. Az eljáró bíró ekkor arra jutott, hogy a vállalatokat nem lehet felelősségre vonni, hiszen a kormányzat elfogadott olyan törvényeket, amelyek csökkentenék a szennyezőanyag-kibocsátást. Ám az alperesek egyike, az AES óriáscég azt kérte a biztosítójától, hogy térítse meg számára a perköltségeket, de a Steadfast biztosítótársaság nem volt erre hajlandó, mondván, a per olyan kérdéseket érintett, amelyek az energiavállalat tevékenységének „természetes és valószínű következményei”. Ezzel az érveléssel egyetértett a bíróság is, ami klímaaktivisták szerint egyértelműen azt jelezte: van remény. A 2017-es úgynevezett *Carbon Boomerang* jelentés²⁴ már úgy látta: nemcsak a fosszilis energiahordozókat kitermelő cégeket lehetne perelni, hanem a szénerőműveket finanszírozó bankokat²⁵ és a fosszilis energiába fektető magánnyugdíjpénztárakat is. Mi több, egy ideje több olajcég már az éves pénzügyi jelentéseiben is megemlíti, hogy a különféle klímaperek komolyan befolyásolhatják jövőbeli nyereségességüket.²⁶

Ezzel együtt továbbra is bőven akad példa nemzeti kormányok elmarasztalására is. Tavaly februárban a francia kormányt²⁷ ítélte el a párizsi bíróság amiatt, mert nem tett eleget a saját maga vállalta kibocsátáscsökkentés érdekében. Tavaly áprilisban a német Szövetségi Alkotmánybíróság²⁸ mondta ki, hogy a német klímavédelmi törvény alkotmányellenes, mivel nem fékezi meg kellőképpen a szén-dioxid kibocsátást, veszélyeztetve ezzel a jövő generációk szabadságjogait. Talán még inkább ismert a holland példa, ahol az egyik „olajóriást”, a Shellt ítélte el a bíróság, arra kötelezve a céget, hogy hozza összhangba tevékenységét a párizsi klímacélokkal. Tavaly szeptemberben, Indonéziában²⁹ pedig az elnököt és más politikusokat a légszennyezés nem elégséges visszaszorítása okán marasztaltak el.

22 B. SIMON Krisztián: *A tétlenség ára – Klímaperek világszerte*. Magyar Narancs XXXII évfolyam, 3. szám

23 Native Vill. Of Kivalina v. ExxonMobile Corp., 696 F.3d 849, 853 (9th Cir. 2012)

24 The Carbon Boomerang: Litigation Risk as a Driver and Consequence of the Energy Transition, MinterEllison, (2017) <https://2degrees-investing.org/wp-content/uploads/2017/09/Carbon-boomerang.pdf>

25 Abrahams v. Commonwealth Bank of Australia (2021)

26 B. SIMON Krisztián: i. m.

27 Notre Affaire à Tous and Others v. France ügy

28 Neubauer, et al. v. Germany ügy

29 Citizen air pollution case (374/PDT.G/LH/2019/PN.JKT.PST.)

A legtöbb ilyen esetben az állampolgárokat képviselő egy vagy több civil szervezet áll felperesként az ügy másik oldalán. Külön említést érdemel az Urgenda Alapítvány kontra holland állam ügy³⁰, amelyet egy környezetvédelmi csoport és közel 900 holland állampolgár indított 2015-ben. A holland legfelsőbb bíróság kötelezte a kormányt, hogy 2020 végéig az 1990-es szinthez képest 25%-kal csökkentse az üvegházhatású gázok kibocsátását, hogy megvédje polgárait a globális felmelegedés hatásaitól.

Oksági kapcsolatok

Legyen szó akár a jogalkotási és szabályozási tétlenség miatti hiányosságok pótlására irányuló peres eljárásokról vagy éppen a klímakárok megtérítésére vonatkozó eljárásokról, minden ilyen esetben közös elem a jog- és a természettudomány működési elvei közötti különbség orvoslása. A természettudomány újításokra törekvő jellege olykor nehezen értelmezhető a jogi dogmatika évszázados keretei között. A két tudomány például másképp ítéli meg az okozatosságot és a bizonyítási eljárást. Jogi értelemben oka-e a globális klímaváltozásnak egy világszinten relatíve kis kibocsátással bíró ország? Ha igen, milyen mértékben? És mire kötelezhető, ha a fenti kérdésekre igennel felel a bíróság?

A kauzalitás kérdése nemcsak a klímakárok megtérítésére vonatkozó eljárások során merül fel az okozott kár és a magatartás között, hanem a klímaváltozás elleni szabályozás kikényszerítésére vonatkozó eljárásokban is. Ugyanis ez utóbbi esetekben is a jogalkotó olyan veszélyek és magatartások ellen kötelezhető fellépésre, amelyek képesek megsérteni bizonyos védeni rendelt jogokat, másként szólva ok-okozati viszonyban állnak e jogok védelmi körével, tartalmával.³¹ További probléma, hogy az okozati összefüggés bizonyítása is számos problémába ütközik. A teljes bizonyosság elérése a természettudomány módszertana és a természeti folyamatok véletlenszerűsége, illetve a vizsgált rendszerek komplexitása miatt nem is lehetséges.³²

Az éghajlatváltozás-attribúciós tudomány – amely az emberi tevékenységek, a globális klímaváltozás és az éghajlatváltozás hatásai közötti ok-okozati összefüggéseket vizsgálja – központi szerepet játszik számos ilyen perben. Az attribúciós tudomány gyorsan fejlődik, mind a hatások és a szélsőséges események éghajlatváltozásnak való tulajdonítása, mind az üvegházhatású gázok kibocsátásának bizonyos szereplőkhöz való hozzárendelése

30 Urgenda Foundation v The State of the Netherlands (Ministry of Infrastructure and the Environment), First instance decision, HA ZA 13-1396, C/09/456689, ECLI:NL:RBDHA:2015:7145, ILDC 2456 (NL 2015), 24th June 2015, Netherlands; The Hague; District Court

31 Sulyok K. (2020) 1–7.

32 Sulyok Katalin: *A tudományos bizonytalanság forrásai és szerepe a természet- és környezetvédelmi döntések ökológiai megalapozhatóságában*. Természetvédelmi Közlemények 19. évf. 2013. 62–73.

tekintetében. Egyre több bizonyítékkal felvértezve, amelyek a légköri üvegházhatású gázok koncentrációjának növekedését konkrét káros hatásokkal kapcsolják össze, a felperesek ambiciózusabb követeléseket indítanak a kormányokkal és a kibocsátókkal szemben az éghajlatváltozáshoz való hozzájárulásuk vagy az azzal kapcsolatos intézkedések elmulasztása miatt.³³

A magyarországi helyzet

Itthon mindezidáig nem született sem a német vagy éppen a holland mintának megfelelő ítélet környezetvédelmi kérdések terén. Jelen tanulmány írásakor azonban a lehetőség adott, hogy ez megváltozzon, még ha a gyakorlatban ennek valószínűsége csekélynek is látszik.

A politikai véleménykülönbséget nem mellőző hazai esetben az ellenzék képviselői a magyar klímátörvény³⁴ utólagos normakontrollját kérve fordultak az Alkotmánybírósághoz. A kormánytöbbség által elfogadott klímátörvény szerint Magyarország az üvegházhatású gázok kibocsátását legalább 40%-kal csökkenti 2030-ig az 1990. évhez képest. Az ellenzéki pártok szerint elfogadhatatlan, hogy a jelenlegi törvény mindössze 21%-os megújuló energia részarányt ír elő 2030-ra, ami messze elmarad a lehetőségektől. Legalább ilyen fontos, hogy az elkerülhetetlen változásokhoz való alkalmazkodás szükséges intézkedéseit sem tartalmazza a törvény.

Ugyanakkor, ahogy arra több szakértő is rámutatott, a magyar klímátörvény hosszútávú célja, a 2050-re kitűzött klímasemlegesség (azaz az üvegházhatású gázok kibocsátásának és elnyelésének egyensúlya) megfelel a Párizsi megállapodásban kitűzött céloknak, és összhangban van az IPCC által is felvázolt forgatókönyvekkel, amelyek a globális melegedés veszélyes szint alatt tartásához elengedhetetlenek. Így ebben a tekintetben kevésbé valószínű, hogy az Alkotmánybíróság Alaptörvénybe ütközőnek ítélje a jogszabály ezen részét.

Összegzés

Ahogy láthattuk, a klímavédelem területén a bírósághoz fordulás intézménye a döntéshozók ösztönzésének egy korántsem ismeretlen, ezen a területen mégis ezidáig kevésbé alkalmazott eszköze volt.

33 E. A. LLOYD – T. G. SHEPHERD: *Climate change attribution and legal contexts: evidence and the role of storylines*. Climatic Change 167, 28 (2021). <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03177-y>

34 2020. évi XLIV. törvény a klímavédelemről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2000044.TV>

A klímaperek területe kétségtelenül egy dinamikusan fejlődő esetjog elé néz a közeli és távolabbi jövőben. Mindennek következtében talán megváltozhatnak a „játékszabályok”. A klímaperek következtében a kormányok, az önkormányzatok és a vállalatok kénytelenek lesznek újragondolni, hogy mi jelenthet számukra kockázatot.

VÁLOGATÁS A SZAKIRODALOMBÓL¹

Büntetőjog, büntetőeljárási jog, kriminológia

Bárándy Gergely – Békés Ádám – Domonyai Alexa – Gépész Tamás – Nagy Gábor Bálint – Szilágyi Nándor Imre: *Büntetőeljárási és büntetés-végrehajtási iratmintatár: Beadványtervezetek a büntető- és a büntetés-végrehajtási eljárásokhoz, összesen 263 iratminta.* HVG-ORAC, Budapest, 2021.

Belovics Ervin – Beregszászi Gizella – Bodonyi István – Halmos Krisztina – Miskolczi Barna – Polt Péter – Szoboszlai-Szász Richárd – Váczi Pál – Vida József: *A Büntető Törvénykönyv kommentárja – Elektronikus kiadvány. A Legfőbb Ügyészség vezetőinek kommentárja.* HVG-ORAC, Budapest, 2021.

Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II.: különös rész.* HVG-ORAC, Budapest, 2021.

Christián László: *Komplementer rendészet.* Ludovika, Budapest, 2022.

Csányi Csaba – Dobák Imre – Drusza Tamás – Regényi Kund Miklós – Bács Zoltán György – Mezei József: *Nemzetbiztonság a 21. század elején: Szemben a kihívásokkal.* Ludovika, Budapest, 2022.

Kiss Tibor (szerk.): *Vásárlói bizalom az illegális szerek online piacán.* Ludovika, Budapest, 2021.

Kiss Tibor – Major Róbert – Németh Zsolt – Sivadó Máté – Vári Vince – Berei Róbert – Pallo József – Kőhalmi László – Barabás A. Tünde – Forgács Judit – Kasznár Attila – Kó József – Korinek László – Kulcsár Gabriella – Molnár István Jenő – Pap András László – Rózsa Sándor – Solt Ágnes – Tamási Erzsébet – Végh Viktória – Virág György: *Alkalmasított kriminológia.* Ludovika, Budapest, 2020.

¹ Összeállította: Jónás Irén könyvtáros, Országos Kriminológiai Intézet.

Mezei Kitti: *A kiberbűnözés aktuális kihívásai a büntetőjogban*. L'Harmattan, Budapest, 2022.

Petrétei Dávid – Schreiter Katalin – Tilki Katalin: *Támpontok az állatkínzás nyomozásához*. Ludovika, Budapest, 2021.

Windt Szandra: *A láthatatlan emberek: az emberkereskedelem jelensége Magyarországon*. OKRI, Budapest, 2021.

Polgári jog, polgári eljárásjog

Lukács Tamás – Martonovics Bernadett – Schadl György – Udvary Sándor – Ujlaki Tamás: *Nagykommentár a végrehajtási törvényhez*. Nagykommentár a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvényhez. Wolters Kluwer, Budapest, 2021.

Nagy Csongor István: *Versenyjogi kézikönyv*. HVG-ORAC, Budapest, 2021.

Polgári perrendtartás. Hatályos: 2022. január 11. Novissima, Budapest, 2022.

Polgári Törvénykönyv. Hatályos: 2022. február 9. Novissima, Budapest, 2022.

Ujhelyi Dávid: *A paródiakivétel szükségessége és lehetséges keretrendszere a hazai szerzői jogban*. Ludovika, Budapest, 2021.

Munkajog

A munka törvénykönyve. Hatályos: 2022. január 24. Novissima, Budapest, 2022.

Berke Gyula – Ferencz Jácint – Hajdú József – Kiss György – Kun Attila – Lőrincz György – Nádas György – Nyerges Éva – Schiffer András – Sipka Péter – Szabó Imre Szilárd – Török Bernát – Vereb Anita – Zaccaria Márton Leó: *A véleménynyilvánítás szabadsága és korlátai a munkajogviszonyban: A Magyar Munkajogi Társaság 2021. június 23-i vitaülésén elhangzott előadások, hozzászólások*. HVG-ORAC, Budapest, 2022.

Cséffán József: *A munka törvénykönyve és magyarázata*. Szegedi Rendezvényszervező Kft., 2022.

Robert C. Pozen – Alexandra Samuel: *Távmunka Zrt.* HVG, Budapest, 2022.

Sipka Péter: *A munkáltatói kárfelelősség elmélete és gyakorlata*. HVG-ORAC, Budapest, 2021.

Egyéb

Általános közigazgatási rendtartás – közigazgatási perrendtartás. Hatályos: 2022. január 19. Novissima, Budapest, 2022.

Az alkotmánybíróági gyakorlat I-II. Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata 1990–2020. HVG-ORAC, Budapest, 2021.

Bokor Csaba – Borók Tímea – Futó Gábor – Palotai Kinga – Szatmári László – Szilovics Csaba: *Adó 2022. magyarázatok*. PENTA Unió, Budapest, 2022.

Burián László – Király Miklós – Nagy Csongor István – Nemessányi Zoltán – Osztovits András – Somssich Réka – Szabados Tamás – Szabó Sarolta – Szőcs Tibor – Veress Emőd (szerk.): *Nemzetközi magánjogi évkönyv 2022*. HVG-ORAC, Budapest, 2022.

Császár Zoltán – Egri-Retezi Katalin – Futó Gábor – Horváthné Szabó Beáta – Kovács Ferenc – Sztankó Dániel: *Adózás 2022*. Vezinfó, Budapest, 2022.

Csizmadia Zoltán – Rechnitzer János: *Az önvezető járművek világa: társadalmi hatások és kihívások*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022.

Herich György: *Adótan 2022*. PENTA Unió, Budapest, 2022.

Koen Lenaerts – José A. Gutiérrez-Fons: *Az Európai Unió Bíróságának jogértelmezési módszerei*. HVG-ORAC, Budapest, 2022.

Pléh Csaba: *Pszichológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022.

Somody Bernadette – Szabó Máté Dániel – Vissy Beatrix – Dojcsák Dalma: *Alapjogi tanok I-II*. HVG-ORAC, Budapest, 2021.

Szűcs Krisztián – Törőcsik Mária: *Fogyasztói magatartás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022.

LINDT ROLAND¹

SED LIBERA NOS A MALO

A VALLÁSGYAKORLÁS ÉS EGYES VALLÁSI FELEKEZETEK A BÜNTETŐJOG TÜKRÉBEN²

Bevezetés

Georg Jellinek úgy tartotta: az egyén elidegeníthetetlen jogainak törvényben rögzítésére való igény nem politikai, hanem vallási eredetű, éppen ezért ez az igény nem a felvilágosodással, hanem a vallásháborúkkal jelentkezett.³ Ha csak részben is hajlunk ezen álláspont elfogadására, beláthatjuk, hogy a valláshoz való jog feltétlen szerepel az ember legalapvetőbb jogainak katalógusában.

E tény ismeretében nem meglepő, hogy a mai értelemben vett valamennyi jogállam elismeri és védi ezen alapszabadság érvényesülését. Az állam – mint általában a szabadságjogok esetében – passzív magatartásra köteles, azaz hagynia kell, hogy az egyén megvalósíthassa önmagát saját belátása szerint. Emellett azonban felmerül egy aktív magatartást megkövetelő aspektus is: az államnak fontos ügyelnie, hogy a hitéleti meggyőződések különbségeiből származó indulatok ne torkolljanak bűnelkövetésbe. Ekképp célszerű az államnak egyrészt megfelelő felvilágosítást adni az ifjúságnak a kérdéskört illetően a közoktatás kereteiben, másrészt valahogyan szankcionálnia kell a deviáns viselkedéseket, amelyek a szabad joggyakorlást sértik. Utóbbira megfelelő eszközöket a büntetőjog nyújthat.

Megszokhattuk már azonban, hogy a jog világában nem alkalmazható „fekete-fehér” megkülönböztetés. Kétségtelenül a lelkiismereti- és vallásszabadság az ember veleszületett és elidegeníthetetlen joga, azonban – mint minden jogot – ezt is rendeltetésszerűen kell gyakorolni.

Az utóbbi években a vallási deviancia jelensége egyre nagyobb teret nyer a popkultúrában. Csak néhány kirívó példaként említeném az irodalom területéről Nick Cutter „A

1 Lindt Roland, joghallgató, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2 A 2021. évi OTDK kiemelt dolgozata.

3 SCHWEITZER Gábor: *Lelkiismereti és vallásszabadság*. Lamm Vanda (szerk.): Emberi jogi enciklopédia. HVG-ORAC, Budapest, 2018. 463.

szekta” című regényét, az „Álomgyár” legújabb produktumai közül az Ari Aster féle „Fehér éjszakákat” (*Midsommar*) vagy Quentin Tarantino „Volt egyszer egy Hollywoodját”⁴ (*Once upon a time in Hollywood*). Valamennyi alkotásban találkozunk egy csoporttal, amely hídelmeik elsőbbségét hirdetve kegyetlenül tiporja el a legalapvetőbb emberi jogokat, hogy aztán a tagok mosollyal az arcukon a lehető legnagyobb higgadtsággal legitimálják tettüket. Az efféle csoportosulások esetén a társadalom legitim érdeke, hogy az állam korlátozza, szükség esetén ellehetetlenítse működésüket.

Jelen tanulmány tárgya ennek a kétoldalú kérdésnek a feszegetése: kísérlet, hogy megtalálja határvonalat, amely elválasztja egymástól a védhető érdeket az üldözendő magatartástól. A téma komplexitása miatt a kutatás interdiszciplináris megközelítést kíván, így a büntetőjogi tényezők mellett nem hagyhatunk figyelmen kívül alkotmányjogi és a szociálpszichológiai megfontolásokat sem.

A hatályos magyar szabályok⁵

Magyarország Alaptörvénye (továbbiakban: Alaptörvény) a VII. cikkben deklarálja a lelkiismeret és a vallás szabadságának jogát, amely mindenkit megillet. A jog tartalmáról a következőképp nyilatkozik: ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.⁶ Ez a nemzetközi egyezmények fényében eleget tesz a jogállami követelményeknek.

Az alapjog korlátozására vonatkozó rendelkezés másutt, az I. cikkben található. Eszerint „az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”⁷ A bekezdés értelmében a korlátozást csak törvény formájában jelenhet meg. A korlátozás oka más alapjog vagy

4 A film alapja a híres Sharon Tate gyilkosság, amelyet a Manson-féle szekta tagjai hajtottak végre.

5 E fejezet hivatott összegezni a vallásszabadságot ma érintő joganyagot. Valamennyi, a tárgyalt szabadságjogot valamilyen szinten érintő norma összegyűjtése herculei feladat lenne. Jelen munka tárgyát csak a releváns közjogi és büntetőjogi normák képezik.

6 Alaptörvény VII. cikk (1) bek.

7 Alaptörvény I. cikk (3) bek.

alkotmányos érték lehet. A meghatározás homályos, azonban a nemzetközi egyezmények alapján olyan értékekre gondolhatunk, mint a közbiztonság, a közegészségügy vagy a közrend védelme. Az Alaptörvény ezt követően rögzíti a szükségesség-arányosság tesztet, amelyet esetről-esetre kell elvégezni. Végül dokumentálja, hogy a lényeges tartalmat tiszteletben kell tartani. Ennek a fordulatnak az értelmezéséhez szükséges a részjogosítványok elkülönítése. Moore az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságára hivatkozva a vallásszabadság tartalmát kettébontja a hithez való jogra (*freedom to believe*) és a gyakorláshoz való jogra (*freedom to act*).⁸ A szokásos kettős felosztás helyett érdemesebb Schweitzer négyes felosztását alkalmazni. Ennek alapján elkülöníthető a vallásszabadságon belül a vallás, illetve a meggyőződés szabadsága; a vallásgyakorlat, a kultusz szabadsága; a vallási gyülekezési szabadság és a vallási egyesülési szabadság.⁹ A szerző szerint az alapjog lényegét figyelembe véve a felsoroltak közül csak az első korlátozhatatlan jog.

Az Alaptörvény további esszenciális megállapítása, hogy „az állam és a vallási közösségek különváltan működnek,” és a vallási közösségek önállóságát hirdeti, azonban megteremti a közérdekű célok elérése érdekében a lehetőséget, hogy egyes vallási közösségek az állammal együttműködjenek.¹⁰ Ez egy kölcsönösen előnyös helyzet, mivel az egyes felekezetek többletjogosítványokhoz jutnak, cserébe segítik az állami célok elérését. Az Alaptörvény a részletszabályok rendezését sarkalatos törvényre bízta, amely e szabadságjog esetében a 2011. évi CCVI. törvény (továbbiakban: Ehtv.) keretében valósul meg.

A 2011. évi CCVI. törvény vívmányai

Az elődjéhez képest részletesebb és komplexebb szabályozást jelenít meg (többek között szigorúbb feltételekhez köti vallási közösség létesítését), miközben továbbviszi elődje érdemeit (például a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak számára a vallásgyakorlás jogának a biztosítását). Az újítások közül számunkra legrelevánsabb a vallási közösségekre alkalmazható szankció. Az Ehtv. megtiltja, hogy az állam a vallási közösségek felügyeletére vagy irányítására szervet hozzon létre,¹¹ tehát a közigazgatási szervrendszeren keresztül a kontroll nem lehetséges. A törvény a közösségek jogellenes magatartásának megelőzése végett egy büntetőjogias megoldást dolgozott ki, amelynek alapja az elődben

8 Joey Peter Moore: *Piercing the Religious Veil of the So-Called Cults*. Pepperdine Law Review vol. 7, no. 3, 1980. 659.

9 SCHWEITZER G. (2018) i.m.: 464.

10 Alaptörvény VII. cikk (3)–(4) bek.

11 Ehtv. 8. § (1) bek.

leírt megoldás kisebb kiegészítésekkel. A jogalkotó a jogi személyiséggel bíró vallási közösségeknek megszüntetését és nyilvántartásból való törlését a bíróságokra bízta, amennyiben az ügyész ilyen jogi személy ellen keresettel él. A megszüntetésnek két esetköre különíthető el. Az első esetben a bíróság köteles megszüntetni a vallási közösséget és törölni a nyilvántartásból, ha az „Alkotmánybíróság elvi véleménye alapján alaptörvény-ellenesen működik”, vagy „a nyilvántartásba vételét meg kellett volna tagadni.”¹² Emellett a bíróság megszüntetheti – azaz csak lehetősége van, kötelezettsége nincs – az ügyész keresete alapján az adott közösséget, ha annak „tevékenysége súlyos, szándékos és többszöri törvénysértést valósított meg.”¹³ Ez az általános szabály, amely alól kivételt képeznek a bevett egyházak, vagyis az állammal megállapodást kötött közösségek. Az ő megszüntetésük két lépésben történhet, ugyanis előbb meg kell szüntetni a státuszukat. A bevett egyházi státusz Alkotmánybíróság elvi véleménye alapján az Országgyűlés döntésével szűnik meg.¹⁴ Ezek természetesen a jogutód nélküli megszűnés esetei.

Az Alkotmánybíróság hatásköre kulcsfontosságú a megszüntetés több esetében, ezért érdemes róla itt szólni. Viszonylag friss hatásköréről beszélhetünk, hiszen egy 2019-es jogszabály helyezte el a 2011. évi CLI. Alkotmánybíróságról szóló törvényben (továbbiakban: Abtv.). A jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség alaptörvény-ellenes működésével összefüggő véleménnyel kapcsolatos szakasz szerint: az Alkotmánybíróság a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösség alaptörvény-ellenes működésére vonatkozóan a bevett egyház esetén a Kormány, a vallási egyesület, a nyilvántartásba vett egyház és a bejegyzett egyház esetén a bíróság indítványa alapján elvi véleményt nyilvánít.¹⁵ Az indítványozói kör szűken meghatározott, a bevett egyházak itt is speciális elbánásban részesülnek. Külön kérdés, hogy az elvi vélemény elkészítésében az Alkotmánybíróság mely döntéshozó szerve járhat el. Az Abtv. értelmében a teljes ülés jár el olyan hatáskörök gyakorlásában, amelyeket maga az Abtv. vagy az Alkotmánybíróság ügyrendje annak hatáskörébe utal.¹⁶ Ezt a tárgyalat hatáskör esetében az Ügyrend elrendeli,¹⁷ ekképp ilyen kérdésben csak a teljes ülés dönthet.

12 Ehtv. 26. § (1) bek.

13 Ehtv. 26. § (2) bek.

14 Ehtv. 27. §

15 Abtv. 34/A. §

16 Abtv. 50. § (1) bek.

17 Az Alkotmánybíróság 1001/2013 (II.27.) AB Tű határozata az Alkotmánybíróság ügyrendjéről 2. § (2) bek. c)

Felmerülhet kérdésként, hogy nem lett-e volna egyszerűbb a jogalkotónak a vallási jellegű jogi személyekre kiterjesztve alkalmazni a 2001. évi CIV. törvényt, hiszen a megszüntetés mint intézkedés megjelenik benne.¹⁸ Ezt a döntést két módon látom alátámaszthatónak: egyrészt az alaptörvény-ellenesség megállapítása a rendes bírósági rendszeren belül nem lehetséges, másrészt az intézkedés alkalmazásának törvényben meghatározott feltételei nem állnak fenn minden esetben, hiszen ha példának okáért egy jogi személyiséggel rendelkező vallási mozgalom tagjai utasításra véletlenszerűen kiválasztott személyeknek okoznának testi sérülést, – akár rituális indokból – azt nem tudnánk e törvény szerint értékelni, mivel se a jogi személy nem került felhasználásra az elkövetéshez, se a törvény szerinti előny megszerzése nem történik meg, holott ezek kritériumai az intézkedés kiszabásának.¹⁹

A hatályos büntető anyagi jog és a vallásszabadság

A vallási jogi személyeket érintő büntetőjogi jellegű szabályok áttekintése után fontos górcső alá venni a lelkiismereti és vallásszabadságot védő egyes anyagi jogi szabályokat.

A 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) elemzése során szembeűnő, hogy a tárgyalt szabadságjogot nevesítve csupán egy tényállás hivatott védeni, azonban szétszórva sok helyen találhatunk vonatkozó rendelkezéseket.

A tárgyalt alapjogra koncentráló szakasz a már 1990-től a jogrendszer részét képező „lelkiismereti és vallásszabadság megsértése” címet viseli. Lényegében a Btk. elődjétől egészében vette át a leírást: *Aki mást lelkiismereti szabadságában erőszakkal vagy fenyegetéssel korlátoz, vallásának szabad gyakorlásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.* Az elkövetési magatartás a lelkiismereti szabadság korlátozása, illetve a vallásgyakorlás akadályozása. Passzív alanya bárki lehet. Elkövetési módként került meghatározásra mindkét esetben az erőszak és a fenyegetés. Előbbire nincs egzakt definíció a Btk.-ban, így az erőszakos magatartás fogalmát alapul véve a jogtudomány úgy állapította meg mint „a passzív alany testére irányuló fizikai ráhatás”.²⁰ A miniszteri indokolás szerint az erőszak elegendő, ha már az akarat hajlítására alkalmas (*vis compulsiva*), valamint irányulhat a sértettre vagy más személyre is.²¹ A fenyegetés meghatározását megadja nekünk a Btk., miszerint a fenyegetés „eltérő rendelkezés

18 2001. évi CIV. tv. 3. § (1) bek. a)

19 2001. évi CIV. tv. 2. §

20 GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar büntetőjog – Különös rész.* Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2020. 191.

21 Btk. részletes indokolása

hiányában súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen”.²² Itt az elkövetéshez elegendő az egyszerű fenyegetés, azaz nem kell élet, testi épség vagy egészség ellen irányulnia, továbbá a „komoly félelem” tényleges kialakulása sem kritérium, hiszen elég, ha a megnyilvánulás erre alkalmas.

A bűncselekmény alanya bárki lehet, kivéve hivatalos személy, hiszen ekkor hivatali visszaélés a helyes minősítés. Az elkövetés csak szándékosan valósulhat meg. Rendbeliség kérdéskörét tekintve érvényesül a főszabály, hogy a sértettek száma az irányadó, kivéve, ha az elkövető egy szertartás alkalmával, azonos akaratelhatározásból akadályoz többeket, ekkor egységet kell megállapítani. Halmazatban előfordul könnyű testi sértéssel és rongálással.²³ A tényállás „pikantériája” a stádiumtani elemzésnél ütközik ki. Az indokolás szerint ugyanis a bűncselekmény már kísérleti stádiumba jut az erőszak vagy fenyegetés alkalmazásának megkezdésével, azonban a befejezettséghez szükséges, hogy tényleges korlátozás vagy akadályozás megvalósuljon,²⁴ azaz materiális deliktumról beszélhetünk.

Megjelenik a vallási csoport védelme a „népirtás”,²⁵ az „emberiesség elleni bűncselekmény”,²⁶ a „közösség tagja elleni erőszak”²⁷ és a „közösség tagja elleni uszítás”²⁸ nevű bűncselekményeknél. Ezek megértéséhez szükséges a vallási csoport fogalma, amelyet megint csak a jogtudomány határoz meg: „vallási csoport az azonos hitelveket valló személyek csoportja.” Ezeknél a cselekményeknél fontos, hogy nem kritériuma a deliktumok megvalósulásának, hogy az alany valóban tagja legyen a védett csoportnak. Elegendő, ha az elkövető annak véli a sértettet, és ezen téves feltevése okán választja ki mint passzív alanyt.²⁹ Hatályos Btk.-nk is minősítő körülményt állapít meg a „lopás”, valamint a „rongálás” eseteiben a valláshoz tartozó dolgok védelmében. Előbbinél a jogszabály „vallási tisztelet tárgyára”,³⁰ utóbbinál „vallási tisztelet tárgyára vagy templomra, vallásgyakorlásra rendelt más helyre”³¹ utal. A fejezet végén szereplő értelmező rendelkezés alapján a vallási tisztelet tárgya magába foglalja a vallásgyakorlásra szolgáló tárgyat is.³²

22 Btk. 459. § (1) bek. 7.

23 GÖRGÉNYI I. – GULA J... (2020) i. m.: 287.

24 Btk. részletes indokolása

25 Btk. 142. § (1) bek.

26 Btk. 143. § (1) bek. h)

27 Btk. 216. § (1)-(2). bek.

28 Btk. 332. § b)

29 GÖRGÉNYI I. – GULA J... (2020) i. m.: 26., 288.

30 Btk. 370. § (3) bek. bc)

31 Btk. 371. § (3) bek. bb)

32 Btk. 383. § b)

Végül, az egész Btk.-ra vonatkozó értelmező rendelkezések között is találunk kapcsolódó jogszabályhelyeket. A törvény szerint közfeladatot ellátó személynek minősül „az egyházi személy és a vallási egyesület szertartást hivatásszerűen űző tagja”.³³ Véleményem szerint szerencsés döntés volt kicserélni a „lelkész” terminust, hiszen rossz értelmezés esetén kizárhatta volna a papnövendéket a védett körből. Ez többlet védettséget jelent a meghatározott személyi körnek, illetve támogatóik³⁴ számára. Emellett – bár ez utóbb a Btk. elődjében is megjelent – személy elleni erőszakos bűncselekménnyé nyilvánított a „lelkiismeret és vallásszabadság megsértése”.³⁵ E rendelkezés nagy jelentőséggel bírhat visszaeső elkövető ügyében.

A 2012. évi II. törvény a megfogalmazás modernizálásával, kisebb tartalmi változtatással vette át elődjétől „a vallásgyakorlás jogának megsértése” nevű szabálysértést.³⁶ A tényállásban szereplő helymegjelölés kiterjed minden egyes templomra vagy vallásgyakorlásra rendelt más helyre, attól függetlenül, hogy mely valláshoz tartozik. Az elkövetési magatartás továbbra is maradt a nyilvános botrányokozás, illetőleg a vallási tisztelet tárgyának vagy a szertartások végzésére szolgáló tárgynak a meggyalázása azzal, hogy utóbbi magatartást vallási szertartásokra rendelt helyiségen kívül is meg lehet valósítani.

A diszkriminációval kapcsolatos valamennyi tényállást a jogalkotó a 2003. évi CXXV. törvényben egyesítette úgy, hogy a védett tulajdonságok példálózó felsorolásába felvette a „vallási vagy világnézeti meggyőződés” terminust is.³⁷ Az ezzel összefüggő bármilyen jogsértést bejelentés alapján 2021-től az Alapvető Jogok Biztosa jogosult kivizsgálni, és – jogsértés megállapítása esetén – bírságot kiszabni. Ezzel lényegében a törvényhozó dekriminalizálta az e körbe tartozó deliktumokat, de büntethetőségüket nem szüntette meg.

Az új vallási mozgalmak szociálpszichológiai jellemzői

A problémakör megértéséhez fontos tisztában lenni azokkal a pszichológiai mechanizmusokkal, amelyek a csoport friss tagjaiból feltétel nélkül engedelmeskedő „bábokat” csinálnak.

33 Btk. 459. § (1) bek. 12. d)

34 L. Btk. 311–312. §

35 Btk. 459. § (1) bek. 26. f)

36 2012. évi II. törvény 188. §

37 2003. évi CXXV. törvény 8. § i)

Először is, a leendő tagtól jellemzően elvárnak egyfajta elhivatottságot – mindezt úgy, hogy az alany gyakran nincs tisztában a csoport minden tanával, céljával.³⁸ A tag a beavatással lényegében újra „megkeresztelkedik”, mellyel hátrahagyja régi énjét, az új gyakorlat teljesen áthatja személyiségét. Ezt követően az áldozat eskük és rítusok révén egyre inkább azonosul a csoporttal, a zárt közösség tagjává érik. A tag beilleszkedését folyamatosan felügyeli egy megbízható társa, a csoport elleni vétkezés pedig könnyen kizárást vonhat maga után.³⁹

Az új tag ellenőrzése mellett fontos az eszme beültetése. Le Bon az eszme terjedését három lépcsős folyamatként írja le: állítás, ismételés, lelki infekció.⁴⁰ Az állítás lényege a közérthetőség és egyszerűség. Célja, hogy mindenki azonosulni tudjon vele. Az ismételés vagy repetíció az állítás súlykolását jelenti lehetőleg ugyanazzal a szóhasználattal. Ettől az áldozatban olyan érzet támad, mintha mindenkitől ez az inger érkezne. Végül, a lelki infekcióhoz kell egy szikra, egy érzelmi töltet, amitől a jelmondat feltöltődik a tartalommal. Az infekción átesett tömeg vakon engedelmeskedik a vezérnek. A tömeg összetartását elősegíti az úgynevezett vakcsoport technika. Lényege, hogy egy véletlenszerű eljárással kiválasztott emberek csoportjában kialakul egyfajta szimpátia a tagok között, míg a kívülállókkal szemben ellenszenv ébred.⁴¹

Aronson megkísérelte összefoglalni a szektavezérek hét fő technikáját:⁴²

- sajátos társadalmi valóság teremtése: külvilág kizárása és sajátos világkép teremtése, például Jim Jones terjesztette, hogy küszöbön a nukleáris holokauszt;
- vakcsoport képzése: azonosulás elősegítése például új közös vezetéknev felvételével;
- elkötelezettség teremtése a disszonancia csökkentésével: a szervezet fokozatosan kér egyre többet a tagtól; először csak kisebb adományokat kér, később aszkézist rendel el a hibákért, majd bűncselekmény elkövetésére köteleznek, végül akár az öngyilkosságba hajszolnak;
- hiteles vezető képe: a vezért természetfelettinek állítják be, például David Berg azt állította, hogy Mózes reinkarnációja;
- hittérítésre kötelezés: ezáltal a szervezet új tagokhoz jut, illetve a tagok megtanulják kezelni a hitet érő kritikát;

38 Richard DELGADO: *When Religious Exercise Is Not Free: Deprogramming and the Constitutional Status of Coercively Induced Belief*. Vanderbilt Law Review vol. 37, no. 5, 1984. 1073.

39 Jean VERNETTE: *Szekták*. Palatinus, Budapest, 2003. 11–13.

40 Gustave LE BON: *A tömegek lélektana*. Hermit, Onga, 2018. 94–97.

41 Anthony R. PRATKANIS – Elliot ARONSON: *A rábeszélőgép*. Ab Ovo, Budapest, 2012. 130–131.

42 PRATKANIS, A. R. – ARONSON E. (2012) i. m.: 182–18.

– nemkívánatos gondolatok elterelése: az újak mellé felügyelőt biztosítanak, megvonják az áldozattól az alvást és az étkezést, keményen dolgoztatják etc., és büntetést szabnak ki az engedetlenségért;

– úgynevezett fantomra összpontosítás: a fókusz egy utópisztikus célra helyezik, ami teljes odaadást követel, például szcientológusoknál a „tisztaság állapota”.

Jól látható tehát, hogy a bevett módszer a tag életének minden szegmensére kiterjedően segíti az ideológiai „nevelést”. Morin lényegében ezzel azonosítja az agymosás (*brainwashing*, *lavage de cerveau*) kifejezést, amelynek feltalálását a kínaiakhoz köti. Az indoktrináció során a hadifoglyokat éjszakánként felkeltették, hogy az ideológiát oktassák nekik. A hadifoglyokat az eljárás előbb fizikailag, később pszichikailag törte meg. Az első – a civil lakosság körében jelentkező – hasonló eseteket 1968-ban kezdtek érzékelni, amelyek során az áldozatokat olyan fizikai sanyargatásnak tették ki, hogy kritikai érzékük teljesen elveszett, és vakon elfogadtak bármilyen tanítást. Ekképp, miután mindenüket a gyülekezetre ruházták, még hajlandóak voltak prostitúcióra, sőt öngyilkosságra is a vezér kedvéért.⁴³

Ezekén túl az egyén feletti befolyást tovább növeli a konformitás jelensége. Aronson a következő definíciót hozza: „Egy személy viselkedésének vagy véleményének olyan változása, amely egy egyéntől vagy egy csoporttól származó, valódi vagy vélt nyomás következtében alakul ki”.⁴⁴ Egy kommuna esetében az együttélés következtében elég erős kapcsolatok alakulnak ki, hogy az egyének egymás viselkedésére komoly hatással legyenek.

A konformitást Aronson a társas befolyásolásra való reakció szerint három jelenségre bontja:⁴⁵

– behódolás: az alany nem ért egyet a szituációval, de a jutalom érdekében vagy a büntetés elkerülése végett alkalmazkodik – ez nem tartós állapot, mivel a jutalmat és a büntetést osztó hatalommal együtt szűnik meg;

– azonosulás vagy identifikáció: az egyén motivációja itt a csoporthoz tartozás akarása. Az elfogadás érdekében átveszi a befolyásoló gondolatmenetét – ez se kifejezetten tartós, hisz a csoporthoz tartozás vágyától függ;

– internalizáció: a befolyásoló intelmeit a befogadó tényleg elfogadja igazságként, ezáltal bekerülnek értékrendjébe – így függetlenül a tétel forrásától, és ez tartósságot fog eredményezni.

43 Jean-Pierre MORIN: *Les sectes et la loi*. Revue des deux mondes no. octobre 1995. 38–39.

44 Elliot ARONSON: *A társas lény*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994. 56.

45 ARONSON E. (1994) i. m.: 68–69.

A destruktív mozgalmak célja ez utóbbi. Az áldozat attitűdje gyakran olyan károkat szenved, hogy lehetetlenné válik a reintegráció.

A leírtak tanulságait úgy összegezhetjük, hogy a destruktív kultikus csoportok átfogó módszerrel rombolják az ember személyiségét, ennek hatását pedig tovább fokozza a csoportnyomás. Az áldozatot fontos minél hamarabb mentesíteni a káros befolyástól, és visszavezetni a valódi emberi kapcsolataihoz.

Nemzetközi kitekintés: a francia út

Európában a francia állam foglalkozott a legtöbbet az új vallási mozgalmak kérdésével. Morin 1995-ös cikkében arról számol be, hogy az akkori büntetőjogi és munkajogi szabályozás egyszerűen alkalmatlan volt a szituáció kezelésére. A csoportok vezetői ügyeltek rá, hogy konkrét jogszabályi rendelkezéseket ne hágjanak át, így a jog képtelen volt megmenteni a becsapott, kizsákmányolt embereket.⁴⁶ Macone a probléma kezelésére két utat különböztet meg: az egyik a sok állam által követett passzív magatartás, amely hisz abban, hogy a jelenlegi jog megoldást jelenthet, és a francia utat, ami felismeri az efféle mozgalmakban lévő fokozódó veszélyt és hajlandó jogi lépéseket tenni ellenük.⁴⁷

A lehetséges megoldások a francia jogászok szerint egyáltalán nem egydimenziósak, így több jogágban is felfedezték az ellenállás lehetőségét. Macone szerint a polgári jogi jogintézmények közül például alkalmas lehet nagykorúak esetében a korlátozott cselekvőképesség intézménye. Ennek révén a szervezetektől vissza lehetne követelni a részükre ajándékozási szerződés keretében juttatott vagyontárgyakat. Az ilyen felekezethez tartozó gyerekek jogvédelmét emellett a „családi ügyek bírójára” (*le juge des affaires familiales*) és a „gyermekbírójára” (*le juge des enfants*) bízna.⁴⁸ Goyard ezzel szemben megoldásnak látja egy új, független közigazgatási szerv létrehozását, melynek feladata nyomon követni az egyes csoportosulások fejlődését, hogy értesíthesse a hatóságokat az esetleges veszélyekről, és szükség esetén utasítsa is azokat.⁴⁹

A megoldási alternatívák közül azonban mégis a büntetőjog terrénja bizonyult a legmegfelelőbbnek a helyzet kezeléséhez, ugyanis 2001-ben elfogadásra került a „szektaelle-

46 MORIN J.-P. (1995) i. m.: 40–41.

47 Christophe MACONE: *Les différentes réponses de l'État français aux dérives des groupes sectaires*. Criminologie vol. 41, no. 2, 2008. 186.

48 Lásd: MACONE, C. (2008) i. m.: 191–193.

49 Claude GOYARD: *L'Administration face aux sectes*. La Revue administrative vol. 49 no. 293, 1996. 541.

nes törvény”.⁵⁰ Ez a jogszabály jelentős módosításokat eszközölt a francia büntetőtörvénykönyvön a jogi személyek felelősségét illetően.⁵¹ A jogszabály nem titkoltan a Szcientológiai Egyház tevékenysége ellen született.

Destruktív vallási közösségek a magyar büntetőjog tükrében

Domínguez Velasco véleménye szerint a destruktív vallási közösségeket célszerű lenne az általuk leggyakrabban elkövetett jogellenes cselekmények alapulvételével csoportosítani – gondolva itt olyan jogszerűtlen magatartásokra, mint a megtévesztő reklámok, tagok manipulációja, kényszermunka, a tagok gyermekeinek mentális bántalmazása, személyiségi jogok bitorlása etc.⁵² Érezzük, hogy a felsorolás valamennyi eleme kívül esik a jogszerűség határán, azonban mégis nehézséget okozna némely cselekménynél a pontos minősítés. Kérdéses, hogy egyáltalán létezik-e minden esetben megfelelő tilalom. E fejezetben cél egyrészt vizsgálni, hogy az ilyen jellegű csoportosítás lehetséges-e, másrészt egyes jogalkalmazási nehézségeket boncolgatni, melyek az általános rész efféle szervezetekre történő alkalmazása során merülhetnek fel.

Különös részi összevetés

Hogy ezen alfejezet rendeltetését betölthesse, nehéz kiválasztani a megfelelő alanyokat, mivel az új vallási csoportok roppant változatos képet mutatnak, és legtöbbjük létezése nem tartós. Vannak kirívó esetek. Tennessee államban működött egy Holiness Church nevű csoport, amely egyik szertartása alkalmával a „szerencsés kiválasztott” mérges kígyók ölelésében lehetett részese az isteni extázisnak. Meglepő módon a Tennessee Állami Legfelsőbb Bíróság csak a szertartást tiltotta be, magát a felekezetet nem.⁵³ Ehhez hasonló példákból nem vonhatunk le általános tanulságokat. Ebben a fejezetben ezért elengedhetetlen olyan közösségek analízisa, amelyek évtizedeken keresztül, akár mai napig működnek. Így esett a választás az Isten Gyermekei (Children of God) felekezetre, a Szcientológiai Egyházra, illetőleg a Moon szektára.⁵⁴

50 LOI no 2001-504 du 12 juin 2001

51 Bővebben lásd: MACONE, C. (2008) i. m.: 205–208.

52 Josue Domínguez VELASCO: *Sectas en el Sistema Jurídico Español*. Publicaciones Didácticas no. 79, 2017. 195.

53 MOORE J. P. (1980) i. m.: 660–661.

54 E szervezetekről bővebben lásd: LUGOSI Győző (szerk.): *Szekták*. Budapesti Ismeretterjesztő Társulat, Bu-

A szakirodalomból kitűnik, hogy valamennyi mozgalom más és más típusú bűncselekményekkel hozható összefüggésbe, tehát kategorizálásuk e módon nem célszerű.

Általános részi összevetés

Az eddigiek alapján érdemesebbnek tűnik kiértékelni a mozgalmakat az általános rész tükrében. Meglátásom szerint nehézségekkel leginkább a büntetőjogi felelősségrevonás akadályai körében találkozunk, főként a kóros elmeállapot, illetve a kényszer és fenyegetés témakörében, valamint a társas bűnelkövetési alakzatoknál kétséges, hogy egyes csoportosulások minősíthetők-e bünszervezetként.

Az alannyá válást kizáró okok és a vallási fanatikus elkövetők

A kóros elmeállapot hazai büntetőjogunk egyik legnehezebben megfogható fogalma. A Btk. indokolása szerint a kóros elmeállapot olyan pszichikus állapot, amely kizárja vagy korlátozza a beszámítási képességet.⁵⁵ A beszámítási képességnek külön nincs meghatározva normatív fogalma, ezért a jogtudományi definíció irányadó lehet. A beszámítási képességgel rendelkező személy képes a cselekménye következményeinek a felismerésére, előrelátására (felismerési képesség), és képes a megfelelő akaratképzésre és az akaratának megfelelő magatartás tanúsítására (akarati képesség).⁵⁶ Láthatjuk tehát, a meghatározás két képességet rejt magában: az alannyá váláshoz szükséges, hogy a potenciális alany képes legyen felmérni, felismerni a szituációt, és előrelátni cselekményének kihatását, valamint képesnek kell lennie elképzelését a külvilágban akarata szerint érvényre juttatni, aszerint cselekedni. A törvény különbséget tesz kizárt és korlátozott beszámítási képesség között.⁵⁷ Előbbinél az alany képtelen felmérni a helyzetet, és annak megfelelően cselekedni, ezért a törvény indokolása ebben az esetben csak büntetendő cselekményről beszél, míg utóbbi esetben ez a képesség csak részben nem áll rendelkezésre, vagyis az alany megvalósít bűncselekményt, de állapota korlátlan enyhítést tesz lehetővé.⁵⁸ Ennek fényében, ha az előbbi

dapest, 1994, 15–17., 59–60., 69–74.; Giuseppe de Rosa: *Vallások, szekták és a kereszténység*. Szent István Társulat, Budapest, 1991. 177–179., 186–187.; Domínguez Velasco J. (2017) i. m.: 196.

55 Btk. részletes indokolása

56 GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar büntetőjog – Általános rész*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019. 199.

57 L.: Btk. 17. §

58 Btk. részletes indokolása

esetben említett személyt valaki rábírja bűncselekmény elkövetésére, azt nem felbujtóként, hanem közvetett tettesként kell felelősségre vonni.⁵⁹

A hatályos törvényünk példálózó jelleggel sem említi az ilyen állapotot előidéző rendelkezéseket. Egyetértek Kőhalmi László meglátásával, miszerint helyes a szóban forgó szabályozás, hiszen a jog nem tud lépést tartani a pszichológiai és pszichiátriai terminológia váltoásaival.⁶⁰ A bírói gyakorlatból öt esetkör kristályosodik ki: elmebetegség, gyengeelméjűség, szellemi leépülés, tudatzavar és személyiségzavar.⁶¹ Felmerülhet a kérdés, hogy egy destruktív csoporthoz tartozó elkövető esetén felmerülhet-e valamelyik kimentési ok.

Véleményem szerint a nyelvtani értelmezésből kiindulva a legtöbb esetre nézve a tudatzavar képzelhető el. Belovics Ervin ezt a tudat beszűküléseként úgynevezett „homályállapotként” írja le, azonban megjegyzi: ha fiziológiás indulat az okozója, akkor nem alkalmazható rá a 17. §.⁶² Esetleges kimentésre módot adhat a 18. §, amennyiben az elkövetőnek tudtán kívül juttattak a szervezetébe valamely kábító hatású anyagot. Ekkor – mivel nem önhibájából került zavart állapotba – alkalmazhatóak a kóros elmeállapot szabályai.

Nehézséget okozhat a vezető megítélése, gondolva itt arra a típusra, aki nem üzleti lehatóséget lát mások irányításában, hanem maga is eszméi áldozata. Az ő esetében a személyiségzavaros állapot merülhet fel. Ez önmagában nem betegség. Tudományos igénnyel megfogalmazva „a személyiségzavar a belső élmények és a viselkedés olyan átfogó, tartós és rugalmatlan mintája, amely jelentősen eltér az egyént körülvevő kultúra elvárásaitól”,⁶³ tehát egyfajta mélyen gyökerező antiszocialitás. Belovics Ervin szerint ez akkor minősülhet kóros elmeállapotnak, ha súlyos patológiás, elmebetegségszerű tüneteket mutat.⁶⁴ Ennek vizsgálata minden esetben orvosszakértő bevonásával történik, megállapítása megítélésem szerint egyes ügyekben nem kizárt.

A követők esetében az alannya válást nagyobb valószínűséggel befolyásolhatja kényszer vagy fenyegetés fennállása, amelynek Btk.-nk szerint létezik akarati képességet kizáró és korlátozó formája is.⁶⁵ Az indokolás szerint a kényszer fizikai, míg a fenyegetés pszichikai

59 Btk. 13. § (2) bek.

60 KŐHALMI László *A kóros elmeállapot és a beszámítási képesség büntetőjogi szabályozása*. Büntetőjogi Szemle 2012/3. szám., 34..

61 GÖRGÉNYI I. – GULA J... (2019) i. m.: 200.

62 BELOVICS Ervin – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. – Általános rész*. HVG-ORAC, Budapest, 2014. 205.

63 GÖRGÉNYI I. – GULA J... (2019) i. m.: 201.

64 BELOVICS E. – NAGY F. – TÓTH M. (2015) i. m.: 206.

65 Btk. 19. §

ráhatás.⁶⁶ Utóbbi normatív fogalma az előbbieken tisztázásra került, egyszerű fenyegetés esetén az akarat meghajlítására, minősített fenyegetésnél (élet, testi épség vagy egészség elleni közvetlen fenyegetés) akarat megtörésére alkalmas verbális támadásról beszélhetünk. A kényszer magában foglalja az erőszakot, és minden más fenyegetésnek nem minősülő cselekményt. A kényszer vagy fenyegetés hatását az alany szubjektumára tekintettel esetenként kell vizsgálni. Ilyen jellegű rábírás tapasztalataim szerint gyakran előfordul kommunákban, az alanyt akár a családjával is zsarolhatják.

Kultikus mozgalom mint bűnszervezet

A bűnszervezet normatív fogalmát a Btk. értelmező rendelkezéseiben találhatjuk: legalább három személyből álló, hosszabb időre, hierarchikusan szervezett, konspiratíván működő csoport, amelynek célja ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése.⁶⁷ Ezek közül valamennyi objektív, tárgyi feltétel, melyek megvalósulását külön kell vizsgálni.

Legalább három személy: a bűnszervezet megállapításához nem szükséges és nem is jellemző, hogy az alanyok egyszerre legyenek jelen az elkövetésnél. Ha az egyik alany nem büntethető valamely oknál fogva, de részt vett a szervezetben, a többi elkövető esetében ugyanúgy alkalmazni kell a bűnszervezethez tapadó hátrányos jogkövetkezményeket. Nem kritérium, hogy a tagok ismerjék egymást, a megvalósuláshoz elegendő, ha egy irányító személy összefogja a cselekvéseket. Vallási mozgalmak esetén a létszám bizonyosan meghaladja a három főt, az említett szervezeteknél ezres nagyságrendekről beszélhetünk.

Hosszabb idő: a bűnszervezetnek elegendő ideig kell fennállnia, hogy a csoportosulás összehangoltan tudjon működni. A bírói gyakorlat szerint ez minimum fél-egy éves időintervallumot jelent.⁶⁸ Fontos, hogy nem a tagok közreműködésének idejét kell alapul venni, hanem a szervezet tényleges működésének az idejét. A tárgyalt közösségeknél ez a feltétel szinte kivétel nélkül megvalósul, mivel vallási szervezetükből kifolyólag határozatlan időre jönnek létre.

Hierarchikus felépítés: ez egyrészt a szervezeten belüli alá-fölérendeltségre utal, ahol a döntési szintek eltérnek, és a vezetőknek utasítási joguk van, másrészt feltételezi a feladatmegosztást a tagok között. A nagyobb mozgalmaknál megfigyelhető, hogy akár több szintű hierarchikus rendszert alakítanak ki, ahol a vezér szava minden döntést felülír, a feladatokat

66 Btk. részletes indokolása

67 Btk. 459. § (1) bek. 1.

68 GÖRGÉNYI I. – GULA J... (2019) i. m.: 283.

pedig rendszeresen kerülnek kiosztásra a tagok között. Általában a „ranglétra” alján álló tagok végzik a lebukással fenyegetett feladatokat.

Konspiratív működés: az összehangolt működést nyelvtani egyértelműsítés végett felváltó fogalmi elem. Az elkövetők közötti koordinációra utal, amely olyan aspektusokat foglal magában, mint a bűncselekményből származó előnyök elosztása vagy a feladatmegosztás tervszerűsége az elkövetés kapcsán etc.⁶⁹ A destruktív csoportok esetén a vezetők precízen meghatározzák az egyes követőkre az elkövetés során háruló feladatokat. A bűnözésből származó, jellemzően anyagi jellegű előnyök jelentős részét a vezér a rendszer fenntartására fordítja, így ez a kritérium is teljesülni látszik.

Legalább ötévi szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése mint a szervezet célja: számszerűleg legalább két bűncselekmény elkövetésére irányultságról van szó. Fontos, hogy az alap tételkeretnek kell az említett büntetési minimumot elérnie az egyes deliktumok esetén, nem a bűnszervezeti joghatások miatt megemelt tételkeretnek.⁷⁰

Tárgyi elemről lévén szó, a szervezet célja nem jelent célzatosságot szubjektív elkövetői oldalról. A tagok tudatának csupán azt a tényt kell átfognia, hogy a bűnszervezet tárgyi feltételei fennállnak, és súlyosan minősülő cselekmények elkövetését tervezik. Ettől függetlenül a bűnszervezet megvalósulásához nem szükséges egyetlen cselekmény kísérleti stádiumig juttatása sem. A pusztá előkészületi cselekmény *sui generis* „bűnszervezetben részvétel” nevű tényállás alapján büntetendő.⁷¹ Ezen bűncselekmény megvalósulásának nem kritériuma, hogy az előkészületi stádiumban lévő bűncselekmény büntetési tételkerete elérje az öt évet, így akár szándékos vétség előkészületével is megvalósítható.⁷² Az új vallási mozgalmak bűnszervezetté minősítése e ponton megkérdőjelezhető. Vajon a gyülekezetek célja valóban a bűnelkövetés, vagy csak ideológiájukat próbálják védeni? Valamennyi tag tisztában van a szervezet céljaival, vagy sokan csak a vak hitnek engedelmessé válnak? Ezekre a kérdésekre a válasz esetenként változó, és sok csoportosulás esetében valószínűleg e pont miatt nem állapítható meg bűnszervezet. Ellenben az erősen üzleti alapon működő szervezeteknél, mint a Szcientológiai Egyház vagy a Moon szekta, ahol jogellenes gazdasági tevékenységet folytatnak a tagok – véleményem szerint – ez a feltétel is fennáll.

Az általános részi összevetést összegzendő konstatálhatjuk, hogy itt sincsenek igen-nem válaszok, a szervezetek nem kategorizálhatók. Minden incidensnél a konkrét ügy részleteinek alapos mérlegelése teszi csak lehetővé a helyes döntést. Mindenesetre láthattuk, hogy a fejezetben elemzett jogintézmények alkalmazásának elvi lehetősége minden esetben fennáll és vizsgálendő.

69 uo. 284.

70 BELOVICS E. – NAGY F. – TÓTH M. (2015) i. m.: 330.

71 Btk. 321. §

72 TÓTH Mihály: *A bűnszervezeti elkövetés szabályozásának kanyargós útja*. Magyar Jog 2015/1., 10.

Zárógondolatok és de lege ferenda javaslat

Az új vallási mozgalmak és a büntetőjog relációjának analízise után két észrevételt tehetünk: egyrészt az ilyen csoportok által gyakran tanúsított büntetendő magatartások döntő hányadát tudjuk rendelni valamely különös részi tényállás alá, másik oldalról van egy minden esetben jelentkező cselekmény, ami bár érezhetően jogellenes, mégsem tud vele a büntetőjog szembeszállni. Ez az a fajta manipuláció, amely révén a követő vakon engedelmeskedik a guru minden parancsának, ezáltal – kvázi a sértett beleegyezése okán – egyes cselekmények nem lesznek büntetendők. Ezt orvosolandó új deliktum bevezetése javallott.

Az új tényállás jogi tárgya az ember önrendelkezéshez és szellemi integritáshoz fűződő joga. Az elkövetési magatartás sokrétű lehet, legjellemzőbb a passzív alany rábírása bűncselekmény elkövetésére vagy vagyonának átruházására. Kulcsfontosságú az elkövetési mód, ugyanis mindennek a vallási vagy más világnézeti meggyőződés kihasználásával kell történnie. Az új tényállás *sui generis* felbujtásszerű cselekmény. A megvalósuláshoz fontos, hogy bekövetkezzen eredményképp a passzív alany számára a hátrány. Végül ajánlatos büntetőjogi szankció alkalmazása azzal a (vallási) jogi személlyel szemben, amelynek keretében elkövették a magatartást. A vallásszabadsághoz fűződő szoros kapcsolata révén célszerű a „lelkiismereti- és vallásszabadság megsértése” nevű szakasz után elhelyezni e tényállást.

A fentiek alapján a következőképp képzelhető el az új deliktum:

„Vallási vagy világnézeti meggyőződés kihasználása

215/A. § (1) Aki mást annak vallási vagy világnézeti meggyőződésének kihasználásával

- a) öt évnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény elkövetésére vagy
- b) jogos gazdasági érdekeit súlyosan sértő vagy megélhetését veszélyeztető tulajdonátruházásra

rábír, büntett miatt öttől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki mást az (1) bekezdésben meghatározott módon öt év vagy annál hosszabb idejű szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény elkövetésére rábír, büntett miatt tíztől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Az (1) és (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmények elkövetéséhez felhasznált jogi személlyel szemben a 2001. évi CIV. törvény 3. § (1) bekezdésének a) pontjában meghatározott intézkedést kell alkalmazni.”

E jogalkotási koncepcióval – véleményem szerint – sikeresen kriminalizálni lehet a destruktív vallási közösségek valamennyi manipulációval összefüggő jogellenes cselekményét.

